

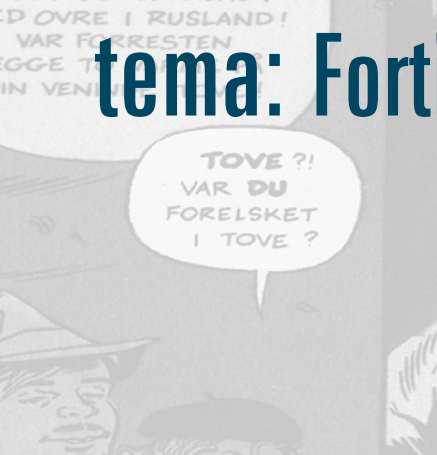
MEN SÅ VAR DET, AT JEG KOM
MED I ERLING RODES TERR
SPORTSFORENING! DER BLEV
IKKE GJORT FORSKEL PÅ MIG O
BELÆSTE Fyre! VI KUNNE AL
BRUGES! EN MÆGTIG KA'L, H
DSTRUP, MEN
JEG

... JEG VAR
EN ROD DE
ARBEJDEDE
OG SVEND,
DET ALLERS
FANDT VEL
LING I
GYMNAS

HO
JE
M
MI
HE

TOVE?!
VAR DU
FORELSKET
I TOVE?

tema: Fortid og fortælling

dhta
historielærerforeningen

ENDELIG! GIV DEN
SIGNALET OVER EURECAEN

Anmeldelser 207

(Klik på titlen for at komme direkte til anmeldelsen)

Geert A. Nielsen: "Danmark under forvandling. Anderledes Danmarkshistorier". Columbus 2015.

David Jano: "Israel 1948-2015". Frydenlund 2015.

Johnny Thiedecke: "Irak. Historie – Religion – Samfund". Pantheon 2015.

Jesper Carlsen: "Romerrigets historie – fremstillinger og kilder". Systime 2015.

Nina Holst, Christopher Bisgaard Olesen & Kjeld Mazanti Sørensen: "Dream On? Afrikansk-amerikanerne: vejen mod frigørelse belyst historisk, engelsk- og samfundsfagligt". Columbus 2015.

Deniz B. Serinci: "Terrorens kalifat. Et indblik i Islamisk Stat". Frydenlund 2015.

Kvinderådet: "Øjeblikke af frihed - kvinderådets festskrift for 100 års valgret". People's Press 2015.

David Budtz Pedersen, Frederik Stjernfelt og Simo Køppe(red): Kampen om disciplinerne. Viden og videnskabelighed i humanistisk forskning. Hans Reitzel Forlag 2015

Ulrik Langen: "Tyven – den utrolige historie om manden, der stjal guldhornene". Politikens Forlag 2015.

Henry Kissinger: Verdens orden. Refleksioner over nationers egenart og historiens gang. Kristeligt Dagblads Forlag 2015.

Henriette Harris: "Tyskland er et land for voksne". Gyldendal 2015.

Mikkel Thorup, Jakob Bek-Thomsen, Christian Olaf Christiansen og Stefan Gaarsmand Jacobsen: Pengene og livet. Historier om marked og moral. Informations Forlag 2015.

Gorm Harste: Krigen. Et ustyrligt system. Aarhus Universitetsforlag 2014.

Carsten Bagge Laustsen: "Terror". Aarhus Universitetsforlag 2014.

Bjørn Bredal: "Frankrig for alle". Lindhardt & Ringhof 2015.

Morten Lassen: "Kuppet i Chile - og den danske venstrefløj". Informations Forlag 2015

Nan Dahlkild (red.): "Huse der har formet os. Arkitekturhistorien bag danskernes institutioner og offentlige rum". Museum Tusulanum og Danmarks Kunstbibliotek 2015

Jørgen Green: "Det store bedrag. Om danske og norske søfolk i Napoleons tjeneste 1808-13". Forlaget Grifo 2015.

Henning Rovsing Olsen: "Jeg dør uskyldig. Caroline Mathildes venskab med Struensee". Mellemsgaard 2015.

Claus Bratt Østergaard: "Adam Smith. Moralfilosof og økonom". Informations Forlag 2015.

Mogens Boisen: "Saxos Danmarkskrønike". Lindhardt & Ringhof 2015.

Adam Wagner: "Danskhed i middelalderen. Nationalbevidsthed hos Saxo og i andre danske krøniker". Munch & Lorenzen 2015

Martin Schwarz Lausten: "Niels Hemmingsen. Storhed og fald". Forlaget Anis 2013.

Kurt Villads Jensen & Torben Bramming: "Radulfs skrift om den åndelige kalk eller hellige gral". Ribe: Taarnborg 2014

Kaj Henningsen, Lars N. Henningsen, Martin Bo Nørregård: Sanitetssoldat på østfronten. Haderslev-vognmaleren Iver Henningsens breve og tegninger 1915. Historisk Arkiv for Haderslev Kommune 2015.

Flemming Just: Soldaten, der vidste, han skulle dø. Beretninger om fire timers krig den 9. april 1940 i Sønderjylland. Historisk Arkiv for Haderslev kommune 2015.

Poul Brink: Thulesagen – Løgnens univers. Lindhardt og Ringhof 2015.

Claus Bryld: Min besættelse. 50 års livtag med historien. Essays 1965-2015. Roskilde Universitetsforlag 2015.

Hans Boll-Johansen: "Danskerpak og tyskerpak. De danske og de tyske i Sønderjylland - og hvordan vi hver

for sig oplevede krigen". Gyldendal 2015.

Wigand Wüster: Artillerist i Stalingrad. Mellemsgaard 2015.

Antony Beevor: "Ardenneroffensiven - Hitlers sidste træk". Oversat af Anders Juel Michelsen. Lindhardt & Ringhof 2015.

Erika Riemann i samarbejde med Claudia Hoffmann: "Sløjfen i Stalins skæg. Historien om en spøg, der sendte en ung pige otte år i fangelejr". Informations Forlag 2015.

Paul Fischer: Film, frygt og propaganda. Kristeligt Dagblads Forlag 2015.

Mikael Busch: "Lenz. Stasi-agenten, der blev fanget af fortiden". People's Press 2015.

Jakob Lothe: "Vidner fra Holocaust. 10 kvindeskæbner". Kristelig Dagblads Forlag 2014.

Jacob Halvas Bjerre: Udsigt til forfølgelse. Det danske udenrigsministerium og de europæiske jødeforfølgelser 1938-1945. Syddansk Universitetsforlag.

Søren Dosenrode (red.): Kaj Munk. Manden og Værket. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck 2015.

Mikkel Wold (red.): "Tag etikken tilbage. Markedstænkningen og dens konsekvenser". Jensen & Dalgaard 2015

Helgi Þorlákson: "Leiðarminni. Greinar gefnar út í tilefni 70 ára afmælis Helga Þorlákssonar". Reykjavík: Bókmentafélagið & Sögufélag 2015

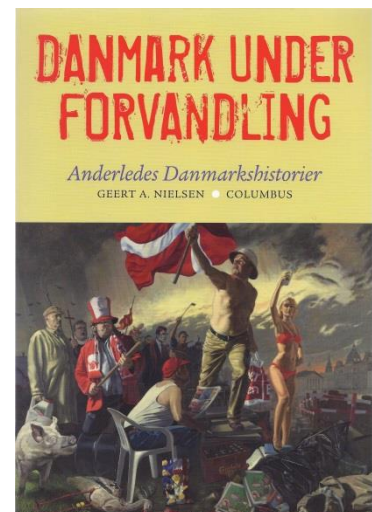
Blandede bolsjer

GEERT A. NIELSEN: "Erindringsmaskinen. Kildetekster og billedstof til Anderledes Danmarkshistorier". Columbus 2013. 224 sider, illustreret, 143 kr. ex. moms. (tidligere anmeldt i Noter 200)

GEERT A. NIELSEN: "Danmark under forvandling. 41 fortællinger om samfundsudvikling og politik". Columbus 2015. 240 sider, illustreret, 143 kr. ex. moms.

"At fange historiefortællinger om det levede og oplevede liv." Det er sigtet med denne bog. Derfor er den også disponeret over en blæksprutte-metafor, hvor de enkelte kapitler er "fangarme med sugekopper." Med en anden metafor kunne man sige, at **Geert A. Nielsen** er skipper på en trawler, der veloplagt skovler alt muligt godt op fra historiens hav. Det er der kommet en righoldig multimedie-bank ud af med mange godbidder. Men brugen af banken er ikke problemfri. Fagdidaktiske udfordringer står nærmest i kø. Men anvendt med omtanke kan det omfattende materiale levere væsentlige bidrag til mangfoldige undervisningsforløb.

Erindringsmaskinen bryder med historieundervisningens traditionelle genrebegreber. Bogen kan betragtes som en hybrid mellem en traditionel kildesamling og en gammeldags 'læsebog', som man kendte dem i 1950erne. Ifølge forfatteren har et møde med de gamle bøger faktisk inspireret til arbejdet med at udvikle den nye form. Måske har forfatteren følt, at **Erindringsmaskinen** ikke helt kunne køre ved egen kraft. I hvert fald har han fulgt den op med **Danmark under forvandling, Anderledes Danmarkshistorier** fra 2015. Her kan man så i "41 fortællinger om samfundsudvikling og politik" hente noget af den lidt dybere

sammenhængsforståelse, man godt kan savne, når man kører rundt i **Erindringsmaskinen**. Et blæksprutteikon i **Danmark under forvandling** markerer forbindelsen over til kilderne i **Erindringsmaskinen**.

”Søsterudgivelsen” **Danmark under forvandling** er - med forfatterens ord – ”et fortællerværk”, der udfolder sig i 24 fortællinger om erhvervslivets og samfundets modernisering og 16 fortællinger om demokratiets udvikling. Det hele slutter med en fortælling om Danmark som krigsmagt. I deres indhold ligner de enkelte fortællinger til forveksling mere traditionelle Danmarkshistoriske fremstillinger, men udgør ret korte overskuelige helheder. Sproget er levende og elevvenligt, og det bidrager naturligvis til, at de kan opleves som fortællinger.

Erindringsmaskinen favner vidt. De otte fangarme spænder fra den store historie om økonomi, politik, krig og imperialisme til den nære historie i familien og skolen. Der til kommer det erindrings- og stedbundne. Materialet er langt mere omfattende, end sidetallet indikerer. Mange skriftlige kilder er kun ’smagsprøver’, der i udfoldet tilstand kan hentes på hjemmesiden. Desuden er der mange henvisninger til lydfiler og til masser af film/TV fra bl.a. dr.dk og youtube.com. Kronologisk tager kildesamlingen sit afsæt i det store europæiske opbrud i de sidste årtier af 1700-tallet og følger moderniseringsprocesserne helt up to date. Alt i alt er der tale om et imponerende multimedie-udbud, der kan tilføre næsten ethvert undervisningsforløb, der retter sig mod danmarkshistorien efter 1750, farve og krydderi.

Erindringsmaskinen henvender sig til en meget bred målgruppe, der spænder fra folkeskolens overbygning til ungdoms- og voksenuddannelserne. Ambitionen er at konfrontere bogens brugere med ”... alle de sammenfiltrede forestillinger, mennesker har gjort og gør sig om alt, hvad de har set, hørt og oplevet.” Her er det så, kæden meget let kan hoppe af. Kilderne er forbundet med nogle introducerende og forbindende tekster, hvor der males med meget bred pensel. Det betyder, at elevens forudsætning for at forstå kildens historiske baggrund og perspektiv vil være ganske skrøbelig. En brug af bogen, der følger de enkelte fangarme for at oparbejde en lang linje af sammenhængsforståelse, vil kræve en betydelig lærerindsats. Der skal fordybelse til for at opnå indsigt i den samfundsform, kilden udspringer af, og der skal arbejdes metodisk-analytisk med kilden. En umiddelbar konfrontation med kilderne i al deres brogede mangfoldighed vil blot fastholde eleverne i den tilstand af forvirring, de kender alt for godt fra deres daglige surf på nettet. Det kan især undre, at forfatteren ikke lidt mere håndfast introducerer de efterhånden veludviklede metoder til analyse af historiebrug. De ville være til stor nytte i forhold til mange af **Erindringsmaskinens** kilder. Forfatteren tilbyder ganske vist en ’metodebar’ på bogens hjemmeside. Men den er nu lidt for vidtløftig til, at ret mange elever vil få noget ud af det.

Erindringsmaskinen kan anbefales til gymnasial historieundervisning som en righoldig, sprælsk og veloplagt multimedie-bank, der på en vellykket måde kombinerer det trykte med det digitale. Men den kan ikke stå alene. Uden fordybelse og en dygtig lærerhånd går det ikke!

Knud Holch Andersen

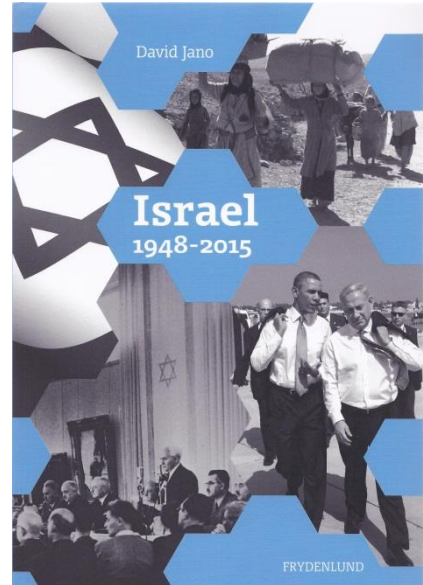

Israel

DAVID JANO: *"Israel 1948-2015"* Frydenlund 2015. 123 sider, 139 kr.

Er der behov for en nationalstatshistorie om Israel til historieundervisningen i gymnasiet? Forlagene mener tilsyneladende ja: I 2011 udgav Systime Henrik Wiwe Mortensen: *"Israel - en stat i Mellemøsten"*, som jeg tidligere har anmeldt i Noter og nu i 2015 udgiver Frydenlund David Jano: *"Israel 1948-2015"* på 121 sider plus en hjemmeside med kilder på www.his2rie.dk.

"Israel 1948-2015" er opdelt i 8 kapitler, hvoraf de første 4 er klassiske for fremstillinger af Israels nationalstatshistorie: *"Fra idé til nation, 1897-1947"*, *" Staten Israel opstår og konsolideres, 1948-1955"* samt *"Seksdageskrigen og en ny virkelighed, 1956-1969"* Derefter følger 4 kapitler, der fint kan supplere ældre fremstillinger af Israels politiske historie: *"Intifada og vejen mod fred, 1982-1991"* inklusive et kort, men med et vigtigt afsnit om nye indvandrbølger i 1980'erne, *"Fra Oslo-aftalerne 1992 til valget 2015"* og to udmærkede opsummeringer: *"Væsentlige punkter i Israel/Palæstina-konflikten"* og *"Den amerikanske storebror"*. Hvert enkelt kapitel afrundes af arbejdsspørgsmål, der repeterer kapitlets pointer, og perspektiverende spørgsmål til drøftelse i klassen. Bogen afsluttes bl.a. af et leksikalt *"Hvem er hvem"* og en oversigt over Israels politiske partier.

Bogen er illustreret med en række kort: Israel og besættelseszonerne, Det britiske mandatområde før og efter 1923, hvor Palæstina udskilles, FNs delingsplan 1947, Israel efter 1967 krigen med nyerobrede områder, samt en lang række fotografier og forklarende tekstblokke, men savner et kort over de israelske bosættelser i de besatte områder. Fremstillingen er krydret med en lang række forklarende tekstbokse og fotografier i farve og sort-hvid. Der er desværre ofte for få oplysninger om fotografiernes proveniens og hvilken sammenhæng, de har været bragt i, til at vi kan bruge dem som ikke-skriftlige kilder.

Trods den store mængde faktuelle oplysninger, *"Israel 1948 – 2015"* rummer, er selve sproget i fremstillingen elevvenligt, indimellem ligefrem med et præg af talesprog. Kapitlerne indledes med en kort opsummering af hovedpointerne.

På Frydenlunds hjemmeside suppleres bogen med et fint og varieret udvalg af kilder.

Mit indledende spørgsmål står tilbage: Er det relevant at læse en nationalstatshistorie om Israel, hvor palæstinenserne behandles summarisk, og hvor international politik, krige, konflikter, bosættelser og fredsforsøg ses i en historisk ramme, der sættes af en nationalstat? Hvis svaret er ja og gymnasiet ikke allerede har fremstillinger, hvor Israels nyere historie behandles, er David Janos bog bestemt et bud.

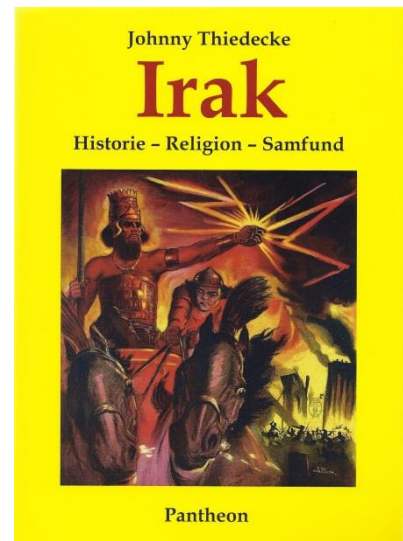
Anne Melillo

Irak

JOHNNY THIEDECKE: *"Irak Historie-Religion-Samfund"*. Pantheon 2015. 207 sider, 240 kr.

Hvis man er historielærer i den danske gymnasieskole, er Johnny Thiedecke ikke til at komme uden om! Det føles nogle gange som om, at hvis Johnny Thiedecke ikke har skrevet en bog om et emne, så er det nok ikke beskrevet på dansk overhovedet. Det er i hvert fald blevet til mange bøger fra forfatteren, der dog primært kredser om antikke emner, mere eksotiske lande (som eksempelvis Kina), og emner hvor religion og historie er i samspil.

Den nyeste publikation fra Johnny Thiedeckes hånd om landet Irak er ingen undtagelse. Der er mig bekendt ikke skrevet en decideret gymnasiebog om emnet før, og bogen kan på mange måder i (næsten) lige så høj grad anvendes af religionslæreren som af historielæreren. Dette er ikke en tilfældighed, da bogen også er tiltænkt undervisningen i Kultur og samfundsfag i HF – og der er ingen tvivl om, at den i denne sammenhæng har fat i den lange ende, hvilket jeg vil vende tilbage til.

Bogen er todelt – faktisk er titlen en smule misvisende, da bogen ikke reelt kan siges at være en dækkende gennemgang af Iraks historie som helhed. Fokus er nemlig bevidst lagt i første halvdel på den antikke periode inden muslimernes erobring af Mellemøsten og i anden halvdel på den moderne konflikt fra ca. 1980'erne og frem. Særligt fokus er lagt på de seneste 10-15 års udvikling og i denne forbindelse især på den danske indsats i krigene i landet fra Fregatten Olfert Fischer først i 1990'erne til nutidens bombekampagne mod Islamisk Stat. Bogens to halvdele er bundet sammen af et kort oversigtsafsnit (perioden ca. 600-1950), hvilket ikke virker synderligt problematisk, da det er let at finde fremstillinger af Islams opståen og ekspansion m.v. i andre fremstillinger.

Bogen er generelt velskrevet, og der er brugt en del kræfter på både at introducere og forklare væsentlige fagbegreber. Til tider vil jeg dog mene, at niveauet er vel højt terminologisk set i hvert fald til HF-kursister, men det er alt i alt dejligt, at der ikke bliver leflet for laveste fællesnævner i faglig henseende.

Bogen er bygget op gennem en vekslen mellem fremstillingstekster og rigelige og gode kildetekster. Det virker dog som om, at den antikke del af bogen er den bedst gennemarbejdede, da fremstillingsteksten her er fyldig og med tilstrækkelige forklaringer til at formidle en historisk sammenhængsforståelse. I anden halvdel af bogen er fremstillingsteksterne noget mere fragmentariske, og det vil kræve en større baggrundsviden for at skabe en faglig- og forståelsesmæssig sammenhæng. Enkelte dele vil jeg vurdere til at være så kortfattede, at det nok havde været bedre, om de havde været udeladt. For eksempel bruger forfatteren under en halv side på at gennemgå Danmarks udenrigspolitik fra 2. Verdenskrig og frem – det er en hovedløs gerning! Der er dog kildetekster i rigt mål i begge halvdele; også til emnet om dansk udenrigspolitik.

Min væsentligste anke mod bogen er, at det for ofte er lidt svært at gennemskue, hvad der er fremstillingstekst, og hvad der er kildetekster. Typen er godt nok forskellig, og selvfølgelig er der fyldestgørende overskrifter til de enkelte afsnit – kildetekst eller fremstillingstekst – men det virker alligevel

under læsningen som om, man sidder med én lang Wordfil, hvor man bestemt kunne have gjort mere layoutmæssigt for at hjælpe læseren.

Bogens emne er yderst relevant og interessant. Både konflikterne i Mellemøsten, Islam som religion og den danske indsats i krigen mod IS fylder dagligt medierne, og jeg er overbevist om, at man vil kunne fange eleverne/kursisterne med denne bog i hvert fald i forbindelse med undervisningen i KS, hvor man eksempelvis i det obligatoriske områdestudium har tid til at gå i dybden med et så forholdsvist specifikt emne. Jeg er en anelse mere skeptisk i historieundervisningen på STX, hvor man muligvis vil vurdere, at man ikke kan bruge så meget tid på emnet, at man vil ofre de ca. 200 kr., som bogen trods alt koster – det er med andre ord ikke et egentligt slagtilbud. Man vil på mange skoler formentlig nøjes med at købe en række orienteringseksemplarer pga. de mange gode kildetekster og eksempelvis til inspiration i forbindelse med SRP-skrivningen.

Som en sidste lille pointe, vil mange nok finde det en anelse gammeldags, at bogen slet ikke bakes op af en levende hjemmeside med kildetekster, en e-bogs version m.v. Det er vel standard i vore tider! I hvert fald nævner bogen flere gange, hvordan internettet i rigt mål anvendes af diverse islamiske grupper til at formidle deres budskab og rekruttere – dette aspekt kunne eksempelvis med fordel have været formidlet via en faglig hjemmeside.

Anders Bærholm Frikke

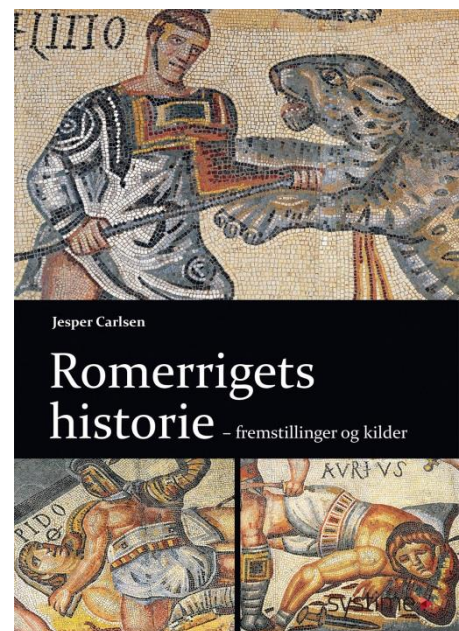
Kompetent bog om det gamle Rom

JESPER CARLSEN: *"Romerrigets Historie – fremstillinger og kilder"*. Systime 2015, 158 sider, 140 kr. ekskl. moms.

Når antikkens historie skal gennemgås i STX, er der mange, der vælger at bruge det meste af krudtet på romerne. For nogle er det tilstrækkeligt med en grundbog eventuelt suppleret med kilder, mens det for andre er vigtigt med et lidt længere forløb. Hvis man hælder til det sidste, er Jesper Carlsens nye bog absolut en brugbar mulighed.

Bogen rummer 5 kapitler: 2 om den politiske udvikling (republik og kejsertid), 2 om sociale forhold (erhverv og administration samt familie og slaver) og et kort perspektiverende afsnit, der berører fascisternes brug af Romerriget, og film og historiske romaner. De 4 første kapitler afrundes af et pænt udvalg af kilder til belysning af emner fra kapitlet. Bogen afsluttes med lister over de anvendte kilder (længere tekster, indskrifter og billeder). Desuden er der 3 sider med supplerende litteratur, så både den nye og erfarne lærer er klædt pænt på, og stikordsregistret fylder 4 sider. Bogen er udstyret med mange flotte illustrationer.

"Konger og konsuler" er titlen på første kapitel, hvor vi kommer pænt rundt om den romerske republik, som Jesper Carlsen inddeler i tre faser: den tidlige republik (509-264 f.Kr.), hvor Italien samles, og den romerske forfatning med dens embedsmænd og senatet sættes i værk, den mellemste republik (264-133

f.Kr.), hvor Romerriget ekspanderer under de puniske krige og opgørene med Grækenland. Senrepublikken (133-27 f.Kr.) er den mest interessante med Gracchernes reformer, forbundsfællekrigen, borgerkrigen mellem Marius og Sulla, første triumvirat (Pompejus, Crassus og Cæsar) og kulminationen med borgerkrigene, først mellem Cæsar og Pompejus, siden mellem Octavian og Antonius. Kongetiden, som naturligvis er sagnomspunden, er vigtig for så vidt som kongetitlen ("rex") var et negativt ladet ord gennem hele republikken (og Augustus-tiden med).

Kilder til belysning af emnet er bl.a. Plutarchs og Appians skildringer af Spartacusopstanden og Sallusts karakteristik af Marius og Sulla. Der måtte gerne have været et par kilder til belysning af Cæsar. Billederne er bl.a. kort over slaget ved Cannæ (216 f.Kr.) og Spartacus opstanden. Desuden er medtaget Roms vartegn (ulvinden), Via Appia og statuen af "Taleren", mens der også er et maleri af JB Suvée fra 1700-tallets sidste halvdel. Det skal forestille Gracchernes mor med børn og voksne, men underteksten lader læseren lidt i stikken. Der konstateres blot, at det "... giver et godt indtryk af den begejstring for Romerriget, som herskede i Europa i slutningen af 1700-tallet", (s 30) men hvad billedet egentlig skal vise antydes ikke.

I det andet kapitel "Kejsere og barbarer" inddeler Jesper Carlsen meget genialt de ofte uoverskuelige kejserperioder i 5: de julisk-claudiske (27 f. Kr.- 68 e. kr.), de flaviske (69-96), Adoptivkejserne (96-192), Soldaterkejserne (235-284) og senantikken (284-641), hvor nogle af de østromerske regnes med. Hver periode beskrives på kompetent måde, og udviklingen står efter læsningen yderst klart for læseren. På elegant vis inddrages de østromerske kejsere både før og efter det vestromerske riges opløsning. En god pointe blandt mange andre er, at der faktisk i Lilleasien blev stillet forslag om at begynde en ny tidsregning efter Augustus' fødsel, men det blev som bekendt Kristi fødsel. Kilderne omhandler bl.a. Augustus og Tiberius, Titus' erobring af Jerusalem og Trajans erobring af Dakien, ligesom Septimus Severus og Diocletian belyses. Billederne er bl.a. Marcellusteatret, det indre af Colosseum, Hagia Sophia i Istanbul (Konstantinopel) samt Primaportastatuen af Augustus, der desværre kun vises i et alt for lille format og ikke i sin helhed.

Efter disse vigtige og relevante kapitler om den politiske udvikling sættes fokus på "Rige og fattige" i kapitel 3. Erhvervene belyses med det vigtigste landbrug og handel og håndværk. Begrebet "Brød og skuespil" gennemgås ligesom både centraladministrationen og provins- og lokaladministrationen. Værd at bemærke er Jesper Carlsens tanker om kornuddelingen, som diverse kejsere (ikke mindst Augustus) ofte praler med at have udført: "Kornuddelingen var forbeholdt en begrænset gruppe af fribårne borgere. Kornet tilgodeså altså ikke de meget dårligt stillede grupper som daglejere og tiggere, som kun sjældent omtales i kilderne". (s 87). Landbrugsforfatterne (Varro og Columella) er medtaget, ligesom Apulejus' fornøjelige skildring af et bageri. Gladiatorer og akvædukter er der også kilder om i kapitlet. Illustrationerne spænder vidt fra latrinerne i Ostia til et par striber fra Wulff-Morgenthaler.

Sidste større kapitel hedder "Liv og Død", og indeholder foruden slaveriet afsnit om familien og begravelsesskikke. Det er vigtigt at skelne mellem landbrugsslaver, hvis tilværelse må have været hård, og byslaver, der har haft et mere tåleligt liv. Mineslaverne havde det værst og kunne næsten kun håbe på en hurtig død. Plinius den Yngre, Martial og Tacitus, Seneca og andre bruges som kilder, ligesom der er en række gravindskrifter. Vægmalier fra Pompeii ("Portræt af et ægtepar" og skoleelev, der straffes med pisk) udgør sammen med sarkofager og relieffer illustrationerne.

Ofte vil man ikke have megen tid at bruge på Romerriget, men man kan sagtens nøjes med at bruge dele af bogen. Brødteksten vil jeg mene bør læses in extenso, men man kan nøjes med at udvælge nogle af kilderne. Den er også anvendelig i tværfagligt samarbejde (måske AT) med f.eks. religion (kapitlet om liv og død med begravelseskikke), oldtidskundskab (hele bogen), samfundsfag (forfatningen i republikken og kejsertiden), dansk og filosofi (flere af de skønlitterære eller filosofiske tekster).

Hvis man vil investere en del lektioner i at arbejde med Romerriget, har Jesper Carlsen givet os en meget brugbar og kompetent bog hertil. Den er en værdig afløser for Knud Helles: Romerriget (1987) og andre. Den anbefales at indkøbe både til fagbiblioteket, skolebiblioteket samt i klassesæt.

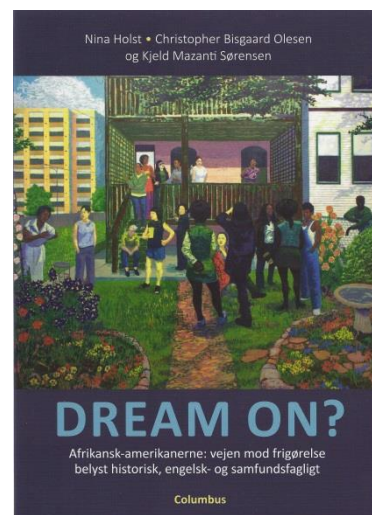
Til sidst skal bemærkes, at man også kan få bogen som iBog, hvis man er til det.

Kai Verner Nielsen

Dream-ON?

NINA HOLST, CHRISTOPHER BISGAARD OLESEN & KJELD MAZANTI SØRENSEN: *“Dream On? Afrikansk-amerikanerne: vejen mod frigørelse belyst historisk, engelsk- og samfundsfagligt”*. Forlaget Columbus 2015. 272 sider, illustreret med billeder og figurer. Vejledende pris kr. 174,- (ekskl. moms).

Denne omfattende bog er, som undertitlen også angiver, tænkt som en tværfaglig udgivelse. Den belyser vilkårene for USA's sorte i et historisk og nutidigt perspektiv og indeholder desuden et omfangsrigt kapitel med skønlitterære tekster. Disse er, som bogens øvrige tekster, gengivet på originalsproget, men på den tilhørende hjemmeside kan man finde oversættelser, videoklip (alle fra YouTube) og andet supplerende materiale.

Bogen indledes med en læsevejledning, der er henvendt til læreren. Herefter følger en kort indledning om mordet på Emmett Till i 1955. Indledningen er skrevet i præsens og fungerer som udgangspunkt for en række problemstillinger, som bogen efterfølgende forsøger at besvare. Problemstillingerne markeres tydeligt i punktform som optakt til hvert kapitel. Det første kapitel, skrevet af Kjeld Mazanti Sørensen, er meget ambitiøst. Det etablerer det teoretiske grundlag for den videre fremstilling og indeholder bl.a. en præsentation af forskellige frigørelsesstrategier og racismeteorier. Tilgangen er både historisk og samfundsvidenskabelig, hvilket giver god mening i forhold til bogens funktion, men nok også gør læsningen vanskelig for eleven. Det er desuden et meget omfangsrigt kapitel (32 sider), som vel kræver 4-5 lektioner at gennemgå. Samtidig indeholder det, ligesom bogen i øvrigt, en lang række opgaver af vidt forskellig sværhedsgrad, som også tager tid. Spørgsmålet er, om ikke en mere koncentreret præsentation af teorier fungerer bedre i forhold til den gennemsnitlige elev end en udfoldet gennemgang med adskillige figurer og arbejdsopgaver, men det er smag og behag. Alt i alt får man et fint overblik over diverse teorier, og man kan jo altid springe arbejdsopgaverne over, hvis tiden er knap.

Efter den teoretiske gennemgang følger tre kapitler skrevet af Nina Holst om de sortes vilkår i USA i perioderne 1865-1890 (13 sider), 1890-1950 (29 sider og 1950-1970 (42 sider). Hver periode bliver udførligt præsenteret, og der er supplerende oplysninger i ofte meget omfangsrige faktabokse. Desuden er der adskillige uddrag af tekster (som tidligere nævnt på engelsk), der ligesom de supplerende uddybninger er markeret med gråt. Disse tre kapitler er primært tænkt til historieundervisningen, og man får virkelig meget at vide om de forskellige perioder; det er desuden fint, at fremstillingen indeholder fodnoter, selv om de mange henvisninger til Wikipedia kan forekomme uheldige, når man nu forsøger at lære sine elever ikke altid at gribe til internettet. De næste to kapitler er skrevet af Kjeld Mazanti Sørensen og dækker perioderne 1970-1990 (33 sider) og 1990-2015 (39 sider). Her er tilgangen igen mere samfundsvidenskabelig, men kapitlerne kan sagtens anvendes i historieundervisningen. Bogens afsluttende kapitel, hvor Christopher Bisgaard Olesen har udvalgt en række litterære tekster, er derimod først og fremmest tiltænkt engelskundervisningen.

Der er mange indlagte arbejdsopgaver i bogen, og de er ikke helt uproblematiske. Det giver fx god mening i en engelskfaglig tilgang at stille følgende spørgsmål (i forbindelse med L.C. Dyers anti-lynchnings-lovforslag fra 1922): "Lav en retorisk analyse og en argumentationsanalyse af de to argumenter for og imod lovforslaget" (s. 68), men ikke i en historiefaglig tilgang. Andre arbejdsopgaver er meget tidskrævende; en opgave som denne (fra s. 45) kræver vel ret beset en SRP-opgave for at kunne besvares: "Find på nettet eksempler på positive og negative reaktioner på *"12 Years a Slave"* og/eller *"Selma"*. Læs anmeldelserne med henblik på at undersøge, i hvor høj grad modtagelsen af filmene indgår i en aktuell racepolitisk debat i USA." Man bør med andre ord være varsom med at anvende alle de indlagte arbejdsopgaver ukritisk, men i visse sammenhænge kan de sagtens bruges, fx i forbindelse med en større skriftlig opgave.

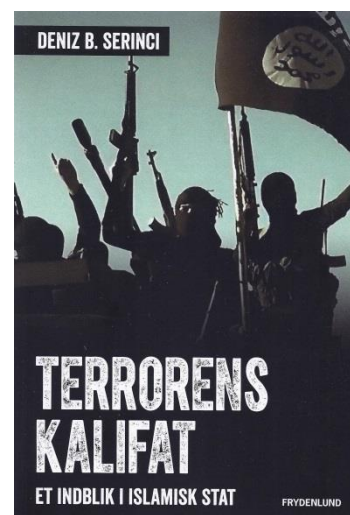
Alt i alt er dette er en bog, som mange lærere vil have glæde af, når de forbereder et forløb om USA. Mange elever vil også have glæde af bogen, hvis de skriver SRP-opgave om de sortes vilkår i USA. Her kan de finde eksempler på, hvordan man kan gå til et konkret delemne, og samtidig kan de også få en god baggrundsviden om emnet og finde supplerende materiale på den tilhørende hjemmeside. Om bogen er ligeså velegnet i den daglige undervisning i historie må komme an på en prøve. For at få det bedste udbytte af bogen må man nok tage dens udgangspunkt alvorligt og først og fremmest bruge den i et tværfagligt samarbejde med samfundsfag og engelsk.

Jeppé Bæk Meier

Ny bog om Islamisk Stat er informativ – men ikke pædagogisk tilrettelagt

DENIZ B. SERINCI: *"Terrorens Kalifat – Et indblik i Islamisk Stat"*. Frydenlund 2015. 176 sider, 225 kr.

Da jeg fik denne bog til anmeldelse, følte jeg, at jeg havde fået en appelsin i turbanen, for min 3.g havde netop valgt "IS og Mellemøsten" som emne for et forløb. Men desværre viste det sig hurtigt, at bogen ikke

er tilrettelagt med henblik på undervisning, men er en dygtig journalists gennemgang af vores viden om Islamisk Stat i begyndelsen af 2015.

Bogen mangler mange af de ting, der er nødvendige i en lærebog: billeder, bokse, oversigter, figurer, spørgsmål og kilder. Bogen er desuden fyldt med navne, steder, begivenheder, teorier og meget andet, som vil være svært for den almindelige elev at kapere. Til gengæld vil bogen være oplagt i en opgavesammenhæng, hvor en elev kan hente solid viden om Islamisk Stat.

Bogens forfatter er journalist Deniz B. Serinci, der har stiftet den kurdiske avis i Danmark, Jiyān.dk. Materialet til bogen er avisartikler, bøger og meget andet, som forfatteren udnytter godt til at give den velorienterede læser et billede af baggrunden for Islamisk Stat, Islamisk Stats opståen og udvikling og de seneste begivenheder med den vestlige luftoffensiv og udlændinges deltagelse i krigen. Forfatteren kommer også ind på den vigtige rolle, som de kurdiske styrker har spillet i kampen mod IS ved grænsebyen Kobane, som IS måtte opgive efter hårde kampe.

Baggrunden for Islamisk Stat er Islamismen, som præsenteres i første og andet kapitel. Her bliver både de vigtigste teoretikere og organisationer som Det muslimske Broderskab og Al-Qaeda omtalt. Men det var først med invasionen i Irak, hvor Danmark var med takket være Anders Fogh Rasmussen, at islamismen fik fodfæste i den centrale del af Mellemøsten. Konflikterne i Irak mellem shiaer og sunnier eskalerede med invasionen, og forskellige sunni-muslimske væbnede grupper blev dannet for at forsvare sig imod det nye shia-dominerede styre i Bagdad.

Med invasionen ophørte Irak at fungere som en stat, og noget tilsvarende skete i Syrien i 2011. Det arabiske forår blev i Syrien til en borgerkrig, og i løbet af kort tid blev islamisterne en vigtig faktor i denne kamp. De islamiske militser vandt hurtigt herredømmet over store områder, og selv om der var interne magtkampe og forbindelsen til Al-Qaeda blev afbrudt, lykkedes det alligevel at få etableret et styre baseret på islamiske principper som sharia-lovgivning og en brutal undertrykkelse af anderledes tænkende.

Det foreløbige højdepunkt kom d. 29. juni, 2014, hvor et verdensomspændende kalifat Islamisk Stat med Abu Bakr al-Baghdadi som kalif blev proklameret. Efter barbariske myrderier af ikke-rettroende og flere mord på vestlige journalister sluttede Danmark sig til koalitionen, der fra luften skal forsøge at slå Islamisk Stat tilbage – foreløbig med meget begrænset succes.

I bogens næstsidste kapitel redegør Deniz B. Serinci for den vestlige kamp mod IS og de relativt mange fra vesten, der kæmper på IS's side (selv om der også er andre fra vesten, der deltager i kampen mod IS). I bogens afsluttende kapitel gøres der status over situationen, og forfatteren slutter med disse fornuftige betragtninger: "Og vi kommer ikke til at se en afslutning på hverken befolkningens støtte til IS eller organisationens succes generelt, før vi begynder at arbejde på at løse de bagvedliggende sekteriske, etniske og religiøse konflikter". (s. 143)

Omtrent samtidig med denne bog udgav forlaget Tiderne Skifter Loretta Napoleonis 'Islamisk Stat'. Loretta Napoleoni er forsker, og hun giver i sin bog mange spændende bud på, hvordan vi skal forstå Islamisk Stat. Hun peger på, at Islamisk Stat repræsenterer *noget nyt*, og hvis vi ikke tager højde for det, vil vi aldrig komme til at forstå, hvad der sker med vores verden i dag. En spændende og udfordrende tanke!

Som sagt egner Deniz S. Serincis bog sig ikke som en undervisningsbog, men den er sammen med Loretta Napoleonis bog oplagt for de mange, der gerne vil have lidt mere styr på noget, som vi har vanskeligt ved at begribe her i vores del af verden.

Ulrik Grubb

Kvinderådets festskrift

KVINDERÅDET: "Øjeblikke af frihed -Kvinderådets festskrift for 100 års valgret". People's Press 2015. 200 sider, 100 kr.

Kvinderådet har i anledning af 100 året for kvindelig valgret, med Hanne Fokdal Barnekow som redaktør, bedt en række danske personer, 22 kvinder og en mand, skrive en grundlovstale. Umiddelbart ligner de 23 bidrag mere små essays om de helt personlige oplevelser af kvindens stilling i Danmark i og efter de 100 år.

Bidragyderne er politikere, forskere, kunstnere, erhvervskvinder og forfattere.

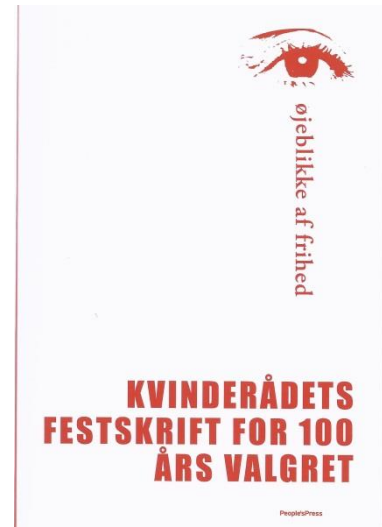
Bogen giver et meget broget billede af de 23 skribenters opfattelse af situationen, fra Victoria Pihl Sørensens udsagn "Fuck den formelle

lighed. Den er ikke god nok længere. Det er nemlig i vores sprog, i vores diskurs, i vores daglige tale, at forskellene mellem mænd og alle andre bliver cementeret. Det er her uligheden får lov til at blomstre" (s.63), til Pia Kjærsgaard, der ikke ser sig selv som undertrykt, men kunne ønske sig, at nogle gad kæmpe for muslimske kvinders frihed og mener, at mænd også kunne have brug for mere ligestilling.

Der vil selvsagt blive en del gentagelser i en sådan samling. Fx bliver de områder, hvor kvinder og mænd ikke statistisk er ligestillet, gentaget en del gange, og mange understreger, at det ikke er nok med formel ligestilling, vi må også se på den reelle.

Mange artikler er præget af forfatterens personlige oplevelser som for eksempel Özlem Sara Cekic's oplevelser som indvandrerkvinde, eller af skribentens eget arbejdsområde med mere specielle vinkler som kønssociolog Cecilie Nørgaard, der understreger, hvor vigtigt det er, at vi ikke fremmer kønsstereotyper i uddannelsessystemet. En del ser på deres særlige arbejdsvilkår. Således skriver Susanne Philipson om sine erfaringer som kvindelig politibetjent i et mandsdomineret erhverv, og Birgit Pettersson ser udviklingen fra en læges synsvinkel. Simi Jan ser på vilkårene for en journalist/korrespondent, og Lisbeth Knudsen ser generelt på kvindens stilling i medierne.

Meget specielle områder bliver også inddraget, som når forskeren Bente Rosenbeck skriver om sine studier af vesteuropæiske bryllupsmønstres historiske betydning. Ulrik Frost, den eneste mandlige bidragsyder, er ude i et helt særligt ærinde. Som ung blev han drillet for at gå i pigetøj. Nu kæmper han for en nedbrydelse af kønsskabelonerne. Også kvindelige kunstneres vilkår i film, billedkunst, stand up og musik bliver beskrevet i essays. Maria Marcus skriver om kvindens seksualitet.

Bogen er således et kludetæppe af kvindestemmer. Det gennemgående budskab er, at meget er nået, men vi har ikke en tilfredsstillende reel ligestilling. Oftest bliver det synspunkt meget forventeligt understøttet af statistikker med en skæv kønsfordeling. Det er således ikke "festen", der præger skriftet, men mere den kritiske holdning.

Som nævnt er der kun en mandlig bidragyder til festskriftet. Det kan jeg egentlig ikke forstå. Mange mænd har vitterligt kæmpet for kvindernes stemmeret, og der må også i dag være mænd, der kan bidrage med nogle synsvinkler på betydningen af, at kvinderne fik stemmeret.

Selvom bogen er mere kritisk end festlig, er den ikke klynkende. Dybest set tror jeg, at de fleste bidragydere ville kunne tilslutte sig et citat af forfatteren Pia Friis Laneth:

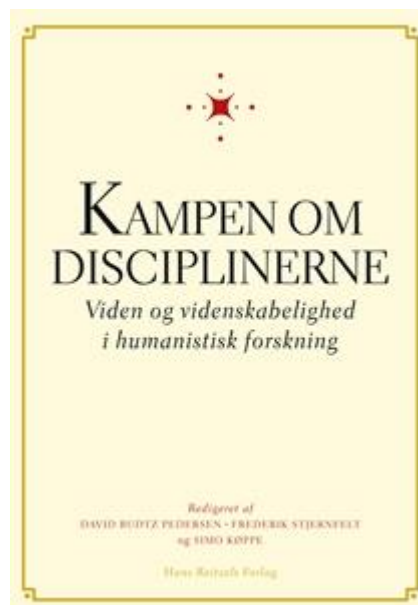
"Det har aldrig været en kamp mellem mænd og kvinder. Det har altid været en kamp mellem progressive mænd og kvinder og reaktionære mænd og kvinder. Og vi har hver især mulighed for at vælge side" (s.188)

Johannes Lebech

Om humanistisk videnskabelighed

DAVID BUDTZ PEDERSEN et al. (red.): *"Kampen om disciplinerne. Viden og videnskabelighed i humanistisk forskning"*. Hans Reitzels Forlag 2015. 432 sider. 450 kr. (m. moms), 360 kr. (u. moms)

Det turde være en banal konstatering i dag, at universiteternes humaniora er trængt – og det på trods af, at de humanistiske fag, således dansk, andre sprogfag, historie, samfundsfag og kristendomskundskab, efter den nye skolereform tilsammen fylder betydeligt mere på skemaet end matematik og natur- og teknikfagene i folkeskolen. Og på trods af alment udbredte politiske ønsker om elevernes og studenternes, ja hele befolkningens, øgede historiske bevidsthed, betydelige sprogfærdighed samt almene og kreative kompetencer i henseende til at lytte, se og tænke, noget som netop de humanistiske sprog-, historie-, æstetik- og erkendelsesfag i allerhøjeste grad kan bidrage med. Men de humanistiske fag mangler øjensynligt noget i de politiske beslutningstageres optik: de har ikke den umiddelbare anvendelighed i især erhvervslivet, som dette og angiveligt hele samfundet har brug for i den globale, økonomiske og teknologiske konkurrencekamp.

Det vil beslutningstagerne af forskellig politisk observans i disse år nu råde bod på, og ifølge Aarhus Universitets (AU) reorganiseringsstrategi "Fremtidens Aarhus Universitet" (2011) er den form for interdisciplinær (læs: 'tværfaglig') forskning, som AU satser på, således karakteriseret ved at være

”... anvendelsesorienteret forskning, hvor aftagerne primært er myndigheder, virksomheder og klienter uden for universiteterne – i modsætning til klassisk grundforskning, hvor aftagerne først og fremmest er andre forskere inden for fagområdet. Kort sagt forstås med interdisciplinaritet problem- og anvendelsesorienteret forskning, hvis hovedformål er at bidrage til at løse bestemte, strategisk udpegede problemer”.

Sådan hedder det i David Budtz Pedersen og Finn Collins artikel om ”Tværfaglighed og forskeruddannelse i humaniora”. I samme artikel siger forfatterne tilsvarende:

”Videnskab betragtes fundamentalt set som teknologi og opgaveløsning” af videnskabspolitiske beslutningstagere i Danmark og EU.

Det kan og skal selvfølgelig ikke afvises, at humaniora også har en instrumentel, for eksterne interessenter anvendelig side; fx er sprogkompetencer uundværlige for eksporten, og tilsvarende kan kendskab til fremmede kulturer og til æstetisk udformning – design – af eksportartikler vel bidrage til at fremme eksporten. Men det er i høj grad problematisk at gøre denne instrumentelle side af humaniora til den væsentligste eller den del, der i konkurrencekampens navn bør være det primære i disse studier.

Humaniora er i sit væsen fri – de er ”artes liberales”, frie kunster/videnskaber – og det tjener dem ikke at være spændt for nogen økonomisk, politisk, ideologisk, religiøs eller anden vogn. Da renæssancen brød med middelalder-teologiens program, nemlig at filosofi og hvad man måske kunne kalde humaniora i det hele taget skulle være ”teologiens tjenestepige”, og frigjorde disse discipliner fra pavekirkenes åg eller kors, opdagede man sider af mennesket og dets virksomhed, der var anatema, udgrænset og fortrængt af den censurerende og styrende kirke og teologi. En tilsvarende historie finder vi udfoldet i oplysningstiden. Bundethed rimer altså ingenlunde på humaniora; disse er pr. definition fri, ligesom det billede af menneskene, de har.

Midt i trængtheden bør humanister dog erindre, at det, at der i dag i vide kredse i samfundet tvivles om humanioras værdi, især er, ser vi bort fra sædvanlig videnskabsteoretisk kritik fra især naturvidenskabelig side, et politisk valg, sandsynligvis motiveret af nogle momentane økonomiske forhold og mekanismer, men at den aktuelle tvivl ikke primært er begrundet ud fra en immanent, intern krise i humaniora selv.

Dette og mange andre, interne såvel som eksterne, humanistiske temaer og problemer tager denne udmærkede bog op. Redaktørerne siger selv om bogens formål:

”Denne bog er blevet til som et resultat af forskningsprojektet 'Humanomics: Mapping the Humanities', hvis målsætning har været at udvikle en aktuel humanistisk videnskabsteori og samtidig kortlægge dansk humanistisk forskning, bl.a. ved en omfattende spørgeskemaundersøgelse samt en undersøgelse af danske humanistiske ph.d.-afhandlinger 1992-2012”.

Internt karakteriseres humanistisk videnskab i dag ifølge bogen ikke så meget ved en bestemt videnskabsteori eller metode, som de bekender sig til:

”(..) traditionelle teorier som strukturalisme, marxisme, positivisme osv. har ikke længere nogen operativ betydning for den humanistiske forskning. De større teoridannelser, som trods alt nævnes af respondenterne, er for eksempel poststrukturalisme og hermeneutik, men til forskel fra de førstnævnte er

de ikke særlig veldefinerede (...)”, refererer Svend Østergaard i artiklen ”Humanistiske forskningsstile” fra en spørgeskemaundersøgelse, der præsenteres i ”Kortlægning af dansk humaniora” (2015). Den teoretiske tilgang hos humanister af i dag findes overvejende ”eklektisk”, altså en mere eller mindre konsistent blanding af elementer fra mange teorier, og metodetilgangen kalder Østergaard ”pragmatisk”. Desuden vil disse forskeres område være ”udadvendt mod specifikke samfundsmæssige praksisser”. Noget tyder altså på, at ønsket til forskningen om fleksibilitet i henseende til øjeblikkelige ønsker fra forskellige økonomiske og politiske interessenters side er slået igennem helt ind i forskernes teorier i form af eklekticisme og pragmatisme.

Dermed ikke være sagt, at der ikke er noget frugtbart ved en vis teoretisk og metodisk 'pragmatisme', eller negativt udtrykt: i forkastelsen af stive, quasi-aprioriske, dogmatiske teorier og metoder; tværtimod må det hilses velkommen, at teori og metode retter sig efter sit objekt. Derimod må der sættes spørgsmålstegn ved det, ifald teori og metode i sidste instans retter sig efter eksterne rekvirenters ønsker. I så fald bliver forskningen til disses lænkehund. Så man får håbe, at det er den første form for 'pragmatisme', der faktisk især gør sig gældende på universiteterne i dag.

Helt galt ser det ud til at kunne gå, dersom samfundet ses som en ren konstruktion; i redaktørernes artikel om ”Den samfundsmæssige vending i humanistisk forskning” hedder det således i afsnittet ”Samfundet der forsvandt”:

”Hvis samfundet er resultatet af mangfoldige konstruktionsprocesser (...), bliver også kritikbegrebet opløst. Der findes intet sted, hverken inden eller uden for samfundet, som humanister ifølge dette synspunkt kan bruge til at iagttage og kritisere samfundsudviklingen”.

Betragtes samfundet som resultat af rene interesser, økonomiske, politiske, grupper eller enkeltmenneskers, findes der med andre ord ikke noget normativt grundlag for kritik af den givne samfundsorden. En skepsis ved en sådan udvikling af humaniora kunne synes at give Budtz Pedersen og Finn Collin anledning til i artiklen om fire subjektbegreber i humanistisk forskning at skrive:

”Faktisk burde de fleste humanistiske forskere kunne mødes i ønsket om en intensiveret grundforskning i mennesket, der kan afdække grænserne for den menneskelige naturs plasticitet og for den økonomiske rationalitets begrænsninger”.

Man sporer vel her en sådan søgen efter et normativt grundlag for en kritik af en fremherskende samfundsmæssig, kulturel og mental tendens og for en tilsvarende kritik af instrumentaliseringen af humaniora.

Bogen i sin helhed vil plædere for, at ”naturvidenskab, samfundsvidenskab og humaniora alle er videnskaber og hviler på de samme principper” - en position sat i modsætning til hhv. opfattelsen af naturvidenskab som den eneste rigtige videnskab og Jürgen Habermas' opfattelse, at de tre videnskabsformer repræsenterer hver sin videnskabelighed (hhv. naturvidenskabens forklaring, humanioras forståelse og samfundsvidenskabernes frigørende bestræbelse). Om dette forehavende lykkes for de mange forfatteres bidrag set som en helhed og hver for sig kan vel diskuteres; men mon ikke en fælles bestræbelse for alle videnskaber med en vis ret kan hævdes at være oplysning og ikke mindst et godt liv for alle?

Bogens 16 særdeles velinformerede, oplysende og spændende bidrag belyser i bred forstand humanioras status i dag, herunder også deres aktuelle udfordring fra de digitale medier og fra den naturvidenskabelige hjernevidenskab. Det er et skrift – eller rettere: mange skrifter –, som ikke mindst den akademisk uddannede humanist kan blive klogere på angående sit felt, altså –såvel på videnskabs-teoretiske aspekter af sit eget fag som på humaniora som helhed.

Poul Ferland

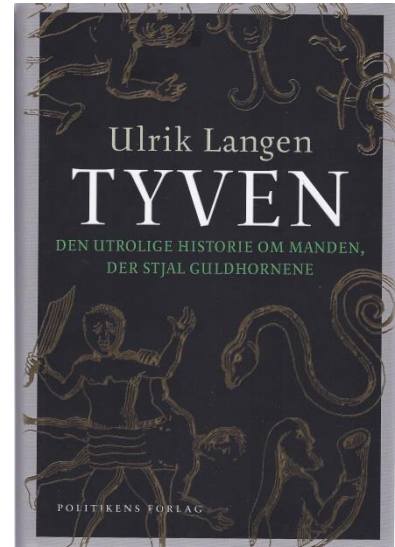
poulferland8@gmail.com

Et røveri med store konsekvenser

ULRIK LANGEN: *"Tyven. Den utrolige historie om manden der stjal guldhornene"*. Politikens Forlag 2015. 364 sider, illustreret S/H, 300 kr.

Denne bog handler om Niels Heidenreich (1761-1844), en af Danmarkshistoriens mest berømte banditter. Som manden der stjal guldhornene inspirerede Niels Heidenreich i 1802 ikke bare Adam Oehlenschläger til dennes kendte digt fra samme år, men påvirkede i bred forstand synet på kriminalitet.

Professor Ulrik Langen har allerede skrevet en række bøger om Danmarkshistorien i 1700-tallet og med sin store viden om emnet kan Langen tegne et interessant portræt af en person, der gennem sit lange liv nåede at være hyrdedreng, skoleholder, skriver, discipel, livsfange, guldsmed og urmager, livsfange og hospitalslem. Langen understreger, at Heidenreich i tilgift til disse traditionelle erhverv konstant kom med nye planer og ideer til nye maskiner og tilgange og endda arbejdede på at løse cirkelns kvadratur.

Dermed får Langen vist hvordan en række centrale begivenheder i dansk og europæisk historie fik betydning for én enkelt dansker. En anden central observation er, at selv om vi stort set intet ved om Heidenreichs gerninger, ved vi en del om hans handlinger og man bliver som læser helt forundret over så megen viden man kan få om en enkelt person, der stort set kun har efterladt benådnings om frifindelse fra hans to perioder i fængslet.

Alt i alt tegner Langen et levende socialhistorisk portræt af Danmark i perioden 1780-1820, hvor bogen har sit fokus. Denne styrke er som ved andre biografier også bogens svaghed og kun i bogens efterskrift slipper Langen helt sin hovedperson og trækker nogle mere generelle linjer op. Det er derfor også her, at man som gymnasielærer måske finder det uddrag der egner sig bedst til undervisning, da Langen påviser at personen Heidenreichs mange facetterede personlighed førte til et mere nuanceret syn på, hvem der begår kriminalitet.

Bogen anbefales til skolens bibliotek og kan glimrende bruges som eksempel på styrker og svagheder ved en biografisk tilgang eller som en anden måde at skrive faghistorie på end de fleste elever og lærere er vant til.

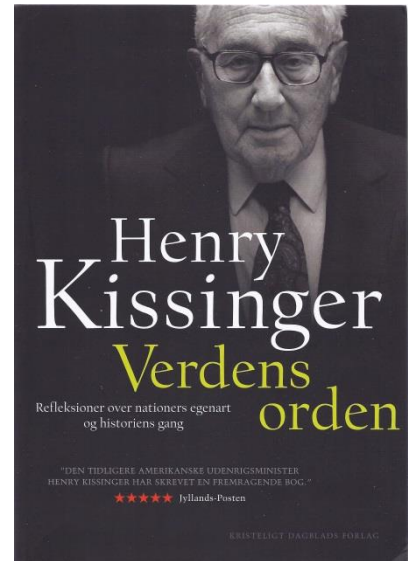
Rasmus Østergaard

Lovet været den amerikanske statsmandskunst

HENRY KISSINGER: *"Verdens orden - refleksioner over nationers egenart og historiens gang"*. Kristeligt Dagblads Forlag 2015. 383 sider, 300 kr.

Henry Kissinger har et imponerende CV. Han er født 1923, flygtet ud af Nazityskland pga. af sin jødiske oprindelse. Var sikkerhedsrådgiver for Richard Nixon under Vietnamkrigen og amerikansk udenrigsminister fra 1973-1977. Doc. og underviser ved Harvard Universitet i Boston. Forfatter og analytiker.

Han er omdiskuteret og nogen vil sige stærkt kontroversiel. Gjorde hans anbefalinger af bombardementerne af Nordvietnam, hans rolle i forbindelse med Indonesiens besættelse af Østtimor og kuppet i Chile i 1973 ham til krigsforbryder? Eller var han tværtimod idalisten, der kæmpede stålsat for en bedre verden uden kommunisme, og var han ikke en værdig modtager af Nobels fredspris for sin indsats for at afslutte USA's engagement i Vietnamkrigen i 1973? Var han "bare" et menneske, der handlede ind i sin egen tid og på de forudsætninger og præmisser, som fandtes dengang? I modsætning til en person, som tidligere forsvarsminister Robert McNamara, har Kissinger aldrig angret noget af det, han foretog sig i sin tid som statsmand. Han har en gang sagt, at *"... statsmandens dilemma er, at handlemulighederne oftest kun eksisterer på et tidspunkt, hvor der ikke er fuldstændig overblik over situationen og handlingernes konsekvenser. Når overblik og konsekvenser foreligger åbenbare, vil det udenrigspolitiske spil allerede være lukket"*. Man må uvægerligt gøre sin forforståelse af Kissinger op, inden man giver sig i kast med at læse og vurdere hans bog. Sådan en mand er han.

Henry Kissinger foretager i sin bog en historisk analyse af udenrigspolitikken hos de centrale aktører på den verdenspolitiske scene. Hans analyse bevæger sig ad to spor. Han påviser for det første særlige udenrigspolitiske tankesæt, som har karakteriseret landenes adfærd og tænkning i forhold til deres omgivelser. For det andet beskriver han vigtige begivenheder i landenes udenrigspolitiske historie ud fra princippet om, at det, der har afgørende konsekvenser, skal med. På den måde bliver det en forholdsvis abstrakt historisk fremstilling. Selv om han priser de idealistiske mål for amerikansk udenrigspolitik, bærer Kissingers egen tilgang til stoffet præg af, at han såvel teoretisk som i praksis har tilhørt "Den Realistiske Skole" inden for international politisk teori. Ifølge teorien (og Henry Kissinger) er krig og konflikt et vilkår i den kaotiske internationale sfære, som en dygtig statsmand skal vide at kalkulere med og om nødvendigt bringe i anvendelse, hvis nationen skal opretholdes, dens interesser tilgodeses og freden bevares.

Kissinger lægger ud med en analyse af Europa af den logiske grund, at det er her en af de helt centrale grundpiller i moderne diplomati og statsmandskunst formuleres og grundfæstes, nemlig "den westfalske freds principper". Grundlæggende går de ud på to ting – etablering og opretholdelse af en magtbalance mellem landene inden for det potentielle konfliktområde, og at hvert land anderkender de andre landes ret til suverænitet i forhold til den indre forvaltning og styring. Dette system opretholdes i fred og krig fra 30 årskrigen og frem til udbruddet af 1. verdenskrig. Europas historie efter 2. verdenskrig munder ud i spørgsmålet om, hvorvidt EU vil være dén fælles fremtid for Europa. I så fald må man, ifølge Kissinger, finde

en løsning på den europæiske selvmodsigelse, hvilken han formulerer ret skarpt, som "*... EU's politik er forankret i en tolerant inklusion, der nærmer sig modvilje mod at fremhæve typiske vestlige værdier uanset det faktum, at medlemsstaterne fører en politik, der er drevet af frygt for ikke-europæisk påvirkning*". (s.84)

Modsat det westfalske system er traditionerne i Mellemøsten helt anderledes, hvor støtte til terrorister og konfliktmagere i andre lande er en integreret del af udenrigspolitikken. Her arbejder man ikke for at opretholde et equilibrium i form af en regional magtbalance, men derimod for at bekæmpe og overvinde alle modstandere. Kissinger har en meget stor erkendelse af den iranske udenrigspolitik, som han anser for at bygge på flere tusind års erfaringer. Han påpeger uforsonligheden og den direkte trussel, som landet løbende retter mod vesten, som en logisk og dygtig varetagelse af landets særinteresser.

Andre af nutidens storspillere på den internationale politiske scene har andre traditioner i deres udenrigspolitik. I et interessant kapitel gennemgås således Indiens udenrigspolitiske tradition, som han finder formuleret i værket "Arthashastra". Erobring og storhed er her formålet med udenrigspolitikken, selv om den også er kombineret med en grundlæggende cyklisk forståelse af storhed og fald som grundlov for verden. Kina og Japan har begge haft tradition for isolationisme, og en selvforståelse af at være større end verden. De europæiske lande, USA og endelig indbyrdes krig har tvunget landene ud af deres fastlagte udenrigspolitiske adfærd, og de har siden haft megen turbulens og skiftende internationale roller. Ifølge Kissinger er udenrigspolitikens kurs i denne del af verden endnu ikke endeligt defineret, og den kurs de vælger for deres landes internationale rolle har essentiel betydning for verdens fremtidige orden. Fælles for de omtalte regioner og verdensdele er der behov, ifølge Kissinger, for en pragmatisk amerikansk afbalancering af magtforholdene for derved at undgå åbne krigskonflikter. En opgave USA har taget på sig.

Bogen er tydeligvis skrevet til et amerikansk publikum. Hvor man som europæer keder sig jævnt over den overfladiske fremstilling af de europæiske landes udenrigs- og sikkerhedspolitik siden den westfalske fred (1648), bliver man anderledes interesseret, når han gennemgår den udenrigspolitiske tradition i et land som USA. At gennemgangen af USA's udenrigspolitiske tradition er opløftende, skyldes givetvis bevidstheden hos Kissinger om, at publikummet kender stoffet i forvejen, så det er blevet skrevet både gennemtænkt og grundigt. Hans pointe er indeholdt i spørgsmålet om, hvorvidt amerikansk udenrigspolitik er en historie med en begyndelse og en (sejrrig) afslutning, eller det en proces, der går ud på at håndtere og moderere de udfordringer, der til stadighed viser sig på ny? USA's udenrigspolitik har under paroler om "frihed" været drevet af forestillingen USA som det "exceptionelle" land i forhold til andre lande. Denne forestilling har givet mulighed for at mobilisere den amerikanske befolkning i mange krise- og krigssituationer, hvor den har været villig til at bringe store økonomiske og menneskelige ofre for princippet om "frihed" og uden erobringer og anden gevinst ved krigene. Kissinger fremhæver både deltagelsen i 1. og 2. verdenskrig som eksempler herpå, ligesom de 5 krige efter 1945.

Analysen af den amerikanske udenrigspolitik efter 1969 lider dog af en næsten ekstrem grad af etnocentrisk verdenssyn, hvor Amerikas (ifølge Kissinger) fremragende (primært republikanske) præsidenter tilstræbte og lykkedes med at sikre verdensordenen på en yderst intelligent og vidensbaseret måde. Kun undtagelsesvis nævnes udenlandske statsmænd i denne del af bogen. Det er ret tydeligt, at Kissinger i den afsluttende del af kapitlet om USA's udenrigspolitik er sig sit republikanske tilhørsforhold bevidst og også tænker på, hvordan de amerikanske læsere fortolker de historiske begivenheder ind i deres egen samtid. Afslutningsvis beskriver han, hvordan fremtidens statsmænd må forholde sig en verden, hvor spredningen af A-våben blandt regionale og ikke altid lige politisk stabile stater er et vilkår ligesom truslen

fra og krigen i cyberspace er et permanent vilkår. I denne afsluttende del af bogen kommer hans realistiske grundsyn meget tydeligt frem i lyset.

Bogen er fremragende til de elever, der vil skrive SRP og SSO i historie og samfundsfag om amerikansk udenrigspolitik, ikke mindst i relation til Asien og Mellemøsten. Der er en meget tydelig grundholdning, som det er til at få øje på for den vågne elev. Bogen kan anbefales til skolens bibliotek.

Jørgen Lassen

Tyskland for historiske feinschmeckere

HENRIETTE HARRIS: *"Tyskland er et land for voksne/Seks byer"*.
Gyldendal 2015, 302 sider, 300 kroner, illustreret i farver.

Journalisten Henriette Harris (f.1971) har skrevet en anderledes rejseguide til Tyskland. Ideen med bogen, er at præsentere Tyskland i hele landets mangfoldighed og dette sker ved at fokusere på seks byer, der har spillet en markant rolle i landets historie, nemlig Bonn, Frankfurt a.M., Leipzig, Lübeck, München og Weimar.

For hver by har Harris valgt et tema og nogle centrale personer ud. For nogle byer er det forfattere som Goethe (Weimar) og Thomas Mann (Lübeck), mens andre byder på anti-nazister som Fritz Bauer (Frankfurt a.M.) eller Sophie Scholl (München). Som eksempler på temaer kan nævnes mandagsdemonstrationerne (Leipzig) eller det politiske liv i forbundsrepublikken (Bonn)

Hver by får omkring 50 sider og giver foruden temaet og personerne en introduktion til byens historie og har nogle tips til, hvad man ellers kan foretage sig under et besøg.

Samlet set kan man blive inspireret, hvis man planlægger en tur til Tyskland og bogen kan måske bruges som eksempel på populærvidenskabelig historieskrivning.

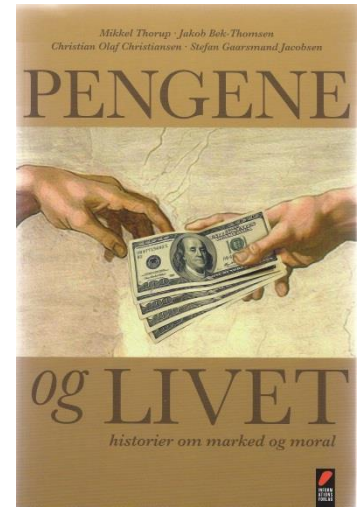
Det anbefales man låner den på biblioteket og ser om man kan finde noget af interesse.

Rasmus Østergaard

Spredte strejflys på økonomien

MIKKEL THORUP, JAKOB BEK-THOMSEN, CHRISTIAN OLAF CHRISTIANSEN & STEFAN GAARSMAND JACOBSEN: *"Pengene og livet. Historier om marked og moral"*. Informations Forlag 2015. 288 sider. 300 kr.

I forordet gør forfatterne meget ud af at fortælle læseren hvad de ikke skal forvente af bogen: Den er ikke "den økonomiske tænknings historie" og ej heller "økonomiens historie". Den rummer "sjove, skæve og gode fortællinger", men "uden skelen til hverken kronologi eller indbyrdes sammenhæng". Der er tale om historier der "dukkede op under vores arbejde" med økonomiske rationaliteters historie. Historierne er ikke forsøgt "disciplineret ved at tvinge dem ind i én stor fortælling". Der er ingen henvisninger og ingen samlet litteraturliste, men efter hvert kapitel er der en kort liste med forslag til "yderligere læsning", dvs. de bøger forfatterne bygger kapitlet på.

Bogen er ikke beregnet på at skulle læses i sammenhæng fra start til slut, siger forfatterne, og det er et fornuftigt råd. Til gengæld egner den sig fortrinligt til at gå til og fra, når man har et kvarters tid til overs, og den er gennemgående letlæst og underholdende. Der er en tematisk opdeling af bogen i hovedafsnit, i rækkefølge: Økonomisk kultur, økonomisk tænkning, økonomisk moral, økonomiske begreber, økonomisk sprog, økonomiske steder, økonomiske personer. Hvis læseren trods alt ville foretrække en mere kronologisk opdeling, er der som en service angivet i forordet hvilke kapitler der hører til hvilke historiske perioder.

Forfatterne er idéhistorikere fra Aarhus Universitet. Deres holdninger til økonomer og økonomisk teori er præget af den distance man ofte finder hos humanistiske intellektuelle, men som regel er bogens fremstilling overvejende redegørende, og forfatterholdninger træder sjældent eksplicit frem. Der er heller ikke så mange overvejelser om forklaringer på de forhold man beskriver i bogen. Hvis meningen er at udfordre fagøkonomerne, specielt de matematiske økonomer og modelbyggere, er hensigten næppe nået. Dette ville kræve en mere direkte og gennearbejdet kritik af økonomiens tvivlsomme begreber og absurde antagelser, som økonomerne som regel er villige til at erkende svaghederne ved, men næsten aldrig er parat til at tage konsekvenserne af i deres modelarbejde.

Med 49 småkapitler med meget spredte emner er bogen svær at vurdere i detaljen. Der er noget for enhver smag, som hovedafsnittene antyder. Meget af det ville en historiker have vidst på forhånd, eller måske vidst, men glemt igen. Et specielt tankevækkende kapitel er "Den helt usynlige (kvinde)hånd, hvor man sætter lys på de behov der dækkes uden for markedet, og som jo er blandt de vigtigste overhovedet. Det kunne sagtens udvides, f.eks. med den betydning de såkaldte frie goder har (luft til at trække vejret i, naturen til at færdes i, osv.). Men så var kapitlet måske blevet for langt til opfyldelse af bogens formål. Bogen skal være "tankevækkende", men når tanken er vækket, må læseren selv fortsætte. Et andet interessant kapitel er "Cool kapitalisme" om relanceringen af kapitalismen under hensyntagen til centrale værdier i 1968-oprøret, og et tredje er "Babyer til salg" om markedets grænser.

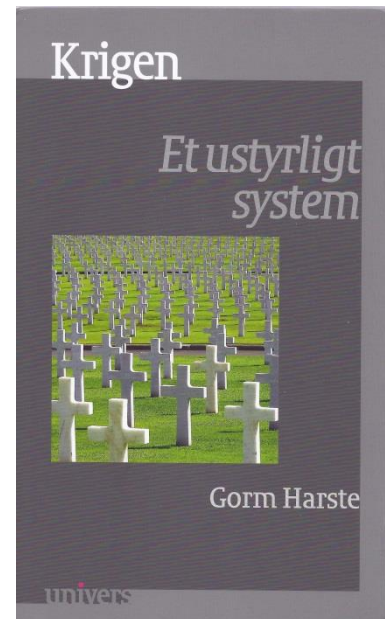
Bogen vil nok egne sig bedst til at forøge lærerens fond af supplerende småhistorier ved den systematiske gennemgang af undervisningsstoffet.

Axel Moos

Krigen som fænomen

GORM HARSTE: "*Krigen – et ustyrligt system*". Univers 16, Aarhus Universitetsforlag 2014. 250 sider, 200 kr.

Når man læser historiefagets faglige mål, er der som bekendt stor mulighed for, at læreren kan lægge sit eget perspektiv og selv vælge ud i historiske begivenheder i forhold til det perspektiv, man måtte have lyst til at lægge. Ser man på disse perspektiver og undervisningspraksissen over de seneste 20-30 år, kan man iagttage - bygget på undertegnede ganske uvidenskabelige observationer af studieplaner hos egne kolleger og i forbindelse med censur – at egentlig begivenhedshistorie og især militærhistorie gradvist fylder stadig mindre i undervisningen. Der optræder stadig massevis af krige i undervisningen, men vinklingen syntes at bevæge sig i en retning af et bredere perspektiv på magt og større politisk historie. Man kunne også få en fornemmelse af, at det mere konkrete militære fokus ikke syntes at have stadig større interesse hos historikere uddannet gennem de seneste årtier.

Hvis man dog stadig vil arbejde med krigen som fænomen, vil det dog være en rigtig god idé at arbejde mere med teorier omkring dette og i højere grad begrebsliggøre elementer omkring krig. I den forbindelse er der kommet en udmærket bog skrevet af Gorm Haste fra statskundskab på Aarhus Universitet, som bærer titlen *Krigen – et ustyrligt system*, som netop sætter fokus på denne mere overordnede behandling af krigen som fænomen.

Haste bruger en interessant skelnen mellem Clausewitz og schweizeren Antoine-Henri Jomini til en diskussion af, hvor krigen kommer fra, hvad den kommer ud af, og hvorfor den ofte spinner ud af kontrol i forhold de planer, som politikerne lægger for dens formål og forløb. Heri ligger en problematisering af Clausewitz' ofte citerede syn på krigen som en forlængelse af politik. Hovedcasen hos Haste ligger i den 'moderne' hundredeårskrig, som i hans optik er 1. og 2. verdenskrig samt den efterfølgende kolde krig. I Hastes behandling ses det som en sammenhængende konflikt, som han så bruger sin relevante teori på.

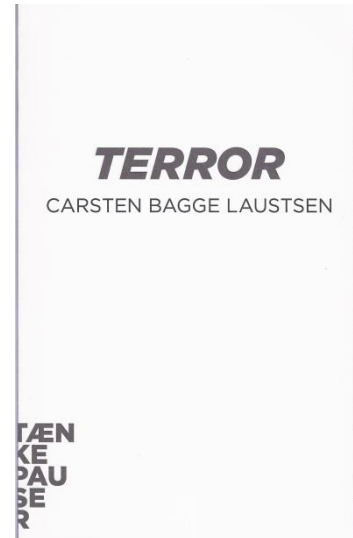
Bogen kan oplagt bruges i sammenhæng med samfundsfag, om end den nok vanskeligt kan gives til elever, eftersom den er temmelig tungt skrevet, hvilket er min største anke i forhold til bogen. Men tygges pointerne for eleverne kan meget af stoffet sagtens bruges til at vinkle krigen som fænomen set i et mentalitetshistorisk perspektiv, og her bliver det meget relevant, og krigshistorien kan måske få en revival i gymnasieskolen.

Mads Blom

Åndeligt fredagsslik

CARSTEN BAGGE LAUSTSEN: *"Terror (Tænkepauser 22)"*. Aarhus Universitetsforlag 2014. 60 sider, 39,95 kr.

I supermarkeder stiller man slikket helt oppe ved kassen i børnehøjde, så man frister børn og andre viljesvage væsner til impulsindkøb af tomme kalorier. Hos min boghandler står der ligeledes på disken en montre med små mundrette bidder med den ene forskel, at kalorierne her bestemt ikke er tomme. Der er tale om Aarhus Universitetsforlags serie ved navn *Tænkepauser*, som er små bøger ofte på lige over 50 sider om alle mulige forskellige emner. Der er små bøger om nydelse, politik, korruption, alder med meget mere, og bøgerne er så skrevet af universitets forskere, der på blændende vis får formidlet deres forskning i en kompakt og overskuelig form.

På mit bord landede en lille bog om terrorisme skrevet sociolog Carsten Bagge Laustsen, og der er tale om en veldrejet lille sag, som nok er hurtigt fortæret, men som kommer meget fint rundt om begrebet. Den er delt op i terror som fænomen, terrorens former og kampen mod terror, og det er klart den første del, der fungerer bedst, da den svinger meget fint med bogseriens format, og det er da nok også denne del, som vil være bedst anvendelig i en undervisningssammenhæng. Der er her en kort historisering, som bruges til at forklare begrebets elasticitet og derved også dets mange facetterede anvendelse som et politisk våben. Laustsen skriver godt og formår glimrende på få sider at runde emnet fint af.

Bogens problem kommer så, når forfatteren vil være mere faktuel i sin beskrivelse af begrebets former og bekæmpelse – ikke fordi han skriver dårligt eller forkert – men fordi dette er tilsvarende vanskeligere i det meget komprimerede format, hvor man som læser hele tiden syntes, at der mangler noget, eller at der er gået for let hen over andet.

Når det er sagt kan jeg absolut anbefale både bogen og serien, når man er åndeligt småsulten for sjov.

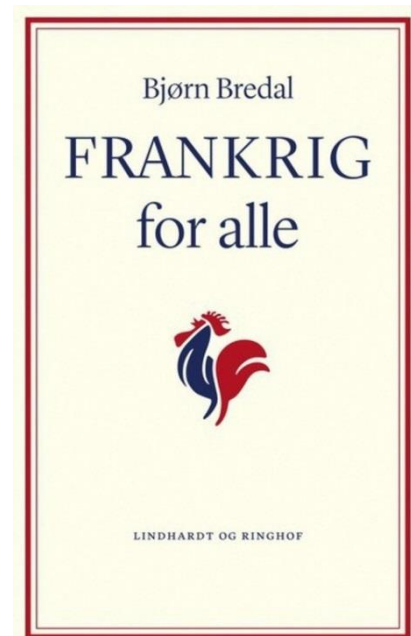
Mads Blom

Frankrig for alle

BJØRN BREDAL: *"Frankrig for alle"*. Lindhardt og Ringhof 2015. 261 sider. 300 kr. (vejl.)

Den fortrinlige og, tør man vel hævde, frankofile skribent Bjørn Bredal, der de seneste mange år ikke mindst er kendt fra Politikens spalter, på hvilken avis han også var redaktør, har begået en læseværdig bog om 'ideen Frankrig', historisk og aktuelt, og om datoen den 11. januar 2015, set i historiens lys.

Hvad er så Frankrigs idé? Det er, ifølge Bredal, tanken om, at alle mennesker er født lige og frie, det er ånden i den franske Menneskerettighedserklæring fra 1789, det er republikken, dvs.

offentlighedens, folkets anliggende, og det er sikkert også sekularismen, eller i hvert fald adskillelsen af kirke og stat. Denne idé gælder ikke kun Frankrig, den er universel – 'Menneskerettighederne' er ikke kun forbeholdt de franske, de anses for gyldige for alle mennesker.

Når bogen også, og ikke mindst, har den 11. januar som tema, så er det, fordi denne dato af forfatteren er en anstødssten for tanken om 'Frankrig for alle'; var Frankrig virkelig ikke, i modsætning til selvforståelsen i konstitutionen og hos mange franske borgere, et 'Frankrig for alle'? Var Frankrig ikke også for muslimer? Og i øvrigt ikke for romaer? Hvis man i ytringsfrihedens og den kunstneriske friheds navn hævder, at der ikke er grænser for satiren, så kan det måske i konkrete tilfælde give anledning til en vis tvivl om, at – in casu – Frankrig er for alle, sådan som den kendte franske komiker Patrick Timsit øjensynlig indså det. Han blev i et tv-interview af studieværten Patrick Cohen spurgt:

"Så er der altså ingen grænser for, hvad man kan grine ad?"

'Nej, ingen grænser', grinede Patrick Timsit. (...) Men så tog han sig i det: 'Forleden stod jeg foran et publikum og lavede standup. Jeg tog pis på det hele, jøderne, katolikkerne, Allah og hans profet. Så gik jeg i gang med romaerne, men pludselig kunne jeg mærke en modstand inde i mig selv: De er alligevel for forfulgte for øjeblikket, de ligger for meget ned i forvejen. Dem har jeg ikke lyst til at gøre grin med'. "

I andre historiske situationer kunne andre grupper føle og ovenikøbet fysisk mærke, at de ikke blev anset for rigtige menneske og derfor ikke kunne søge beskyttelse i menneskerettighederne. Det gælder ikke mindst de franske jøder under Anden Verdenskrig, som for en stor dels vedkommende blev udleveret til tyskerne, men, det skal retfærdigvis siges, for den største dels vedkommende blev hjulpet af franskmændene og overlevede nazisternes forfølgelse.

Kardinalspørgsmålet i dag er nok ikke, om Frankrig er for alle, for derom er sikkert langt de fleste enige, men derimod hvordan Frankrig er for alle. For "denne universalisme (dvs. 'menneskerettighedernes menneske'; pf) er udfordret i nutidens multikulturelle Frankrig med alle dets gruppeidentiteter". I hvor høj grad er da disse gruppeidentiteter hver for sig forenelige med et 'Frankrig for alle', hvordan kan de leve i harmoni med hinanden? Ganske vist er fransk offentligt og politisk liv præget af en dissensus-ånd til forskel fra en konsensus-ditto; men en ting har man dog traditionelt været enige om siden 1789: at der skal være plads til alle.

Historie og aktualitet behandles kalejdoskopisk, essayistisk i den velskrevne bog, som rummer mange gode informationer og fine overvejelser af Bredal selv og af andre – fx siges det om denne bog, med en formulering fra en af Bredals yndlinge, Montaigne, at "... bogen er halvt den skrivendes, halvt den læsendes"; det burde enhver bog være, bøger bør der tænkes videre over af den læsende. En anden fin overvejelse refereres Søren Kierkegaard for, nemlig den, at "... lykken er en dør, som åbner udad. Det nytter ikke at sætte skulderen imod, siger Kierkegaard. Lykken fås kun som foræring, åbenbaring, nåde. Proust siger som en ufortjent oplevelse eller en viljesløs erindring".

Poul Ferland

poulferland8@gmail.com

Ikonet Chile

MORTEN LASSEN: *"Kuppet i Chile - og den danske venstrefløj"*. Informations Forlag 2015. 430 sider. 300 kr.

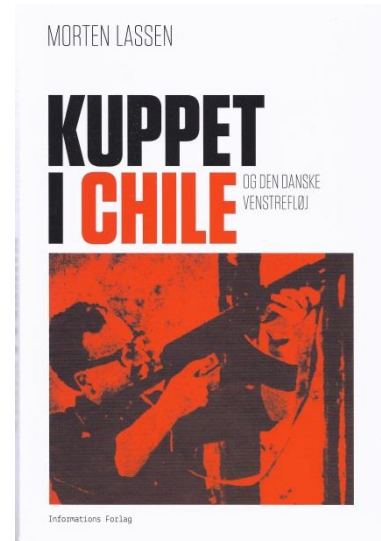
1973 blev som bekendt skæbneåret for den kulturrevolution der havde grebet det meste af den vestlige verden siden slutningen af 1960'erne, kendt som "ungdomsoprøret": Nixon i USA, Fremskridtspartiets og Centrumdemokraternes triumf ved folketingsvalget herhjemme, og i september det militærkup der satte et brutalt punktum for den chilenske præsident Allendes forsøg på at indføre socialisme med forfatningsmæssige midler.

For den danske venstrefløj blev Chile en sag som man engagerede sig i som i knap nogen anden, med solidaritetsarbejde, men også med diskussioner om "læren af Chile" – dvs. muligheden eller umuligheden af at stemme sig til socialisme. Enigheden på venstrefløjen i denne sag var dog omtrent som i alle andre sager, dvs. nærmest ikke-eksisterende.

Nu, hvor vi kan fejre 25-året for demokratiseringsprocessen i Chile, er tiden vel kommet til et mere nøgternt overblik, også på dansk. Kildematerialet er meget større, og navnlig den engelsksprogede historieforskning er langt på vej (den spansksprogede halter noget bagefter). Så det er udmærket at Morten Lassen nu har påtaget sig den opgave. Han selv var ikke engang født, da kuppet fandt sted, så han skulle have forudsætningerne for en mindre emotionel tilgang end de fleste fra de ældre generationer, selv om læseren ikke vil være i tvivl om hvor hans sympati ligger, som han skriver i forordet.

I forordet skriver han også lidt om fremgangsmåden i bogen: "Konklusioner og analyser har jeg overladt til faghistorikerne, og i stedet har jeg valgt at lade parterne komme til orde med deres egne stemmer". Så slemt er det heldigvis ikke, langt hen ad vejen er forfatteren helt parat til selv at tage ansvaret for fremstillingen. Som amatørhistoriker har han egentlig ikke noget at være beskeden over. Han har benyttet et omfattende kildemateriale af engelsksproget litteratur og en mængde interviews. Det spansksprogede materiale er spinkelt (se ovenfor), og det dansksprogede materiale er overvejende tidsskrifter, for sammenhængende fremstillinger på dansk er der ikke rigtig noget af. Fremstillingen er veldokumenteret ved kildehenvisninger.

Dette her er altså en slags pionerarbejde, og det er slet ikke så værst. Der er et udmærket og velafbalanceret kapitel om "La Via Chilena", Chile under Allende, på et halvt hundrede sider, og der er et interessant kapitel om solidaritetsarbejdet i Danmark, baseret i nogen grad på selvkritiske interviews med de dengang implicerede parter. Og der er rigtig meget om diktaturets krænkelse af menneskerettighederne, torturen og statsterrorismen. Forfatteren må jo som alle andre følge markedets krav, og det virker som om det danske marked har sin hovedinteresse her.

Til gengæld er der ting man ikke skal forvente at finde i bogen. Den er ikke en Chile-historie, ikke historien om det chilenske samfund, den chilenske økonomi eller chilensk politik fra 1973 og frem. For de læsere der gerne vil vide mere om økonomien, og gerne vil læse det på dansk, findes der heldigvis Steen Fryba Christensens artikel "Chiles økonomiske udvikling 1973-2009" i bogen "Chile mellem fortid og fremtid", udg. Martin Lindhardt m.fl. på Aalborg Universitetsforlag i 2012. For de der er interesserede i diktaturets politiske system under Pinochet, er der efter min bedste overbevisning ingen vej uden om det engelsksprogede materiale.

Alt i alt er der tale om en bog man gerne byder velkommen. Den samler en masse ting op fra spredte kilder og sætter i sammenhæng, den giver overblik, og den er ikke svær at læse.

Axel Moos

Om huse, der kan have præget os

NAN DAHLKILD (red.): *"Huse der har formet os. Arkitekturhistorien bag danskernes institutioner og offentlige rum"*. Museum Tusulanum og Danmarks Kunstbibliotek 2015. 232 sider, ill. 248 kr.

Der er ingen tvivl om, at offentlige bygninger og rum kan have indflydelse på menneskers forhold til omverdenen, ikke mindst til det offentlige, til stat, regioner, kommuner og etater mm... Men hvordan skal vi nu forstå dette forhold?

Der ligger altid en intention bag et arkitektonisk byggeri, en bevidst hensigt hos bygherre(r) og arkitekt(er), som arkitekten vel i sidste ende står som fortolkeren af, og en hensigt, som vel også kan modificeres af forskellige praktiske nødvendigheder. Men immervæk findes der altså en bagvedliggende bevidst og ideelt set klar intention. Denne intention lejr sig imidlertid ikke nødvendigvis (ubrudt) i værket og genfindes dermed heller ikke i offentlighedens, i publikums bevidstheds- og følelsesmæssige opfattelse af byggeriet; intentionen former med andre ord ikke nødvendigvis publikum, den kan tværtimod befinde sig langt væk fra publikums opfattelse af huset.

Så er der huset i sig selv, som det står der, færdigbygget, for øjnene af os og uden vi nødvendigvis kender til intentionerne bag. For en kyndig analyse kan bygningens eget 'udsagn', hvad det betyder i sig selv, være et helt andet end arkitektens intention. Og for at komplicere den sag yderligere, kan husets udsagn 'i sig selv' ikke ses uafhængigt af tid og sted, altså ikke mindst af samfund, kultur og historie. Heller ikke huset, som det selv står frem på denne måde, afsætter imidlertid nødvendigvis noget entydigt aftryk på eller i 'os'.

Bygningens virkning på os kan nu være dobbelt. Dels kan den have en uvilkårlig, ubevidst virkning, som det fx kunne fremgå af det følgende citat fra Jørgen Hegner Christiansens artikel om "Magt og kontrol", der henviser til nybyggede politigårde i Danmark fra det seneste par årtier:

”Arkitekturen kan medvirke til at give politietaten et mere menneskeligt ansigt. Arkitekturen tør vise selvstændige takter, hvor ordensmagten hverken skjuler sig bag magtfulde mure og symboler eller hyller sig i sky og hemmelighedsfuld anonymitet”.

Uden at vide så meget af det, kan vi måske føle os veltilpas, når vi ser og besøger de pågældende steder og i videre forstand føle tillid til etaten og måske ovenikøbet til kommune og stat som sådanne.

Men virkningen kan også gå via en mere eller mindre bevidst fortolkning, der også indeholder et betydeligt subjektivt moment, og som altså ikke nødvendigvis er det samme fra person til person. I samme artikel hedder det således konkluderende om magtens og kontrollens huse, deres historie og aktualitet:

”Aflæst ud fra arkitekturen er magtudøvelsen blevet mindre monumental og autoritær. De aktuelle tendenser med mange åbne og transparente rum, hvor magten er mindre synlig, kan tolkes både som fortsat demokratisering og borgerdeltagelse, men også som anonymitet, teknokratisering og – paradoksalt nok – mindre gennemsigtighed”.

(Også) den nyere arkitektur er med andre ord højst tvetydig i sit udtryk; den er således åben for netop dig og dine erfaringer og hvad du ellers kommer med af subjektivt gods og benytter i din fortolkning.

Bombastisk formet bliver vi altså nok påvirket sjældent for ikke at sige aldrig, men en eller anden slags indflydelse vil der dog uden tvivl i alle tilfælde være tale om.

Denne informative og perspektivgivende artikelsamling behandler den del af arkitekturhistorien, som den nu har udvalgt sig som sit tema – fx togstationer, skoler, biblioteker og museer, scener, rådhus, posthus, politistationer, fængsler, hospitaler og galeanstalter samt sportshaller og grønne områder –, især ud fra arkitekternes intentioner og på basis af, hvad bygningerne siger i sig selv, deres 'formsprog'. Derimod behandles forholdet mellem arkitektur og 'subjekt' (der her måske, i hvert fald i bogtitlen, nærmest har status af en slags objekt), dvs. selve 'formningen' af og den subjektive opfattelse af 'huset', ikke i særlig høj grad. Hvordan menneskene faktisk og bevidst påvirkes af og/eller opfatter husene er ikke hovedtema i bogen. Så hovedvægten i artiklerne ligger altså på husene og deres arkitekturhistorie, ikke på 'de formede'.

Det ændrer imidlertid ikke ved, at bogens artikler hver især giver en interessant, ikke alt for indforstået og uden alt for megen arkitekt-lingo, arkitekturhistorisk fremstilling af ”de enkelte bygningstypers udvikling”, som der står i redaktørens indledning, og samlet ”... kan de læses som en oversigt over tilblivelsen af det danske velfærdssamfund set gennem en arkitekturhistorisk optik”.

Fremstillingerne skriver desuden grundigt om husenes materialer og form og gengiver mange illustrerende tegninger og fotografier fra Danmarks Kunstbibliotek af bl.a. Nicolai Eigtved, C.F. Hansen, Hack Kampmann, Martin Nyrop, Arne Jacobsen og Henning Larsen.

To – ud af adskillige – tankevækkende citater skal her til sidst nævnes. Det ene drejer sig om 60ernes kulturcentre, der var præget af den internationale tendens i kunst og arkitektur i retning af abstraktion, ekspressivt udtryk og minimalisme, som det hedder i Nan Dahlkilds artikel om ”Kulturens huse”. Videre siges det så heri om kulturcentrene:

”Byggeriet kunne typisk karakteriseres som 'bredt, lavt og fladt’ ”.

Skulle dette udsagn nu generaliseres til sådan noget som en tidsånd, hvad ville det så betyde? En tendens, der går hen imod den laveste fællesnævner? Eller måske omvendt hen imod en gavnlige afmytologisering og afhierarkisering af samfundsmæssige institutioner? Eller måske begge dele på en gang?

Det andet udsagn (oversat til dansk i Poul Henningsens tidsskrift "Kritisk Revy"), fra tyverne, af Bauhaus-lederen og -arkitekten Hannes Meyer må kaldes en ('futuristisk') provokation, som Nan Dahlkild citerer i "Kroppens rum":

"Stadion har erstattet kunstmuseet, og den fysiske realitet har erstattet den smukke illusion. I sporten går individet op i massen. Sporten er den kollektive bevidstheds universitet".

Således 'formede' tidens stadions og sportspladser altså åbenbart den begejstrede Hannes Meyers forestilling. Man kan være enig eller ej, men hans tanke her er dog nok en overvejelse værd endnu i dag.

Bogens artikler er gennemgående relativt lette at gå til, sprogligt såvel som indholdsmæssigt, men egner sig sikkert mest for læreren.

Poul Ferland
poulferland8@gmail.com

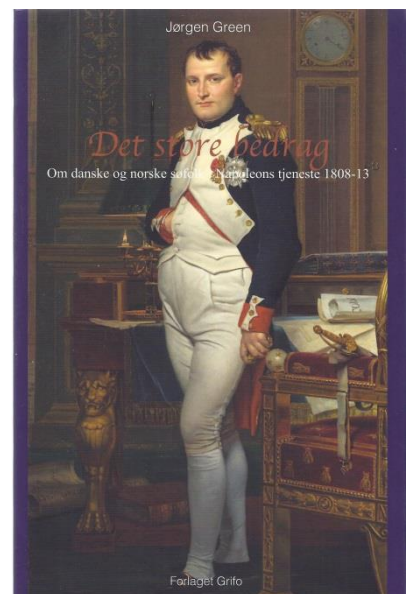
Danske søfolk 1808-1813

JØRGEN GREEN: "Det store bedrag – om danske og norske søfolk i Napoleons tjeneste 1808 – 1813". Forlaget Grifo 2015. 320 sider, 248 kr.

Hvem bedrager egentlig hvem? Anmelderen føler sig bedraget af forfatteren. Emnet er meget spændende, og det er underligt, at der ikke er noget om dette drama i Dansk Søfartshistorie, så vidt anmelderen kan se. Danske og norske søfolk blev sendt til floden Schelde ved Antwerpen, hvor Napoleon var i gang med at anlægge en stor flådebase efter Trafalgar. Formålet med udsendelsen var at hente to franske linjeskibe for at sejle dem til Danmark, som erstatning for de orlogsskibe, som englænderne havde taget i 1807.

Frederik d. 6. var før udsendelsen i 1808 blevet advaret af den danske gesandt Dreyer i Paris, som havde skrevet advarsler om, at blev søfolkene først sendt af sted, ville man aldrig se dem igen i Danmark.

Dreyer fik ret, idet skibene aldrig kom til Danmark, og Napoleon beholdt de danske og norske søfolk ved Schelde. Frederik d. 6. fortsatte med at sende danske og norske søfolk derned - i alt ca. 3.300 – et betragteligt antal, der også vidner om flådens betydning i Danmark-Norge.

Så der er tale om dobbelt bedrag ifølge Jørgen Green (JG) – Napoleons og Frederiks. Frederiks må dog siges at være det største, men han var igennem Englandskrigen dybt fascineret af Napoleon og al hans væsen og ville ikke give køb på sin ære, som det fremgår tydeligt i Rasmus Glenthøj og Morten Ottosen: "1814 – krig - nederlag – frihed".

Bogen er disponeret i syv kapitler og er strengt kronologisk. Første kapitel med baggrunden og dernæst et kapitel for begivenhedernes udvikling i 1808 frem til 1813. Der er intet emneregister, men kun personregister og oversigt over anvendt litteratur og arkiver samt et afsnit med ordforklaring. Kort – og billedmateriale er meget flot. En hjemmeside er under opbygning www.detstoreselvbedrag.com.

En mindre katastrofe er, at der på intet sted er noter/henvisninger, for når der opgives talmateriale m. m. er det et must. Måske har JG haft Tom Buks og Ulrik Langens metode med koncentreret punktnedslag i historien og deres suveræne behandling af stoffet med kildeuddrag strikket ind i teksten? I så fald er missionen fuldstændig mislykket. Det er en risikofyldt kurs, for kilderne kan ikke bare sættes ind uden analyse, og det bliver de her. Hvis man ikke behersker den metode må de mange og lange kilder sættes ind i et særligt appendiks, for det bryder læsningen.

Bogen er ikke læsevenlig. Typerne er meget små, og sætningerne består ofte af hovedsætninger, så af og til kan fremstillingen virke underligt abrupt. Det rejser et spørgsmål. Hvem henvender bogen sig til? Umiddelbart ikke andre end passionerede søfartshistorikere. Hele indledningsafsnittet kunne være strammet gevaldigt op. Vi får nok en gang koalitionerne, slaget på reden, 1807 bombardementet og udleveringen af flåden. Det er gennemgået langt bedre i andre værker bl.a. i Rasmus Glenthøj og Morten Ottosen: "1814 – krig - nederlag – frihed", hvor også forholdene i Norge og forbindelserne med Danmark analyseres grundigt, så det er ikke nødvendigt med gentagelser. Heller ikke slaget ved Sjællands Odde.

Et lille suk: Frederik d. 6. blev ikke udnævnt (!) til konge. Og stedet hedder Schelde og ikke Schelden. I et afsnit om Holland i forbindelse med Schelde bliver fremstillingen mærkeligt narrativt uden egentlig analyse. Selve afsnittet er ikke nødvendigt til belysning af den røde tråd. Læseren får nærmest det indtryk, at Napoleons bror Louis, som blev konge i Holland, egenhændigt opbyggede et nyt Holland – og det hedder vel egentlig Nederlandene. Dernæst kommer et spring til danske hjælpetropper i Danmark. Hvorfor skal det med? Og englændernes angreb på Christiansø? Det ødelægger fokus, som er danske søfolk i fransk tjeneste.

Der er lange brevvekslinger mellem de danske kaptajner Rosenvinge og Holsten og det franske admiralitet om kost, løn, dårligt materiel og samarbejdsproblemer, som nok ikke kan komme bag på os. Men det er ikke nødvendigt at repetere det igen og igen i de lange kildeuddrag. Danskerne bliver også beklippet for uduelighed. At hele historien mister gennemslagskraft kan illustreres af lange uvedkommende afsnit som: Stralsund stormes af hollandske tropper, den svenske kong Gustav d. 4. afsættes ved et kup, Englændernes angreb på Schelde, som med lange kildeuddrag og uanalyseret fylder ca. 70 sider – komplet uinteressant til belysning af hovedemnet. Så et lille afsnit om, hvordan det påvirkede den danske besætning i Schelde. Dernæst afsnit om Norge og Anholt. Og jeg kunne blive ved. Det er et rod, for hvad var det egentlig det hele drejede sig om? Det drejede sig om: Danske og norske søfolk i Napoleons tjeneste 1808 – 1813.

Konklusion

Forfatteren spreder sig over alt for meget, og det er ærgerligt. Der er for meget andet, som for længst er

bedre analyseret i andre værker. JG havde stået sig ved en kraftig opstramning og udlugning og dermed et mindre værk, som udelukkende havde holdt sig til det spændende emne og den røde linje i bedraget. Måske en artikel i et historisk tidsskrift om søfarts historie og den danske flåde? Det er så ærgerligt, at et spændende emne fuser ud.

Christian Bo Bojesen

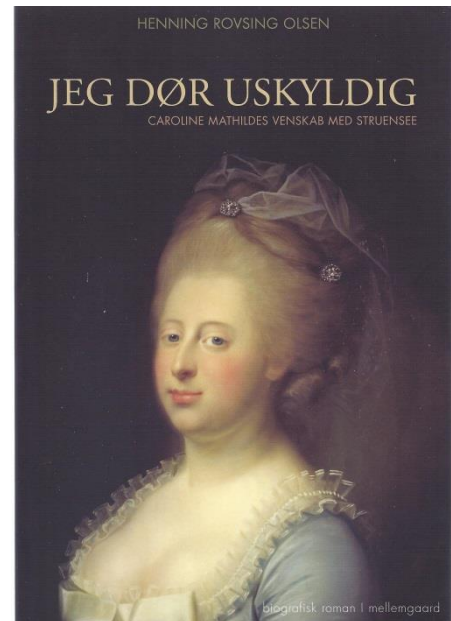
Caroline Mathilde

HENNING ROVSING OLSEN: *"Jeg dør uskyldig. Caroline Mathildes venskab med Struensee. Biografisk roman"*, Mellemgård 2013. 315 sider, 300 kr.

"Jeg dør uskyldig" er Henning Røvsing Olsens tredje bog om Struensee-perioden og tiden lige efter. Bogen er skrevet som en roman, men med et historiefagligt forord og med et afsnit til sidst kaldet "Fiktion og fakta", hvor Røvsing Olsen har nogle overvejelser over forholdet mellem fiktion og fakta, og hvor han efterfølgende forsøger at gøre rede for, hvilke dele af romanen, der er kildemæssigt belæg for, og hvilke dele, der er ren digt.

Romanen følger Caroline Mathilde fra hendes barndom ved det engelske hof, over hendes tid som Christian VII's dronning, over processen mod Struensee og hendes egen fængsling i 1772 og frem til hendes tid som landflygtig i Celle og hendes tidlige død den 10. Maj 1775 bare 23 år gammel. Det er en tragisk og medrivende historie, og Røvsing Olsen får skabt en ekstra historie i historien ved at lade en af kilderne, Nathaniel William Wraxall, som senere fungerede som kurér for Caroline Mathilde i Celle, allerede møde hende som stor dreng. Ved at lade Nathaniel og Carolines forhold fremstå som et aldrig realiseret kærlighedsforhold, får Røvsing Olsen skabt en ekstra aldrig udfoldet historie, som bevæger sig under fortællingens overflade og dermed er med til at skabe en ekstra afdæmpet tragik i den i forvejen tragiske historie. Der er tale om digt, men en digtning, som ikke er helt usandsynlig. Direkte kildebaggrund for historien er der dog ikke.

Røvsing Olsens hovedpointe med romanen er at sandsynliggøre, at den fremherskende forestilling om et uægteskabeligt kærlighedsforhold mellem dronning Caroline Mathilde og Struensee er forkert. I den historiefaglige del fremfører Røvsing Olsen flere indicier, der kan bekræfte hans hypotese. Indicierne er absolut væsentlige. Røvsing Olsen fremfører Caroline Mathildes betroelser til præsten på dødslejet, hvor hun får hvisket, at hun aldrig har været sin gemal utro samt det forhold, at det under processen mod Struensee ikke lykkes inkvisitionsdomstolen at fremskaffe vidner, der helt konkret havde taget dem på fersk gerning. Dette er selvfølgelig vægtige argumenter, men problemet er, at både Struensee og Caroline Mathilde under processen indrømmede forholdet. Røvsing Olsen må derfor konstruere en række hjælpehypoteser, der kan gøre disse udsagn fra parterne ugyldige. Hans hjælpehypoteser er rimeligt troværdige, men det er tilhængerne af utroskabsteoriens bevisførelse jo strengt taget også, så hvad gør man? Problemet vil givetvis aldrig blive løst, men det åbner for en spændende kildekritisk øvelse. Herom

senere. Under alle omstændigheder skal Rovsing Olsen krediteres for at have brugt så megen energi på at konstruere denne alternative udgave Struensee-tidens historie.

Lad det være sagt uden omsvøb: "Jeg dør uskyldig" er ikke stor litteratur.

Persongalleriet er karikeret i en grad, som nok forøger den umiddelbare spænding, men som samtidig gør historien mindre troværdig. Caroline Mathilde er omgivet af fjender, der alle fremstår som skumle, usympatiske og intrigante mennesker, mens Caroline Mathilde selv og kredsen omkring hende konsekvent er beskrevet i positive vendinger. Det gør, at man ikke kan lade være med at holde med Caroline Mathilde, som jo også er historiens protagonist. Dialogerne fremstår meget bastante og ikke særlig mundrette, vel sagtens fordi Rovsing Olsen falder for fristelsen til at lade personerne fremføre Rovsing Olsens egne teser. Dermed hæmmes personernes mulighed for at tale på egne vegne og fremstå som karakterer i deres egen ret. Endelig er sproget præget af en metaforik, som i hvert tilfælde i min optik fremstår lettere floskuløs:

"... handelsfartøjer med bugnende sejl brusede hen over den gråblå vandoverflade ..."

"Caroline Mathilde så en sidste gang ud over Sundets solglitrende flade. Majsolen slikkede op og ned ad "Southampton"s skrog."

"Det var skyfrit, og månen rakte en smal stribe af sølv hen imod hende."

Den sidste halvdel af romanen omhandler Caroline Mathildes tid i Celle, og særlig denne del er præget af en intens spænding. På baggrund af nogle centrale memoirer værker konstruerer Rovsing Olsen en veritabel forfølgelsehistorie. Lakunerne udfyldes med digt, og denne del af romanen er skrevet på en måde, så man tydeligt kan se scenerne for sig, og det kan være svært at standse læsning for at gå ud og få snittet grøntsagerne til aftensmaden.

Når man skal anmelde denne bog som et historieværk, så er man nødt til at fremhæve manglen på direkte og præcis dokumentation. Der er ingen fodnoter, og selv om der undervejs er citater fra relevante kilder, så er det svært helt konkret at se, hvilke elementer i romanen, der er fiktion og hvilke, der er digt. Rovsing Olsen skriver i det sidste kapitel noget om det, men som historiker savner man præcis dokumentation.

På den anden side formår Rovsing Olsen at skabe en fortælling om Caroline Mathildes liv, som i høj grad er tro over for centrale historiske kendsgerninger, og man får en udmærket fornemmelse for de indenrigspolitiske og udenrigspolitiske spændinger dengang, som det var Caroline Mathildes skæbne at blive kastebold for.

Rent didaktisk er de indenrigspolitiske spændinger fint forklaret. Man får en klar fornemmelse for magtens logik under enevælden. Men som historiker ville jeg gerne, i hvert tilfælde hvis bogen skulle anvendes i gymnasiet, have haft lidt mere at vide om de dybere grunde til de storpolitiske konflikter.

I en gymnasiesammenhæng vil jeg mene, at bogen ville kunne bruges i et tværfagligt forløb mellem dansk og historie. Mange elever vil nok finde bogen spændende, og det er jo en fordel. De to teorier om Carolines eventuelle utroskab, som jo havde politisk betydning, giver rig mulighed for at anvende centrale kildekritiske begreber i en diskussion. Eleverne kan spille en domstol med anklager og forsvar og på den måde dokumentere deres kildekritiske evner.

Rovsing Olsen slutter sin bog af med følgende Voltaire-citat: "Der findes ingen historie, kun mere eller mindre troværdige fortællinger."

Det er ikke en slutning de fleste historikere er særlig glad for. Det er netop vores funktion som historikere at gøre eleverne klart, at noget er altså mere sandt end andet, og alt er ikke lige rigtigt. Det er da vist også Rovsing Olsens egen opfattelse, for ellers ville han nok ikke have lagt så megen energi i sin forskning og i den grad have deltaget i den offentlige debat på vegne af den teori, han forsvarer.

Sten Jacobsen

Forsyn, moral og egoisme

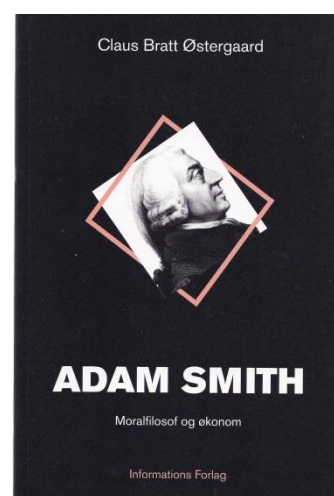
CLAUS BRATT ØSTERGAARD: "*Adam Smith. Moralfilosof og økonom*". Informations Forlag 2015. 336 sider, 300 kr.

Rigtig mange har hørt om, kender eller har endog læst (dele af) Adam Smiths hovedværk "Nationernes velstand". Langt færre kender noget til at samme Adam Smith også har skrevet et værk om moral, nemlig "Teorien om de moralske følelser" fra 1759. Adam Smith var jo også professor i moralfilosofi, men hans moralfilosofiske værk er – med rette – langt fra så kendt som det banebrydende økonomiske værk.

Imidlertid ser der ud til at være en konflikt mellem moralen i de to værker. I "Teorien om de moralske følelser" giver Adam Smith udtryk for en moral i fin overensstemmelse med den kristne, for ikke at sige med den herskende moralopfattelse i den britiske overklasse i 1700 tallet. Men i "Nationernes velstand" siger han, at enhver bør varetage sine egne interesser og at der ikke kommer noget godt ud af at tilstræbe det fælles bedste. Forfatteren mener at denne konflikt kun er tilsyneladende, og han redegør overbevisende for det synspunkt. Læseren må dog vente længe med at få hans argumentation stillet kort og klart op, den kommer faktisk først på de tre sidste sider i bogen. (Nye læsere kan begynde der).

Sagen er at Adam Smith er deist. Han mener at Gud nok har skabt verden, men som en slags urmager, med en række indbyggede mekanismer, så at Hans formål opfyldes via disse mekanismer. En af mekanismerne er markedsmekanismen, der er skabt så viseligt at den enkelte overfor markedet roligt kan tilstræbe sit eget bedste, så skal Guds "usynlige hånd" nok sørge for at forvandle summen af de mange egoismer til det fælles bedste. Der er dog grænser for den økonomiske egoisme: At forsøge at begrænse markedsmekanismen via konkurrencebegrænsende tiltag er dybt umoralsk.

Så vidt, så godt. "Das Adam Smith-Problem", som forfatteren kalder det, er kun en del af det, der er bogens formål og indhold. Bogen skal, jf. forlagsomtalen, "sammenfatte de væsentligste indsigter og diskussioner i de to meget forskellige værker". Den skal være "en introduktion til Adam Smiths tænkning, den filosofiske

og idéhistoriske samtid og ikke mindst til det bidrag, Smith har leveret til økonomi- og samfundsvidenskaben helt op til moderne tid”.

Bogen fremtræder som 336 sider massiv tekst. Der er ikke leflet for læseren med ting som billeder, tegninger, opstillinger, diagrammer eller den slags. Der er en navneliste over relevante filosoffer, og der er henvisninger og forklarende noter, men ikke nogen litteraturliste (her må man ty til henvisningerne). Der er dog en ret udførlig indholdsfortegnelse, og afsnittene er korte. Men alt i alt er det en tung sag at gå i krig med.

I hvert fald den uerfarne læser vil desuden savne at blive ført lidt mere ved hånden end forfatteren er indstillet på at gøre – altså noget i retning af: ”Nu vil jeg gøre det og det, og det gør jeg fordi...”, og samme læser vil også savne at pointer og konklusioner bliver slået fast på en kort og koncis måde. Det sker, som f.eks. i bogens sidste tre sider, men det er sjældent. Forfatteren vil nok synes at det vil være at fornærme læseren at gøre mere ud af den slags, men det kommer jo an på hvor mange man gerne vil have der læser bogen.

Perspektivering i forhold til andre filosoffer er omfattende: Aristoteles, Thomas Aquinas, Locke, Hume, Hegel, Kant, Newton, Machiavelli, Hobbes, Marx for blot at nævne nogle af dem. Det er for så vidt udmærket, men igen kunne forfatteren godt gøre det lidt mere eksplicit hvorfor den og den filosof inddrages og hvad han skal bruges til i denne sammenhæng.

Kort sagt, der forlanges temmelig meget af læseren.

Axel Moos

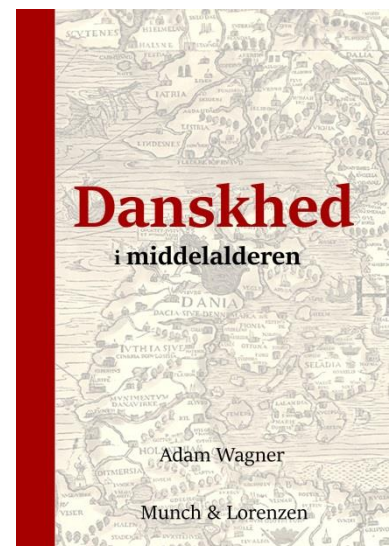
“Patria Nostra” – Danskhed i middelalderen?

ADAM WAGNER: *”Danskhed i middelalderen. Nationalbevidsthed hos Saxo og i andre danske krøniker”*. Munch & Lorenzen 2015. 322 sider, 300 kr.

... there is love of home, of the place we grew up in or the places, perhaps many, which have been our homes; and of all places fairly near these and fairly like them; love of old acquaintances, of familiar sights, sounds and smells.

— C.S. Lewis

Adam Wagners bog er en interessant udgivelse, forfatteren forsøger at tage brydetag med Saxo Grammaticus og går nærmere ind i hans brug af visse begreber, der samtidig kan kaste lys over spørgsmålet om national bevidsthed hos denne vor middelalders store historiker og nogle af hans samtidige. Bogen er ganske vist tillige et bidrag til debatten om, hvorvidt der fandtes sådan noget som nationalbevidsthed i middelalderen. I det følgende vil hovedvægten imidlertid blive lagt på bogen som indgang til forståelsen af (en del af) middelalderens tankeverden.

Som noget ekstraordinært vil jeg i denne anmeldelse ud over selve udgivelsen gøre brug af historikeren dr. Jon A.P. Gissels anmeldelse, "Hvor gammel er danskheden" i Replique, 5. årgang 2015, s. 101ff., der er at finde online på årsskriftet Critique's hjemmeside: <http://critique.ksaa.dk>.

Danskhed i middelalderen er en smuk bog, der danner en helhed mellem indhold og udseende i et fint, handleligt format. Papiret måtte dog godt have været mindre hvidt, da den hvide farve navnlig ved sollys er noget kras. Opsætningen er tiltalende med en særlig skrifttype for unicalerne i begyndelsen af hvert afsnit hhv. kapitel. Til den almindelige brødtekst er benyttet Garamond, der passer godt til emnet, men desværre er lidt for fremtrædende i kursiven, hvilket man lægger særligt mærke til, da forfatteren efter nærværende anmelders smag gør lidt for dygtigt brug af kursiv til fremhævelse. Brug af kapitælskrift ved navne i litteraturhenvisninger i noterne kan forekomme en smule overdrevent. Men i øvrigt er bogen skrevet i et godt, myndigt sprog, der er let at læse uden at være udvandet. Desværre mangler bogen, som så mange nyere udgivelser, et register.

Foruden forordet består bogen af tretten kapitler (I–XIII). Disse kapitler fordeler sig efter indholdet i følgende grupper:

Indførende kapitler

Indledning, indføring i den teoretiske litteratur, tidligere dansk forskning

Saxo og Gesta Danorum

Analyse af Gesta Danorum: drøftelse af fællesskaber i teksten og dernæst af forskellige begreber

Endelig på Saxos syn på landsdele i forhold til det fælles danske og endelig på det danske fællesskab.

Anden middelalderlitteratur Ælnoth, Roskildekrøniken og Sven Aggesøn

Konkluderende afsnit

Hvert kapitel er bygget op af flere mindre underafsnit og afrundes altid med en mindre opsamling af, hvad der er kommet frem i det foregående. Bogen har således en let overskuelig struktur, hvilket er befordrende for tilegnelsen af det meget store stof, hvilket i nogen grad kan opveje de manglende registre.

Wagners kildemæssige grundlag er først og fremmest Saxo Grammaticus' Gesta Danorum – Danmarkshistorien, som den er kommet til at hedde i den nyeste oversættelse ved Peter Zeeberg. Wagner benytter sig i øvrigt af oversættelsen (lejlighedsvis af andre), men han bevæger sig samtidig i originalens latin, og under tiden har han forslag til alternative oversættelser. – Som en art kontrolstof til den store Saxo-undersøgelse undersøger Wagner endvidere Ælnoths krønike, Roskildekrøniken og Sven Aggesøns Danmarkshistorie.

Teori og forskning

Danskhed i middelalderen kan læses på to måder. Den ene måde går først igennem de indledende kapitler om den tidligere forskning i nationalbevidsthed og ser bogen hovedsageligt som et indlæg i den debat. En anden måde er at nærme sig gennem bogens undersøgelse, nemlig af en middelalderlig tekst og forståelsen af den. Det er denne sidste tilgang, der vil blive benyttet i det følgende.

Naturligvis går Wagner ikke uforberedt til opgaven. De indledende kapitler giver et teoretisk grundlag for hans undersøgelse. Efter at have gennemgået især historikerne Benedict Anderson og Eric Hobsbawm's idéer, der begge mener, at nationen og nationalfølelse er en forholdsvis moderne ting, samt påvist, at deres synspunkter ikke står efter en prøvelse mod de middelalderlige kilder, går Wagner over til at fremdrage nogle nyere forskere, Susan Reynolds og Anthony Smith, der begge har forsøgt at nuancere billedet af nationalbevidsthed i fortiden. En ting, der fremhæves, er, at fællesskaber kan være handlende enheder. Dette sidste er vigtigt, for det er grundlaget for Wagners undersøgelse, idet han går til først og fremmest Saxos *Gesta Danorum* og forsøger at vise, at der i de undersøgte kilder findes en forestilling om et fællesskab omkring et sprog, traditioner, historie og afstamning.

Anmelderen Jon Gissel kommer nærmere ind på disse dele i sin ovennævnte anmeldelse, og han trækker endvidere forbindelseslinjer op til 1800tallet og Johannes Steenstrup hen imod 1900, der kan være af interesse, navnlig da Wagner ikke selv nævner f.eks. Steenstrup (jf. s. 103 hos Gissel).

Saxos Gesta Danorum

Undersøgelsen af *Gesta Danorum* er bogens hovedstykke og optager godt 200 af bogens i alt 312 sider.

Indledende får vi i afsnittet "Saxo og hans værk" de grundlæggende oplysninger om forfatteren, værkets overlevering samt et overblik over Saxo-forskningen (med særligt fokus på bogens emne, forstås). Wagner konkluderer, at der mangler en grundig gennemgang af *Gesta Danorum* med henblik på nationalbevidsthed. En sådan er vigtig, fordi

1. ... man derved vil kunne få af- eller bekræftet, "om der er et sammenhængende nationalt syn eller ej."
2. ... en dybere forståelse af *Gesta Danorum* på dette centrale punkt vil ruste os langt bedre til at forstå senere historieværker, der i høj grad bygger på *Gesta Danorum* eller forkortelser heraf.
3. ... Saxo "med ret stor sandsynlighed" udtrykker ikke kun sin egen, men giver udtryk for en i hans samtid fremherskende holdning. (s. 58)

Dernæst går Wagner over til "Saxos fortale," der anslår grundtonen for resten af Danmarkshistorien og derfor må anses for helt central i forbindelse med at forstå Saxos værk som sådan. Her fremsætter Saxo som i en lille kraftterning sit verdenssyn: Saxo ser en verden af nationer, der er fælles om et land, et sprog og en historie, og det kommer frem, at fædrelandet, der regeres af en konge, dog ikke er det samme som alle de landområder, denne konge har underlagt sig. Samtidig er der indadtil skel mellem landsdelene (Skåne, Jylland osv.).

Men naturligvis går undersøgelsen dybere, og Wagner går videre med fællesskaberne hos Saxo, dvs. nationerne, der hos ham er handlende enheder eller aktører. I de følgende kapitler (VII, VIII) undersøges forskellige begreber, der udtrykker fællesskab, først "vi," (lat. nos) der er af særlig vigtighed. Wagner parafraserer den polske historiker, Benedykt Zientara, der gør opmærksom på et "uudnyttet felt for dem, der undersøger netop nationalbevidsthed i middelalderen":

Hidtil (...) har man mest fremdraget ytringer præget af had til andre nationer eller af national selvhævdelse, men vigtigere og mere frugtbart rent forskningsmæssigt vil det være at undersøge indholdet af pronomenet "vi" i de middelalderlige kilder. (s. 93)

Dernæst gås over til andre ord, der betegner fællesskabet: gens, natio; en særlig plads gives til patria 'fædreland', der stilles op over for regnum ('rige'). Er dette udskiftelige begreber eller siger de noget bestemt? Wagner taler for, at der er en forskel med et naturligt afsæt i fortalen (men uddybet i de pågældende kapitler): der er forskel på 'fædrelandet' og 'riget' som helhed, selv om de to størrelser kan falde sammen. Patria falder heller ikke sammen med hverken kongen som person eller kongeriget.

Ved at gennemgå disse nøglebegreber graver Wagner sig langsomt frem til den meningssammenhæng, der gemmer sig i Saxos forestillingsverden. Men det er måske værd her at spørge med Jon Gissel (s. 103f.), "hvordan [Saxo] tænker i begreber?" F.eks. ang. patria og regnum: "Tænker han modsætningsvis, (...) [eller] har Saxo tænkt, at de supplerer hinanden?" Det får vi ikke svar på, men Gissels spørgsmål peger på dog på et punkt, der må være vigtigt for fremtidig forskning.

Wagner kigger nærmere på Saxos omtale af de forskellige landsdeles indbyggere og deres landsdelsidentitet, og der synes ifølge Wagner ikke at bestå nogen modsætning i samtidig at være f.eks. jyde og daner. Snarere synes de begge at have deres berettigelse, hvilket Saxo ikke lægger skjul på. Det, der særligt binder sammen for Saxo er sproget, materiel kultur (klædning osv.) og mental kultur (skikke m.v.); således synes danerne at være tættere knyttet til svenskere og nordmænd fremfor saxerne (ved Danica lingua). Dette kommer også til udtryk i forhold til friserne, hvis land ved Vesterhavet dog indgår i kongeriget: de er dog ikke danere.

Saxos samtid

Endelig har Adam Wagner kigget på Sven Aggesøns Danmarkskrønike, Roskildekrøniken og Ælnoths krønike for at se, om en lignende opfattelse som den, vi møder hos Saxo, også dukker op her, eller om der er tale om noget særligt ved Saxo. Resultatet af denne undersøgelse er, at vi gennemgående møder samme brug af de begreber, der blev analyseret frem i gennemgange af Gesta Danorum, selvom Wagner indrømmer, at ingen af de nævnte skrifter benytter f.eks. patria lige så ofte som Saxo – men de benytter det tilsyneladende i samme betydning (dog er det muligt, at Roskildekrøniken benytter det i betydningen 'Sjælland'). Der synes således at være tale om en udbredt holdning i det 12. århundrede.

Det er værd her at bemærke, som det fremgår af den ovennævnte anmeldelse, at Adam af Bremen og hans værk ikke omtales hhv. behandles (Gissel, s. 103). Adam af Bremen kunne evt. have kastet et interessant lys over den danske historieskrivning.

Afrunding

Hovedvægten i det foregående har været på den omtalte bog som bidrag til forståelse af fortiden, in casu Saxos Gesta Danorum og andre middelalderværker, vi præsenteres for. I det lys er Danskhed i middelalderen afgjort overbevisende, ikke mindst fordi Wagner hele tiden går i dialog med forskningen på området; Wagner synes utvivlsomt at have fundet en sammenhæng i dansk middelalder, der både er vigtig for vores forståelse af de behandlede værker og for vores forståelse af middelalderen i det hele taget. Naturligvis er dette kun toppen af isbjerget, selvom det materiale, Wagner gennemgår, er enormt. Tilbage står for en synkron betragtning f.eks. norske og islandske middelalderværker, der griber ind i den selvsamme historie, som Saxo, Ælnoth, Sven Aggesøn og Roskildekrønikøren behandler. Diakront kan materialet udvides ad infinitum, og det er oplagt, at Danskhed i middelalderen må være med til at ændre vores blik på mange egne af fortiden, selvom kilderne må gennemgås med en tættekam. For det er ikke

givet, at fordi bestemte idéer både kan påvises hos Saxo (og i hans samtidige) og meget nærmere op mod vor egen tid, så må det også have været sådan i den mellemliggende tid. Man skal måske – også kildernes antal taget i betragtning – snarere forvente et langt mere nuanceret billede fra de følgende århundreder?

Som en følgesvend til forståelse af en bestemt side af det middelalderlige liv er bogen af afgjort vigtighed og nytte. Samtidig kan den også være et bidrag til den samtidshistoriske undervisning med en nuancering af identitetsbegrebet eller begrebet om national bevidsthed med et indblik i, hvordan Saxo og hans samtidige tænker disse ting, hvilket kunne kaste lys over vor egen tid.

Forhåbentlig vil bogen ægge til ny forskning, mod og med dens teser.

Johnny Lindholm

Saxo genfortalt af Mogens Boisen

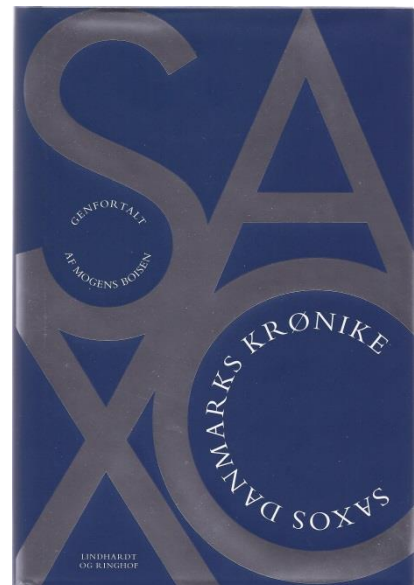
MOGENS BOISEN: "*Saxo*". Lindhardt og Ringhof 2015. 720 sider, 300 kr.

Saxos Danmarks Krønike er DNA ét i dansk historie skrivning. Færdig skrevet omkring år 1200 på et levende latin, med indførelsen af den historiske kildekritik o. 1900 (Erslev m.fl.) blev Saxos kongerækker forvandlet fra historie til myter. Saxo blev til et levn fra omkring 1200, men har stadig i 2015 andel i, hvordan vi opfatter Danmarks Historien. Derfor er en oversættelse af denne mursten absolut relevant.

Det kan derfor ikke forbavse, at man i slutningen af 1800 tallet, hvor det lærde Danmark var angrebet af en trang til at søge tilbage til middelalderen, kastede sig over oversættelsen af Saxo. Selveste Grundtvig skabte en meget fri gendigtning af Saxo. Modstykket til Grundtvigs oversættelse kom i to fagfolks kompetente oversættelse, Frededrik Winkel Horn og Jørgen Olrik. Winkel Horn skabte en fin oversættelse af Saxo, der udkom i 1898 kort før hans død.

Jørgen Olrik kastede sig også over opgaven og udgav 1908-12 sin Saxo oversættelse. Olriks oversættelse var vanskeligere tilgængelig end Winkel Horns – han brugte gamle begreber og ord som var vanskelige at forstå. Derfor blev Winkel Horns udgave den udbredte – bl.a. den der bruges i Kulturhistorisk Leksikon for Nordisk Middelalder. Men det danske sprog udviklede sig og det var derfor ganske naturligt, at man i slutningen af det tyvende århundrede følte savnet af en ny oversættelse af Saxo.

Den kendte og respekterede oversætter Mogens Boisen blev bedt om at foretage en sådan oversættelse. Den lå færdig i **1985**. Men det var ikke en oversættelse fra den latinske tekst, det var en oversættelse eller rettere en genfortælling af Winkel Horns oversættelse, holdt i et mere nutidigt sprog. Det er denne udgivelse, som nu genudgives. Der er ingen tvivl om, at værket hermed var blevet tilgængelig for en langt bredere kreds. Mogens Boisen har et meget fint dansk og var bestemt ikke poppet. Man kommer ikke uden om, at han var et godt valg til denne opgave.

Men det var i 1985. Det danske sprog har udviklet sig på 40 år, men vigtigere er det, at Saxo forskningen i denne periode har vundet nyt og vigtigt terræn. Det Danske Sprog og Litteraturselskab har fået udarbejdet en ny tekstkritisk udgave af den fremragende forsker Karsten Friis-Jensen (Saxo instituttet Københavns Universitet). I perioden 1995 til 2000 nyoversatte seniorredaktør (DSL) Peter Zeeberg denne udgave af Saxo. Denne oversættelse blev også udgivet separat (genudgives oktober 15), udgaven er forsynet med et nyttigt register og bogen er forsynet med det internationale talsystem (bog, kapitel, afsnit).

Det kunne være interessant at sammenholde Winkel Horn, Mogens Boisen og Peter Zeeberg.

6. bog, 6 kapitel 7 afsnit Starkodder (Starkad) håner husstandens fader som han har såret.

Winkel Horn

Hvorfor sørger
I så saare?
Hvi saa tyst
Kærer I for
kjælen Husbond
som for Brynde
Bagen mistede?

Boisen

Hvor sørger
I så meget?
hvi så tyst
Ynker I mon
kælen husbond
som for brynde
bagen mistede

Zeberg

Hvorfor er huset så tyst? Hvad grund har I at græde?
Og hvor har vi ham nu den tøsedreng, kvindebetvinger,
som jeg nylig har straffet med stål for hans skamløs elskov?

Ja, forskningen er kommet videre fra 1985, det danske sprog har udviklet sig. Skal man investere i en oversættelse af Saxo – ja så kan jeg **ikke** anbefale Mogens Boisens forældede oversættelse.

Torben Svendrup ph.d.

Universalis Daniae præceptor: Niels Hemmingsen, en dansk Melanchthon

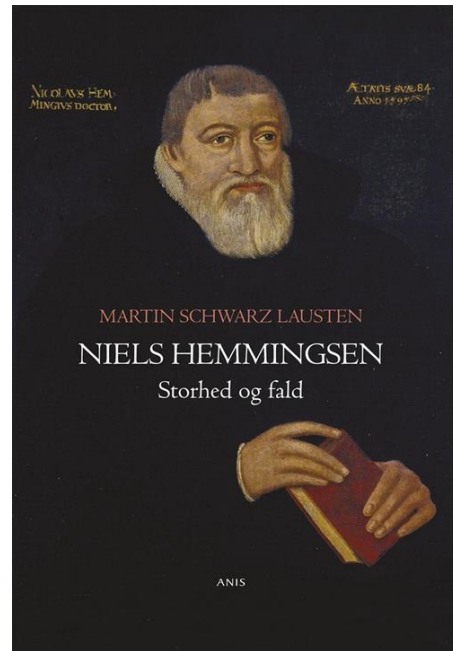
MARTIN SCHWARZ LAUSTEN: *“Niels Hemmingsen. Storhed og fald”*. Forlaget Anis 2013. 382 sider, 349 kr.

Prof. emer. Martin Schwarz Lausten har en længere række af bøger om reformationstidens Danmark bag sig; biografierne fylder godt. Eksempelvis kan nævnes hans bøger om brødrene Palladius: *Biskop Niels Palladius. Et bidrag til den danske kirkes historie 1550–60* (1968) og *Peder Palladius. Sjællands første lutherske biskop* (2006). Nyligt er to af hans andre biografier blevet anmeldt i disse spalter, nemlig om Philipp Melanchthon og Johann Bugenhagen, og man kan kun håbe, at Schwarz Lausten fortsætter det gode arbejde med biografier over flere af dette tidsrums personer, der, skønt de ofte kendes af navn, sjældent står med større klarhed for os i dag.

Dette sidste aspekt er særligt fremtrædende ved denne nye biografi om teologen Niels Hemmingsen (1513–1600), der – selvom han “før Søren Kierkegaard [var] den internationalt mest kendte og indflydelsesrige danske teolog” (s. 9) – de seneste par århundreder har levet en noget tilbagetrukket tilværelse. Således kendes Hemmingsens navn, og forskellige aspekter af hans forfatterskab har da også været genstand for behandling i f.eks. doktordisputater; men Schwarz Lausten kan pege på flere områder, der trænger til en nærmere udforskning, så som eksegeten Hemmingsen, hans holdning til fortidens og samtidens teologer o.a. Men det mest graverende hul i udforskningen af Hemmingsen er manglen på en ordentlig udgave af hans samlede skrifter, der helt mangler (og i den forbindelse fremhæver Schwarz Lausten den ærgerlige kendsgerning, at en samling med Hemmingsens brevveksling er gået tabt).

Niels Hemmingsen

Men først et kort rids af Hemmingsens liv. Niels Hemmingsen blev født i Errindlev på Lolland i 1513 og kom som pøde i Nysted skole. Det blev klart, at han havde et så godt hoved, at han blev holdt til bogen. På sin vej til indskrivning ved Wittenberg universitet gik han på skole i Nakskov, Nykøbing, Næstved og Slagelse. Det var dengang ikke ualmindeligt at skifte skole på vejen op igennem skolesystemet (s. 13), og hans skolegang klargjorde ham til domkapitlets skole i Roskilde, og efter et ophold ved Lund domskole, hvor han bl.a. lærte græsk, var han klar til at begive sig til universitetet i Wittenberg, hvor han blev indskrevet i 1537. Vejen til Wittenberg var farefuld, og det overgik Hemmingsen at blive overfaldet og berøvet undervejs, så at han ankom næsten nøgen til byen; men behjertede landsmænd hjalp ham med det nødvendige (s. 15). I Wittenberg knyttede Hemmingsen sig særlig til Philipp Melanchthon (1497–1560), og dette fortrolige forhold mellem de to holdt sig, medens de begge levede. Niels Hemmingsen blev magister i filosofi fra Wittenberg, men der er nogen usikkerhed om, hvornår det skete. I Københavns Universitets regnskab for året 1542–43 står han imidlertid på professorernes lønningsliste, og dette må således betragtes som et *terminus ante quem*.

De følgende år avancerede han, og i 1553 erhvervede han sig doktorgraden i teologi, den højeste grad, man kunne tage ved universitetet, hvilket dengang var en sjældenhed. Nu kunne han tage fat på det arbejde, der skulle udmønte sig i de omkring hundrede bøger og afhandlinger, der skulle blive grundstammen i hans livsværk. Mange af dem kom i adskillige oplag på latin – og således kunne de spredes over hele den protestantiske verden – men de blev tillige oversat til mange af folkesprogene, herunder bl.a. dansk, engelsk, og islandsk. Forfatterskabet – der skabte ham et internationalt navn – breder sig over mange forskellige emner og genrer: dogmatik, etik og lignende i snæver forstand teologiske emner, men også ægteskabsager, hekse og skolevæsen er at finde blandt emnerne (naturligvis var der heri for Niels Hemmingsen ikke nogen skelnen mellem teologisk hhv. ikke-teologisk litteratur, men det hele blev set gennem teologiens prisme). Flere af kongens officielle skrivelser om teologiske forhold var Hemmingsen formentlig forfatter af, hvilket behandles nærmere i bogen (f.eks. s. 115ff.).

De nære relationer bragte Niels Hemmingsen mange sorger. Hans første hustru var ham utro og “lavede forargelige optrin” (s. 55), og han måtte lade sig skille. Han giftede sig igen 1552; hustruen, Marine Madsdatter, døde 1580, hvorefter Niels Hemmingsen giftede sig for tredje og sidste gang med Birgitte Lavritsdatter. Han havde to børn, begge med den første hustru, Hans og Dorothea. Datteren blev gift med en professor ved universitetet og døde 1577 under en epidemi. Sønnen var velbegavet – på mere end en måde, idet han foruden et godt hoved havde “svært ved at styre sit temperament, seksualliv, pengesager og forhold til overordnede” (s. 58). Han blev udnævnt til professor men formedelst sin livsførelse afsat, og fik derpå et præstekald på Gotland. Men herfra blev han også afsat og vendte tilbage til København.

Den 29. juli 1579 besluttede Frederik den Anden, at “Niels Hemmingsen af højvigtige årsager og overvejelser for en tid skulle afsættes, så han ikke mere måtte forelæse ved universitetet” (s. 305) under pres fra den sachsiske kurfyrste pga. mistanke om udbredelse vranglære, hvad angår nadveren. Denne suspension var reelt en afskedigelse, og Hemmingsen måtte flytte ind på en gård, han ejede i Roskilde, hvor han skulle komme til at tilbringe resten af sine dage. Hans navn og indflydelse formindskedes dog ikke nævneværdigt herved.

Bogens opbygning

Bogens opbygning er ikke helt som Schwarz Laustens andre bøger (f.eks. om Philipp Melanchthon og Johann Bugenhagen, anmeldt tidligere i *Noter*), hvor kapitlerne er ordnet i forskellige overordnede grupper. Foruden forordet og en kort indledning samt en tysk sammenfatning, kilde og litteraturlister og navneregister, består bogen af 16 kapitler om forskellige aspekter ved Niels Hemmingsen, hans liv og hans virke.

Kapitel 2–4 kredser om Hemmingsen som person, hans liv indtil han kommer til København og bliver professor. Et særligt kapitel behandler familielivet, bl.a. hans ustyrlige søn.

Kapitel 5–11 omhandler på forskellig vis teologiske emner. Kapitel 5 (‘Teologi’) giver en meget nyttig oversigt over Hemmingsens stilling i centrale teologiske spørgsmål. Her er det af særlig vigtighed, at Schwarz Lausten hele tiden inddrager Luthers og Melanchthons stilling, således at vi får en bedre fornemmelse for, hvordan Hemmingsen skal placeres i tidens teologiske diskussion, eller måske rettere hvordan han udvikler sig i historien. De følgende kapitler omhandler sådan noget som verdslig øvrighed, praktisk teologi, teologiske modstandere og kætteri samt Hemmingsens ligprædikener. Denne del rundes af

med et kapitel om Hemmingsens salmedigtning. Nogen stor salmedigter var Niels Hemmingsen ikke, og vi kender da også kun to salmer af ham, *Hvo som Kristi kors vil pryde* (6 vers) og *Adams store ulydighed* (13 vers) – ingen af disse har fundet optagelse i vor nuværende salmebog, men den sidste bringes i en sen og meget ændret form fra 1889 sidst i kapitlet, begyndende *Hvo kan betale syndens sold* (5 vers).

Derpå følger to kapitler om Niels Hemmingsens tanker om samfundet, nemlig om børneopdragelse, skolevæsen og det sociale område.

Kapitel 14 gennemgår Hemmingsen udenlandske forbindelser, og derpå genoptages atter den kronologiske fremstilling af hans liv, idet hans fjernelse fra universitetet og hans sidste tid i Roskilde omtales nærmere. Kapitel 17 er en afslutning, hvor bogens stof sammenfattes på godt fem sider.

Det må bestemt nævnes, at der i 'Kilder og litteratur' er optaget meget nyttige oversigter over Niels Hemmingsens trykte skrifter og de trykte dedikationer (med angivelse af modtager, bogens titel og dedikationens datering) samt en ikke mindre vigtig oversigt over de dele af Niels Hemmingsens brevveksling, der endnu er bevaret (på forskellige steder), selvom forfatteren understreger, at '[I]isten er aldeles foreløbig' (s. 361).

Bogen igennem bringes der forskellige illustrationer, mestendels faksimiler. De fleste er udmærkede, men billedkvaliteten er nogle steder lidt grynet. Ærgerligt er det, at faksimilen af Hemmingsens latinske tavle om den lutherske opfattelse af nadveren (s. 120) er formindsket så meget, som den er. At bringe den i original størrelse kunne naturligvis ikke komme på tale (den måler omtr. 45cm x 45cm), men det ville måske have hjulpet noget at give den lidt mere plads, evt. et helt opslag).

Afslutning

Det må understreges her til sidst, hvor vigtigt og nyttigt, det er, at Martin Schwarz Lausten har skrevet denne bog om en så central og vægtig dansk teolog, der levede i en tid, der har vist sig så vigtig for udformningen af den protestantiske tro og f.eks. skolevæsenet i Danmark. Og bogen vil givet vise sig nyttigt for mange slags læsere, der på en eller anden måde arbejder eller på anden vis har at gøre med 1500tallet eller den næst følgende tid. Ikke alene var Niels Hemmingsen så central en figur på den teologiske skueplads – i Danmark og i udlandet –, men man får gennem Hemmingsen og i bogens fremstilling i øvrigt et indblik i f.eks. skolens udvikling i disse formative år. Endelig giver bogen et livsbillede fra 1500tallet, der på en anden måde end en distanceret historisk fremstilling kan flytte os til den anden tid, så vi kan se den på dens egne præmisser.

En afgjort styrke ved fremstillingen er de talrige digressioner, der belyser tiden på forskellige måder, f.eks. om bryllup, studier i udlandet, skolesystemet osv. Det ruster læseren til bedre at forstå enkelthederne i Hemmingsens liv, men også tiden i det hele taget.

Den grundige gennemgang giver et godt overblik over Niels Hemmingsens forfatterskab, hvoraf så meget er mere eller mindre utilgængeligt for de fleste uden for fagfolkenes kreds i dag. Bogen kan være med til at ledes os hen til de rette skrifter i en given sammenhæng, men den kan forhåbentlig også være med til at anspore til fornyet beskæftigelse med hans værk og – hvem ved – måske inspirere til en nyudgivelse af dem.

Niels Hemmingsen, storhed og fald kan på det varmeste anbefales, og det ikke mindst fordi forfatteren skriver et enkelt sprog uden at trivialisere det og uden at give køb på det faglige niveau. Bogen udmærker sig ved at henvende sig til læg såvel som lærd.

Johnny Lindholm

Radulf: kapellan, kansler og biskop i Ribe

KURT VILLADS JENSEN & TORBEN BRAMMING: "*Radulfs skrift om den åndelige kalk eller hellige gral*". Ribe: Taarnborg 2014. 128 sider, 150 kr.

Denne bog er meget mere end dens titel. Det er nemlig ud over en udgave af bemeldte Radulfs skrift – på latin og dansk – en højst læsbar fremstilling af 1100-tallets forhold i Danmark, en periode i Danmarkshistorien præget af borgerkrig og partidannelse.

De to forfattere er begge specialister, Villads Jensen i middelalderens kristendom og korstog, hvilket han har udgivet flere bøger om, bl.a. en doktorafhandling, og Bramming, der er sognepræst og har speciale i kirkehistorie og har et fyldigt forfatterskab bag sig, især kredsende om Ribes historie og kristendommen.

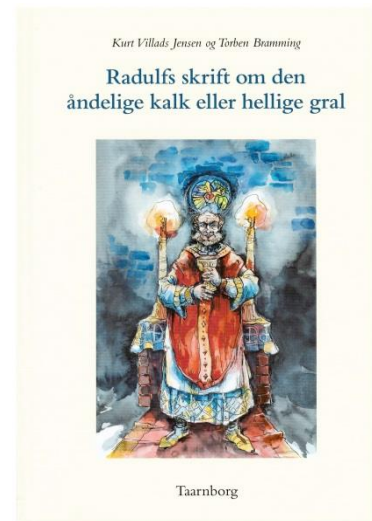
Bogen kan inddeles i to hoveddele, en indledning, der tager læseren ved hånden og fører ham tilbage til hine tider, og selve udgaven og oversættelsen. Oversættelsen følges af nogle tegninger til illustration af bogens tekst, samt afbildninger, f.eks. af Radulfs bispesegl, en 1100-tals kalk (det havde måske været passende at have haft denne smukke kalk på bogens omslag?) og en side fra det eneste bevarede håndskrift, der indeholder Radulfs tekst.

Indledningen

Som det allerede er antydnet, fylder dette indledende afsnit meget i bogen eller omkr. 80 af de 128 sider.

Det første afsnit omhandler den udgivne tekst og dens opbygning og mening. Denne fine oversigt måtte godt have stået i nærheden af teksten selv, måske kunne den have været sammenskrevet med det sidste afsnit i indledningen om udgaven og oversættelsen, se nedenfor. Prædikenen er, får vi at vide, en opbyggelig og belærende tekst, skrevet for nogle nonner (vi får senere at vide, at Radulf oprettede et nonnekloster i Seem, s. 25). Der er tale om en åndelig eller en allegorisk tolkning af kalken. Ja, Radulf går videre og taler om *den åndelige forståelse* af kalken, og hermed mener han vel "i virkeligheden den bøn og meditation, som løfter sjælen mod Gud." (s. 12).

Dernæst følger en Radulfs biografi. Det er ikke meget vi ved om ham, omend vi ikke er helt på bar bund; det er da i hvert fald muligt, på baggrund af kilderne, at opstille hans løbebane: munk – kapellan hos kongen – kansler hos kongen – biskop i Ribe. Denne tørre benrad kan i nogen grad udfyldes, ikke mindst på baggrund af Saxo Grammaticus, om end han vist ikke har for høje tanker om Radulf; Saxo citeres for øvrigt flittigt i bogen, naturligvis efter Peter Zeebergs forbilledlige nyoversættelse fra 2005.

Indledningens næste afsnit gennemgår især tidens historisk-politiske forhold, og her ligger vægten særligt på den tilstand af borgerkrig, Danmark befandt sig i, som efter slaget på Grathe Hede 1157 endte med at Valdemar (den Store), kunne bestige tronen. Det har stor effekt, at Saxo også citeres i rigt mål her; derved får man spænding og stemning med i fremstillingen. Igen og igen, hvor det er muligt (og dette gælder for så vidt hele bogen), henvises til forholdene omkring Radulf og Ribe, således at vi hele tiden orienterer os i forhold til bogens emne.

Derpå følger et meget grundigt afsnit om cistercienserne, hvilken munkeorden biskop Radulf tilhørte. Dels beskrives munkeordenens oprindelse i Frankrig, dels den mere generelle historie. Der gøres også meget ud af at fremstille, hvorledes denne munkeorden optrådte i samfundet, bøjjet omkring begrebet 'fællesskab':

- (a) Fællesskab i kærlighed
- (b) Fællesskab for samfundet
- (c) Fællesskab med bisper og konger
- (d) Arbejdsfællesskabet
- (e) Det økonomiske fællesskab
- (f) Det kristne krigsfællesskab
- (g) Kulturfællesskabet

Hvert enkelt af disse punkter uddybes i egne underkapitler.

Endelig beskrives cisterciensernes nadver nærmere i et afsnit, hvilket direkte lader sig forbinde til Radulf og hans prædiken, som præsenteres i bogen, der jo er en prædiken.

Inden vi kommer til Radulfs egen tekst, er der indskudt et kapitel om 'Jagten på den hellige gral', hvilket i sig selv er interessant nok. Men det er svært at få øje på den egentlige berettigelse til dette kapitel. Nuvel, Radulf taler om den åndelige *kalk* og historierne om *gralen* har visse forbindelser til Danmark og cistercienserne; men der gøres i øvrigt ikke meget ud af forbindelsen til Radulfs tekst.

Oversættelsen

Som allerede nævnt er der tale om en udgave af den latinske originaltekst samt en oversættelse af samme til dansk. Da nærværende forfatter er nordisk filolog, foretages ikke nogen detailgennemgang af den latinske tekststudgave, men vi vil holde os til en mere almindelig omtale.

Det lille afsnit 'Tekststudgave og oversættelse' (s. 89 f.) oplyser om bogens følgende hoveddel. Først redegøres for overleveringen af Radulfs tekst, der kun findes i et enkelt håndskrift, der er gammelt ("før 1200") – Selvom der gives den fine faksimele straks efter på s. 91, så er det dog lidt svævende, når der blot bemærkes at "... ud fra bogstaverne at dømme er det meget gammelt." Det ser ganske vist plausibelt ud,

når man kaster et blik på faksimilen, men det kunne have været rart, når der nu er tale om en udgave af teksten, at få lidt nærmere udspecificeret, hvilke træk, der er tale om, og hvilken årrække, håndskriftet følgelig må dateres til. Dernæst beskrives indhold og udseende af det bind, håndskriftet befinder sig i, og hvor det befinder sig – i Halle, Tyskland; men det har engang været i Løgum klostres eje. Det bemærkes, at håndskriftet muligvis kan være fra Radulfs tid eller kort efter hans død; formentlig er der tale om en afskrift (hvilket der i øvrigt ikke er noget odiøst i; så godt som hele vor middelalderlitteratur findes "kun" i afskrifter). Håndskriftet er fulgt nøje, idet dog interpunktionen er normaliseret for at lette læsningen. Få steder er der rettet i teksten, hvilket er markeret med < >.

Udgiverne gør opmærksom på, at de, da de var næsten færdige med udgave og kommentar, blev opmærksomme på en anden udgave af teksten fra 2008. Man har derfor ikke gjort meget ud af at henvise til skrifter af de klassiske teologer, så som Augustin, Hieronimus, ligesom også Bernhard af Clairvaux, da 2008-udgaven er fyldestgørende på dette punkt.

Udgaven hhv. oversættelsen af *De calice spirituali* er bygget op således, at ét opslag giver én side i håndskriftet; på højre side finder vi den latinske tekst, på venstre den danske oversættelse. Øverst på hver side er angivet, hvilken side i håndskriftet, der er tale om (vha. recto-verso-angivelse, fordi håndskriftet ikke er pagineret).

Oversættelsen flyder i den grad den nu kan – der er nu engang tale om en middelaldertekst, og som det var sædvane dengang, er den spækket med bibelcitater samt andre citater, hvilket kan virke fremmedartet på os i dag. Men oversættelsen er bestemt læseværdig, også i sig selv. Sproget synes at ramme et godt leje, der både tager fint hensyn til, at der er tale om en oversættelse til moderne dansk, og samtidig ikke nivellerer fornemmelsen hos læseren af, at man læser en middelalderlig tekst – tværtimod.

Afrundende bemærkning

Alt i alt må det siges, at det er en særdeles vellykket bog. Sprogligt såvel som strukturmæssigt og ikke mindst er bogen nydeligt indbunden, sat med en behagelig skrifttype, ligesom formatet er passende.

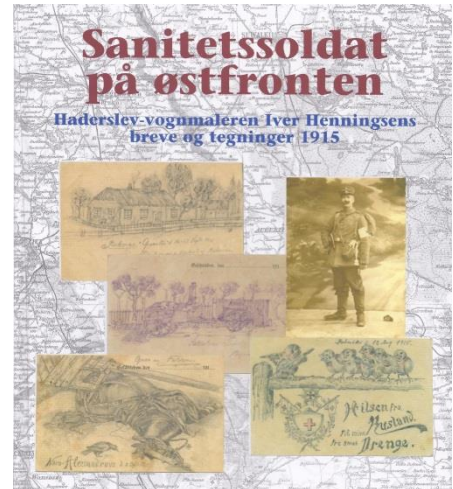
Den er selvsagt interessant, hvis man beskæftiger sig med den *danske* middelalder, men også hvis man har videre udsyn. Vi får flere ting med i købet: biografi, national og international historie og et førstehåndsindblik i autentisk litteratur. Kun kunne der mangle lidt på litteratursiden – men man skal være sig for at forlange for meget: Det er nemt at forlange i det uendelige, men menneskelivet er nu engang begrænset, og denne udgivelse danner en fin helhed i sig selv. Hvis man vil læse uddybende om det mere litterære, kunne man evt. ty til Erik A. Nielsens herlige bog fra 2009, *Kristendommens retorik* (Gyldendal), hvor der gøres grundigt rede for kristent billedsprog.

Bogen kan afgjort anbefales som et synkront supplement til mere diakron anlagt historielæsning, hvilken funktion lettes betragtelig med bogens fyldige indledning.

Johnny Lindholm

"Drum Brüder sag' wozu brauchen wir Kriege"

KAJ HENNINGSEN, LARS N. HENNINGSEN & MARTIN BO NØRREGÅRD (Red.): *"Sanitetssoldat på østfronten. Haderslev-vognmaleren Iver Henningsens breve og tegninger 1915"*. Historisk Arkiv for Haderslev Kommune 2015. Illustreret. 250 sider, 150 kr.

Iver Henningsen blev født i 1874 i Haderslev. Efter en uddannelse som malersvend, aftjening af værnepligt og en tilværelse som farende svend i Tyskland og Schweiz blev han i 1897 ansat i farens malerforretning med vognlakering som speciale. Han overtog siden forretningen. Under 1. Verdenskrig, i 1915, meldte han sig som frivillig og forrettede som en af de 35.000 sønderjyder, der i løbet af krigen indgik i Tysklands væbnede styrker, tjeneste som sanitetssoldat ved et reservesanitetskompagni på den nordlige del af Østfronten. Det var i nutidens Polen, Litauen og Ruslands Kaliningrad-enklave. Henningsens enhed drog af sted til fronten i februar, og han kom først tilbage omtrent ti måneder senere efter en følge af udmærkede marcher og blodige slag isprængt korte raster. I juni og juli nød han en lang periode med stilstand bag fronten på godset Rochowo, i dag Rakava i Litauen. Det var Henningsens hensigt efter krigen at udarbejde en samlet beretning til sine tre små sønner om deres fars oplevelser ud fra sine breve, dagbogsoptegnelser, notater og, ikke mindst, alle tegningerne, som han med flid og med ikke ringe udbytte lagde blækstift til under færd og sendte hjem som postkort. Hans hustru modtog gentagen instruks om at opbevare brevene med omhu. De rummer ud over, hvad han oplevede, og hans kommentarer hertil megen intern kommunikation ægtefællerne imellem. De afspejler frontsoldatens bekymringer angående familien og hans store behov for at opretholde kontakten til sine civile rødder. Han værdsætter de tilskikkede utensilier, ikke mindst batterier og blækstift, og ethvert tilskud til den frugale feltkost, f.eks. sukker, ansjoser og anden fisk, ost, pølse, kiks eller pebermyntechokolade.

Det var efter slaget, at Henningsens arbejde begyndte. Ofte underspiller han sin indsats - sanitetssoldaten ser mere, end han kan og vil fortælle, skriver han. Undertiden kaster han dog fra forbindepladsen grelle strejflys hen over slagmarken og krigens gru: *"Noget af det ingen, ikke en gang den, der i skyttegraven står med døden for øje, kan udmale sig, hvad der pulseres, hvad der arbejdes og hvor der kæmpes en kamp med døden af den unge sårede kriger i den blomstrende alder, fuld af livsmod og håb, og dog kan det i mange tilfælde ikke slå til"* (s. 212). *"Det er mest folk med hoved eller maveskud som langsom, uden videre smerte, forbløder indvendig i løbet af 3-4 dage. Der er intet at gøre for dem, de får opiumsindsprøjtninger og går således uden anelse - mest uden bevidsthed - hinsides ... De fleste dør om morgenen"* (s. 51). Og han gør sig tanker om krigen: *"Er det Guds vilje, da kan man kun svært forstå, at just så mange tusinder i bedste livskraft skal bukke under eller for hele livet blive til krøpler. Er det Gud imod, da måtte han kunne sætte en stopper derfor."* (s. 123).

Henningsens vrede blev vakt af Ruslands sociale ulighed, af befolkningens fattigdom og omtrent dyriske levevis. Rochowo beskriver han som et lille rige for sig, *"hvor hovedsagen er herskabets bekvemmelighed, folkenes fattigdom og kirkernes uomstødelige retskaffenhed. Kun folkets egen dumhed kan fostre det, skolegang kendes ikke, men kirkegang!"* (s. 114). Hans ophold i jødebyen Mariampol(e) med dens

fattigdom, 'kæltringestreger' og snavsede befolkning når et crescendo i beretningen om en bønnetime i synagogen: *"De hylede og skreg på hebraisk, kyssede det smudsige gulv, omviklede armene med lange snore, sang og bad alle imellem hinanden. Den ene ville overtrumfe den anden. Det var med rette en jødeskole, som man siger. Alle havde de lange brogede sjaler på helt ned til jorden og hætter med lange bånd. I anden etage af kirken var kvinderne, der var det endnu forryktere"* (s. 65). Hans spredte beskrivelser af landbefolkningen, som han oplevede den under indkvarteringer, kan være vanskelige at indplacere på en skala mellem tragik og komik. Persongalleriet omfatter bl.a. en 'panja', familieoverhovedet, der ikke havde brug for det tyske provisoriske 'lokus', som af hygiejniske årsager byggedes på et indkvarteringssted. Nødtørft forrettedes jo af mænd og kvinder ved siden af hinanden i gården eller bag laden. Og så er der den gamle mand, som omkring aftensmaden stod foran fyrstedet og slukkede gløder på lergulvet ved at tisse på dem. Da man ville sætte ham udenfor og blive færdig, så han undrende på dem: *"Ich feuer kaput mact"*.

I oktober 1915 afgik Henningsen fra fronten grundet en alvorlig tandsygdom. Han fik nye tænder på lazarettet i Kowno, i dag Kaunas. Senere tilgik han forskellige erstatningsenheder i Slesvig-Holsten og i Frankrig for så fra december 1916 at forrette aktiv krigstjeneste på Vestfronten i stillingskampene i Champagne. Her blev han blev hårdt såret i april 1917, og han var hjemsendt, da krigshandlingerne ophørte 11. november 1918. Kun lidt materiale fra hans hånd er bevaret fra hans tid på Vestfronten. To af udgiverne af det foreliggende værk er børnebørn af Henningsen. Det rummer en kilde- og litteraturliste, dertil lister med ordforklaringer og personer samt en stednavneoversigt med stednavnenes nutidige ækvivalenter og statslige tilhørsforhold.

At Henningsen aldrig gennemførte sin hensigt at skænke sine tre sønner en beretning om sine oplevelser på Østfronten i 1915, alt hans materiale var endog på nippet til helt at gå tabt, giver ikke anledning til undren. Dels efterlod hans tjeneste på Vestfronten i 1916 og 1917 ham med varige sår på legeme og sjæl; dels må han, al danskhed til trods, have opfattet nederlaget i 1918 som lige så ubegribeligt som store dele af Tysklands befolkning. En slagen hærs ry lyser sjældent klart i erindringens tusmørke. De lokale forhold med stærke spændinger mellem danskhed og det tyske mindretal efter Nordslesvigs genforening med Danmark, der kaster slagskygger helt op til vor tid, har næppe heller virket befordrende for virkeliggørelsen af planerne. Henningsen døde i 1958.

Ole Halding

9. april 1940 som lokalhistorie

FLEMMING JUST: *"Soldaten, der vidste, han skulle dø. Beretninger om fire timers krig den 9. april 1940 i Sønderjylland"*. Udgivet af Historisk Arkiv for Haderslev Kommune 2015. 135 sider, 250 kr.

Bogens forfatter er en erfaren skribent. Dette er godt nok kun hans anden bog, men han er uddannet journalist og har i mange år været chefredaktør på Jydske Tidende og Jydske Vestkysten. Bogen bygger på beretninger, erindringer og

interviews med en lang række af mennesker, der deltog aktivt eller overværede begivenhederne. Det er hentet fra dagbøger, breve, rapporter, litteratur og avisartikler. For at gøre handlingsforløbet mere nærværende for læseren er beretningerne omskrevet til nutid, og i visse passager er der brugt direkte tale, selv om forfatteren ikke ved præcis hvad personerne sagde.

Bogens hovedindhold er beskrivelser af de enkelte træfninger, der fandt sted om morgenen 9. 4. 1940. Hver eneste lille træfning får sit eget kapitel, kampene i Haderslev by får endda flere. Jeg skal lige vænne mig til at historiske begivenheder genfortælles i nutid. Stilen minder meget om den der bruges i aviserne, og måske får forfatteren på den måde fat i et publikum der normalt ikke læser historiebøger. Læserne fanges også ind via beskrivelsen af den soldat der omtales i bogens titel. Bogen gør meget ud af at fortælle om hans forældre, hans kone og hans nyfødte barn. Nutidens mediefolk prøver jo at fange os ind ved hjælp af *human interest*-historier, og denne metode kan også bruges i historieskrivningen.

På de relevante steder i fremstillingen er der så indskudt andre afsnit, der står med en lidt anden typografi. I disse afsnit fortælles ganske kort om den historiske baggrund og om de forskellige personer. Men der fortælles hele tiden neutralt om f.eks. Stauning-Munch regeringens udenrigspolitik og militærets dispositioner.

Der har jo været heftig debat om flere af disse emner, men forfatterens mening kommer først åbent frem i et kort kapitel til sidst, hvor han konkluderer at det var en parodi på en krig. Hans skyts rettes både mod regeringen og mod de militære ledere – og mod den uenighed der var imellem dem. Man mærker den neutrale avismænd der nødig vil støde nogle læsere fra sig. De eneste, der omtales negativt undervejs i bogen, er de jublende hjemmetyskere. De menige soldater kaldes helte.

Jørgen Krøigård

Opgør med besættelsen

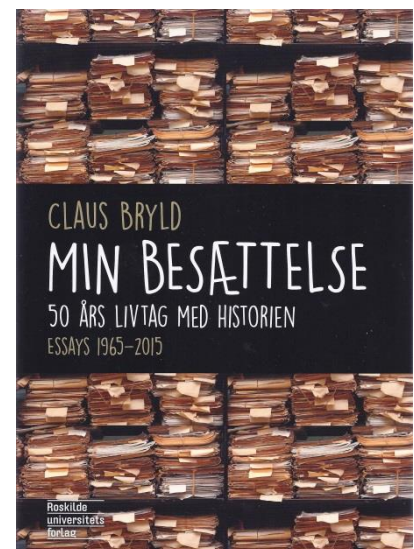
CLAUS BRYLD: *”Min besættelse. 50 års livtag med historien. Essays 1965-2015”*. Roskilde Universitetsforlag 2015. 274 sider, 278 kr.

”Min besættelse – 50 års livtag med historien” er en opsamling af 20 tidligere udgivene essays fra 1965 - 2015 af Claus Bryld omhandlende besættelsestidens historie.

De er delt ind efter 4 forskellige temaer:

1. Konflikt eller forsoning – et personligt dilemma
2. Kampen for åbenhed og opklaring – historikeren som aktivist
3. Erindringspolitiske konflikter
4. Besættelse og retsopgør i universalismens lys

I de første essays fortæller Claus Bryld om sin egen personlige besættelse af besættelsestiden. Claus Bryld er født i 1940 som søn af den danske nazist og landsretssagfører Børge Bryld, som blev idømt 8 års fængsel ved retsopgøret i 1945 efter lovgivning med

tilbagevirkende kraft for at være leder af det danske nazistpartis juridiske råd. Han fik også frataget sine borgerlige rettigheder, herunder retten til at udøve sagførervirksomhed eller blive ansat i det offentlige. Børge Bryld havde 3 brødre som også fik hårde straffe – i alt 41 års fængsel blev de idømt (!). Den personlige besættelsehistorie har Claus Bryld i øvrigt også udfoldet i bogen "Hvilken befrielse" fra 1995.

Det er ikke svært at sætte sig ind i at det må have været en tung byrde at vokse op med for Claus Bryld – og det blev en personlig besættelse for ham: Konflikten mellem en privat loyalitet og respekt for faderen og herefter i teenageårene faderopgør og afstandtagen – og man fornemmer at sønnen ikke har fået talt ud med sin far.

Claus Bryld forsvarer ikke sin fars politiske overbevisning, men problematiserer det efterrationaliserende og dobbeltmoralske retsopgør og den selektive danske historiehukommelse eller erindring, når det gælder besættelsen.

Stigmatiseringen af faderen og dermed sønnen har været en vigtig drivkraft for historikeren Claus Brylds arbejde kan man mærke. Formålet har ikke været at rense Børge Bryld for skyld, men at påvise efterrationaliseringen og måske udfordre de som sidder på den høje moralske hest ved at få flere fortiede historier frem fra besættelsen. Blandt andet gøres der et stort nummer ud af at de danske kulturpersonligheder Knud W. Jensen og Ole Wivel under besættelsen fraterniserede med tyskeren Fritz Waschnitius i broderskabet 'Ringene' – et forhold de siden har fortiet. Brylds kontrafaktiske påstand er så, at vi ikke ville have haft Louisiana og Gyldendal, hvis det var kommet frem noget før.

Bogens tredje del indeholder de bedste essays, synes jeg. Det handler om erindringspolitik og historiebrug. I 'besættelsestiden som patriotisk praksis' gennemgår Bryld forskellige eksempler på at det skaber problemer, når historikerne udfordrer den "almindelige danskers" eller erindringsfællesskabets fortælling om besættelsestiden – men også at erindringsfællesskabets fortælling sagtens kan leve videre uanfægtet af historieforskning.

Essays fra bogen kan bestemt bruges til SRP og måske i AT-projekter med sprog- eller mediefag, hvor man kunne tage fat i historiefortælling og fortælleteori. Claus Bryld påviser at en fremstilling af Jørgen Hæstrup om besættelsestiden følger berettermodellen – men gør det forhold så fremstillingen mindre lødig eller objektiv?

"Min besættelse" er en god og levende indføring i besættelsestidens historiografi – og den påviser og forklarer hvorfor og hvordan historieskrivningen ændres over tid.

Lars Henriksen

Danskere og tyskere i Sønderjylland under Anden Verdenskrig

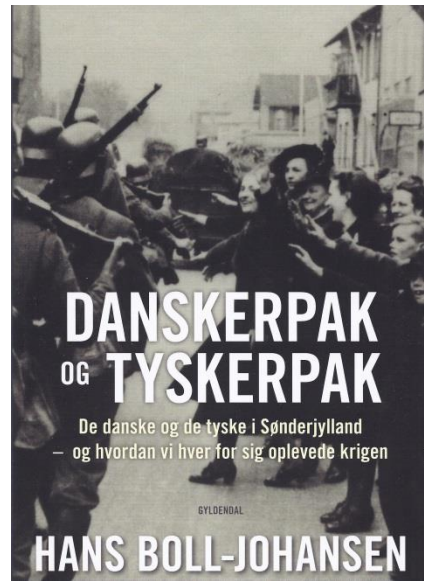
HANS BOLL-JOHANSEN: *"Danskerpak og tyskerpak. De danske og de tyske i Sønderjylland – og hvordan vi hver for sig oplevede krigen"*. Gyldendal 2015. 296 sider, 350 kr.

Forfatter og dr. phil. i fransk litteratur og tidligere docent ved Københavns Universitet, Hans Boll-Johansen, har begået en meget personlig "vi"-bog om, hvordan han, hans kammerater, naboer og sønderjyderne generelt oplevede Anden Verdenskrig. Bogen udkom ganske godt timet den 4. maj i år, og giver læseren både den lille og den store historie.

I den *lille historie* er vi helt inde i klasselokalet og følger skæbnerne før, under og efter krigen for klassekammeraterne – sammen med naboernes og mange andre nævnte sønderjyske skæbner. I den *store historie* flettes kronologien sammen med besættelsespolitikken, og der dvæles ved Scavenius og Werner Best.

Ganske rammende hives disputationen mellem vennerne og debattørerne Hal Koch og K. E. Løgstrup også frem (de var som bekendt var rygende uenige i synet på den første danske samarbejdspolitik).

Bogen er som helhed godt skrevet, og giver et overordentligt fint blik på den sønderjyske (og sønderjydernes) situation under besættelsen.

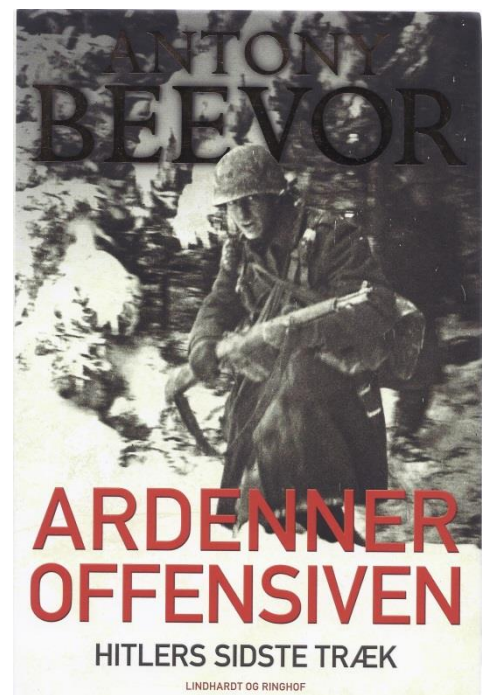

Brian Dupont Larsen

Ingen skovtur

ANTONY BEEVOR: *"Ardenneroffensiven – Hitlers sidste træk"*. Lindhardt og Ringhof 2015. 512 sider, 350 kr.

Det skovklædte bjergområde, Ardennerne, på grænsen mellem det sydlige Belgien og Tyskland rummer nogle dystre minder, set fra de allieredes side. I 1940 lokkede tyskerne via et mindre angreb gennem Holland, Belgien og det nordlige Frankrig, den fransk-britiske hovedstyrke til et modangreb i dette nordlige område. Hverken England eller Frankrig regnede med, at nogen større militærstyrke kunne føres gennem Ardennerne, og længere sydpå virkede den franske *Maginotlinie* som et sikkert forsvarsværk. Denne tankegang, som byggede på fra 1. verdenskrigstaktik, skulle vise sig katastrofal. Kort efter at England og Frankrig gik til modangreb på den tyske lokke-offensiv, førte tyskerne deres hovedstyrke gennem de uvejsomme Ardenner, svingede herefter mod nord og omringede 3-400.000 allierede soldater, hvoraf en stor del heldigvis blev evakueret fra

Dunkerque. Manøvren var udslagsgivende for den tyske erobring af Frankrig, der blot tog lidt over en måned.

Godt fire år senere besluttede Hitler sig for et sidste stort modangreb i samme område. Et sidste desperat træk, med Antwerpen som geografisk mål, og en muligt Canadisk exit fra krigen som et taktisk mål. Manøvren skulle have samme retning som i 1940, altså først vestpå og senere nordpå ud til kanalkysten, hvilket ville omringe de canadiske styrker, hvis opgave det var at trænge frem mod Tyskland langs kysten. Hos de allierede var sejrusrusen efter Normandiet stadig mærkbar, men også lidt tvetydig. Eisenhower prøvede at forene synspunkterne hos cheferne for de tre armégrupper, der bevægede sig imod Tyskland: Montgomery (eng.) i den nordlige del, Bradley (amr.) i midten – herunder området med Ardennerne – og Patton (amr.) i den sydlige del på vej mod Saarområdet. Det var ingen let opgave. Såvel Montgomery som Patton var meget ivrige efter at være de første der fik styrker ind på tysk område. For Montgomery betød det en, ifølge Beevor, fejlagtig mangel på fokus på netop Antwerpen, der skulle fungere som vigtig forsyningshavn for den videre allierede fremrykning. Montgomery havde ganske enkelt travlt, og nedprioriterede et vigtigt mål til fordel for et kapløb mod Tyskland. Det kom igen til udtryk via operation "Market Garden", den store faldskærmsoperation der havde broen ved Arnhem som mål, som – igen ifølge Beevor – var katastrofalt dårligt planlagt, og som ikke øgede den amerikanske respekt for den britiske Feltmarskal (hvilket han i øvrigt blev udnævnt til for formelt set at have højere rang end Eisenhower).

Samlet set skred befrielsen af Europa ikke helt frem i det tempo man oprindeligt havde forestillet sig. I Ardennerne kæmpede en "fantasiløs" amerikansk general sig vej igennem skovområderne, med store tab til følge, alt i mens den kolde efterårsregn skabte et mareridt af en frontlinje. Amerikanernes store fordel, deres materiel og deres fly, kom ikke til meget gavn, hvilket tyskerne udnyttede. De amerikanske styrker mødte uventet hård modstand og anede ikke hvad der ventede dem. I december 1944, i ly af tåge og trædække, opstillede tyskerne op mod 32 divisioner (en fuldt udrustet division tæller ca. 10.000 mand), og den 16. kom angrebet. Hvordan det endte ved vi jo nok, men detaljerne om det er fascinerende.

Der er på flere måder tale om en typisk Antony Beevor bog. Han har en forkærlighed for de store slag (Stalingrad, D-dag, Berlin) og sparer ikke på detaljer. Der er klart fokus på det militære, og navne på officerer og numre på divisioner nævnes i lange baner. Det kan godt være lidt svært at holde styr på, men man kan også bare vælge at lade være. Fokus og perspektiv kan godt være lidt flyvsk men giver samlet en virkelig oplysende læseoplevelse. På en enkelt dobbeltside kan man komme fra et møde mellem Eisenhower og Montgomery, hvor sidst nævnte travler frem og tilbage i tre timer mens førstnævnte "keder sig", via et skyttehul i skoven, hvor vi hører om en gruppes kamp imod tyske snigskytter og miner, til den taktik, som det amerikanske infanteri var skolet i når de bevægede igennem slagmarken. Beevor har svært ved at udelade små sidehistorier, og også at fatte sig i korthed (400 sider om en enkelt offensiv er meget). Men hvis man har interesse for det kan det anbefales at tage sig den tid det tager. For der er virkelig en spændende historie.

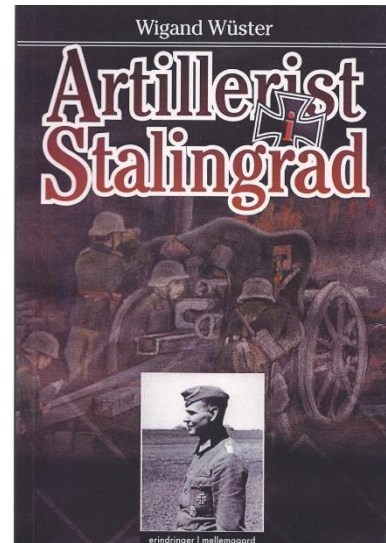
Sebastian Lang-Jensen

En underlig udgivelse

WIGAND WÜRSTER: " *Artillerist i Stalingrad*". Mellemsgaard 2015. 133 sider, 190 kr.

Forlaget Mellemsgaard har udgivet denne korte bog med ovenstående titel. Bogen er en oversættelse af forfatterens noget større bog på det originale tysk: "Göttingen, Stalingrad, München".

Forfatteren gjorde tjeneste ved en artilleridivision i den 6. armé, der blev omringet ved Stalingrad i november 1942. Han kom i russisk fangenskab efter nederlaget sammen med de 90.000 andre, der overlevede selve slaget, der kostede 210.000 tyske soldater og langt flere russiske tropper livet. Han var blandt de relativt få tusinde tyske soldater, der i 1950'erne kom hjem efter mange hårde år i sovjetiske krigsfangelejre. Her var han også heldig, hans kæreste ventede på ham, han fik en akademisk uddannelse og levede et langt liv.

Forfatteren, der var 22 år, var avanceret hurtigt og havde som løjtnant kommandoen over en mindre deling, der betjente et antal kanoner. I bogen (kapitlet) beretter han om slaget om Stalingrad fra august 1942 til nederlaget i begyndelsen af februar 1943. Han fortæller om hårde kampe med de russiske soldater. Han får orlov i november og kommer efter den meget lange rejse hjem til Göttingen, hvor han når at blive forlovet med sin Ruth. Da han er på vej tilbage til fronten igen, er 6. armé omringet. Han får flere advarsler og tilbud om ikke at tage tilbage til den dødsdømte armé, men han vil tilbage til sin afdeling og sine folk. Det lykkes ham at komme igennem som passager på et fly, men først efter flere dramatiske forsøg.

Tilbage i Stalingrad opdager han nu, at ingen rigtig tror på sejr mere. Der er begrænset med ammunition, og mange soldater sulter, da Luftwaffe ikke er i stand til at flyve tiltrækkeligt med forsyninger ind. Wigand Würster har det dog som artillerist bedre end de almindelige infanterister, der kæmper fra hus til hus i byen. Men efterhånden er alle desillusionerede, og han skriver, at da de hører Göring i radioen den 30. januar 1943 i anledningen af 10 års dagen for Hitlers magtovertagelse, kan de næsten ikke tage al den svulstige tale om sammenligning imellem de tyske soldater og spartanerne i det gamle Grækenland.

Fremstillingen handler om lavpraktiske forhold, om hvordan de flytter kanonen ved hjælp af tre spand heste, og hvilken mad de får, men ind imellem har forfatteren nogle overvejelser om krigens gang. Han kan ikke lide den øverstkommanderende von Paulus, som heller ikke er positivt omtalt nogen steder. Men han kan heller ikke lide von Mannstein, der kunne have hjulpet 6. arme med at bryde ud af omringningen. Han tillægger det ikke større betydning, at Hitler forbød enhver tale om, at 6. arme skulle forsøge at bryde ud af omringningen.

Han skriver på side 28, at det måske ikke er helt korrekt at give Hitler hele skylden for alle forbrydelser og ulykker i krigen. Samme sted får vi at vide, at det var den amerikanske præsident Roosevelt, der i 30'erne forsøgte at tvinge Tyskland i knæ, og at Churchill følte det på samme måde. I samme omgang skriver han, at de europæiske jøders skæbne under krigen var ret ligegyldige for de jødiske organisationer i USA og at der ikke blev gjort redningsforsøg, fordi det hele kun handlede om penge for finansverdenen.

Han beskriver nogle steder, hvordan han og hans folk har et fornuftigt forhold til den russiske civilbefolkning, som de deler deres mad med, men han har også nogle overvejelser over, om russerne er så hårde over for de tilfangetagne tyskere, fordi tyskerne havde været meget hårde over for de russiske krigsfanger, da den tyske hær var i offensiven.

Det er spændende at læse en publikation, hvor man er i øjenhøjde med den almindelige soldat i form af en ung løjtnant, men som historisk kilde er bogen yderst problematisk. Den må være skrevet i perioden op til udgivelsen i 2003 – altså 60 år efter begivenheden af en mand på 82. En erindring på den afstand i tid er problematisk. Hvad kan han huske? Og hvad har han glemt eller fortrængt? Og det lader ikke til, at forfatteren er orienteret om nyere forskning om Nazityskland og/eller om slaget om Stalingrad. Det er fx tankevækkende, at han mener, at det var Roosevelt, der ville tvinge Tyskland i knæ. Det er jo ren nazi-propaganda i tiden efter Tysklands krigserklæring imod USA efter Pearl Harbour. Det er også utroligt, at han ikke ved, hvor grusomt de tyske tropper behandlede deres russiske krigsfanger.

Så enten er forfatteren meget naiv, eller også har han i hvert fald ikke haft lyst til at få mere at vide om tiden, end det han selv kan huske omkring 60 år efter. Bogen er illustreret med fotos fra forfatterens eget Leica kamera og af tegninger efter hukommelsen. Den stærkeste tegning på side 101-102 viser tyske officerer, der i slutningen af januar 1942 godt beskyttet i en kælder er ved at drikke hjernen ud, før de vil skyde sig selv. Forfatteren bliver inviteret til at tage denne "lette" udvej, men vælger at friste livet i sovjetisk fangenskab.

Bogen, som altså er et oversat kapitel af en større bog, kan ikke bruges til undervisning. Forlaget Mellempgaard har valgt kun at udgive dette ene kapitel, mens det kunne have været interessant at høre om de tyske soldaters fangenskab i Sovjetunionen og om deres frigivelse efter Stalins død i 1953. Bogen kan heller ikke anbefales opgaveskrivere. Dertil er den for svag og alt for problematisk som historisk kilde.

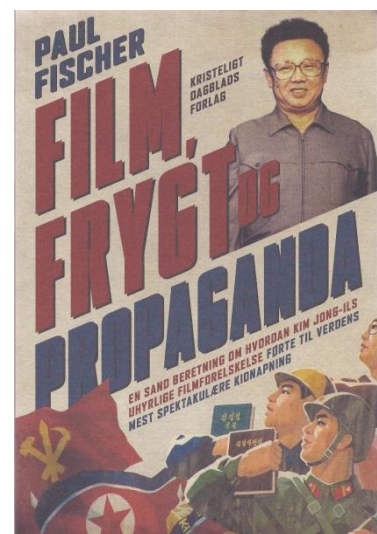
Thorkil Smitt

En flig af diktaturets væsen?

PAUL FISCHER: *"Film, frygt og propaganda"*. Kristeligt Dagblads Forlag 2015. 372 sider, 250 kr.

Bag titlen gemmer sig en beskrivelse af dele af livet i Nordkorea under landets to første diktatorer. På overfladen og i bogens salgsmateriale fokuseres på filmverdenen i de to korea'er og især kidnapningen af to sydkoreanske filmfolk Shin Sang-Ok og Choi Eun-Hee og deres senere afhopning, men bogens styrke ligger i beskrivelsen af diktaturets inderste magtcirkler baseret på afhoppernes oplysninger.

Den store diktators søn og senere arvtager Kim Jong-Il var sygeligt optaget af film og besat – ifølge bogen – af tanken om at efterfølge sin fader. Det skulle ske ved at skabe en spektakulær nordkoreansk filmindustri og etablere en hidtil ukendt grad af persondyrkelse. Med andre ord: Smiger. I Danmark bruger vi stemmesedler til at vælge vore politikere. Via sin post som propagandaminister og som søn af diktator Kim Il-Sung havde Kim Jong-Il ubegrænsede midler til sin

rådighed, og logisk set gav det mening at "hente" to af stjernerne i den sydkoreanske filmverden til Pyongyang. Efter en vis overtalelsesperiode blev de to sydkoreanerne lukket ind i varmen og var med til at løfte den nordkoreanske filmindustri op af den betonkommunistiske kulturelle sump.

Shin & Choi fortæller om et ufatteligt luksusliv for den nordkoreanske ledelse i det socialistiske land uden private arbejdsgivere og udbyttede. DDR-spidsene i deres beskyttede enklave i Wandlitz var rene nybegyndere i frås og beskyttelse mod folket sammenlignet med det, de to sydkoreanerne kan berette, og man kan ikke lade være med at spekulere over, hvad det er, som driver "diktaturet" og diktatoren: Magt eller Forbrug eller begge dele. Hitler og Stalin gik efter magten og fornægtede et luksusliv, men det er undtagelsen. For Moskvas danske støtter var det ikke en uvæsentlig tillægsgevinst, at der i de socialistiske lande ventede et luksusliv, når de var på besøg og på det lokale superkapitalistiske marked havde solgt alle de udskældte vestlige varer, de tungt læssede havde medbragt. Det kunne nogle gange være svært at forklare Moskvas kringlede vej til det kommunistiske ideal, men man kunne blive godt betalt undervejs som dansk kommunist.

Bogens anden interessante del er beskrivelsen af det nordkoreanske samfund i det omfang, der er kilder at øse af. Kontrollen af befolkningen og undertrykkelsesapparatet kunne være undervisningsmateriale på det forhenværende Stasi-Universitet, og de af Kim Jong-Ils beordrede parader med strengt indøvede masseoptrin og omskrivningen af historien ville også være drømmemål for Honecker & Co. Personkulten omkring Stalin var voldsom, men den kunne alligevel ikke måle sig med det, der kunne præsteres længere mod øst.

Bogens forfatter Paul Fischer er filminstruktør og journalist. Han skriver flydende og er desværre ikke problematiserende eller ude i et moralsk korstog mod den reelle nordkoreanske socialisme. Han anfører, at han har gjort, hvad han kan for at kontrollere de to sydkoreaneres vidnesbyrd, og sjovt nok har det været det kapitalistiske Google Earth, som har kunnet verificere mange af oplysningerne fra 1978 (kidnapningen) og indtil 1986 (afhopningen).

For en ældre desillusioneret gymnasielærer er det ikke noget nyt, at de socialistiske ledere selv svælgede i den vestlige luksus - herunder porno – som befolkningen fik at vide var farlig og absolut ikke noget for dem, men at man i det fattige Nordkorea gjorde det i så ekstrem grad, det undrer mig. De danskere, som i 60'erne og 70'erne kredsede omkring Nordkoreas ambassade i København, burde læse bogen om livet i det socialistiske paradys, men de er nok alle videre i gode positioner i dansen omkring guldkalven i det demokratiske lille Danmark.

Klavs Verholt

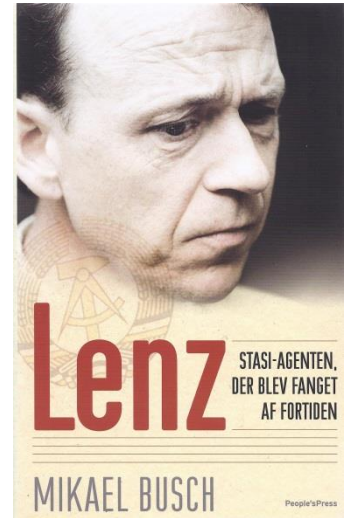

"Hej mor, jeg er fri!"

MICHAEL BUSCH: *"Lenz. Stasi-agenten, der blev fanget af fortiden"*. People's Press 2015. 250 sider, 250 kr.

Lenz? Navnet siger dig måske ikke noget her i 2015, og hukommelsen rækker måske ikke til 1999/2000, hvor sagen begyndte. Den trak ellers store overskrifter, hvor især BT var flittig. Det hele kulminerede med indkredsningen af Lenz' mulige identitet. Var han mon identisk med Morten Jung, der var højtstående dansk embedsmand i EF (senere EU)?

Han blev anklaget, dømt og aldeles overraskende sat på fri fod efter 111 døgn i isolation. Derfor denne anmeldelses overskrift. Den 44-årige Morten Jung blev anklaget for at være Lenz. Hvem var Morten Jung alias Morten Jung Olsen alias agent Lenz?

Mikael Busch (f. 1962) er lektor ved Kolding Gymnasium og cand.mag. i tysk og fransk med sidefag i mediefag. I 1980'erne var han på flere studieophold i DDR og gennemførte forsvarets uddannelse til sprogofficer i polsk.

Michael Busch går til sagen som en terrier. Morten Jung var øjensynligt gået den direkte vej via Vestre Borgerdyd og cand.polit. studiet på København Universitet til stillingen som vicekontorchef i EF-kommissionens Generaldirektorat for Øst-udvidelser. Måske atypisk kom han fra det ræverøde kvarter i Københavns Sydhavn.

Den unge Morten Jung var som så mange i sin generation meget venstreorienteret. Men Morten Jung blev hurtigt åbenlyst af aldeles borgerlig observans. Det hænger ganske enkelt ikke sammen. Den tætte avisdækning kredsede om problemet, men først Michael Busch' bog har bragt lys over land. Har han ret, blev Morten Jung rekrutteret af Stasi allerede i gymnasietiden og her tænkt som en langtidsinvestering. Det var nok Stasis plan, at da den unge mand formodentlig havde en karriere foran sig, måtte hans fortid som ungt kommunist sløres.

Faderen, Villy Jung, havde en fortid på den republikanske side i Den Spanske Borgerkrig og senere i modstandsbevægelsen (BOPA) og Kz-lejrene Dreibergen, Neuengamme og Sachsenhausen. Her havde han erhvervet PTSS og spiller nok ingen større rolle for sønnen, da han ikke var kommet over sine oplevelser endside talte om dem. Han fortsatte med forskellige småhverv som f.eks. fotograf for Land og Folk. Moderen derimod, Lilian Jung, havde som rettroende DKP'er aldrig skjult sine synspunkter. Som denne anmeldelses overskrift viser, havde hun løbende kontakt med sønnen. Faktisk var det nok hende, der hvervede ham.

Øjensynligt leverede Lenz en omkring 100 rapporter til Stasi, men næppe nogen af større betydning.

Der er for Michael Busch ingen tvivl. Morten Jung er Lenz. Hans genindtræden i det gamle job efter endt isolationsfængsling åbner mulighed for, at han kan være "gået i arv" til CIA. Det kunne være forklaringen på, at de ellers meget åbne CIA-arkiver var bemærkelsesværdigt lukkede omkring netop Jung/Lenz. Busch

nævner muligheden, men forfølger imidlertid ikke sporet. Angiveligt fordi han løb panden imod arkivmuren – selv hos CIA-arkiverne.

Det er en meget grundig bog, Michael Busch har skrevet. Han vender tilsyneladende hver sten, uden at det går ud over bogens spændingskvaliteter. For spændende er den både på det mere overordnede plan og ned i detaljen. Spændende som et levende videnskabeligt værk og som en thriller på højt niveau. Hvad han evt. skjuler, er det vanskeligt at gennemskue. Den kan anbefales på det varmeste.

Martin Salmonsén

Thule-sagen – Løgnens univers (bogen bag filmen *Idealisten*)

POUL BRINK: *"Thule-sagen – løgnens univers"*. Lindhardt og Ringhof 1997/2015. 352 sider, 100 kr.

Plottet; "Broken Arrow"

Virkelig spændende!

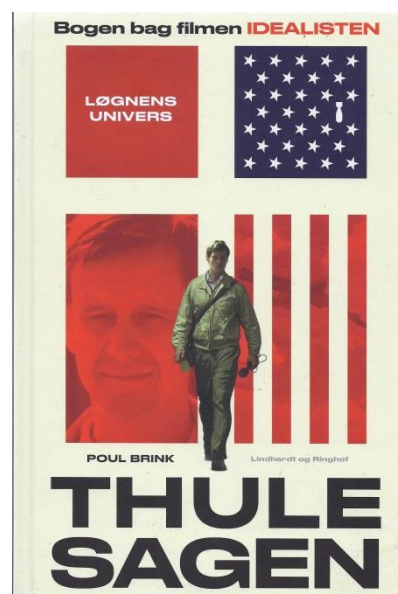
Det må være den enkleste måde at sammenfatte Journalist Poul Brinks "Thule-sagen – løgnens univers" på. Bogen er et must for alle historikere og vel i virkeligheden også for alle danskere, for der er tale om en væsentlig del af Danmarks nyere historie.

Bogen begynder in medias res med et actionsfyldt brag. Et amerikansk B-52 bombefly, lastet med fire atombomber styrter ned ved den amerikanske Thule-base på Grønland. Året er 1968, og man har en "Broken Arrow".

Lykkeligvis detonerer bomberne ikke, men deres radioaktive materiale spredes ud over sneen ud for basen. Folk fra den lokale inuitbefolkning står efterfølgende for oprydningen sammen med danske ansatte ved basen, danske videnskabsmænd og amerikanske specialister. Selvom den danske regerings officielle politik var, at der ikke skulle komme atomvåben på dansk jord, havde atomvåbnene alligevel nået dansk jord. Selvom det kun var som smadrede og ikke-detonerede bomber, kunne man altså ikke beskytte sig mod en kold krigs kolde realiteter.

Da det er tid for folketingsvalg i Danmark, bliver sagen om det nedstyrtede fly hurtigt dysset ned. Offentligheden underrettes først om styrtet 18 timer efter ulykken. I en senere funden kilde hævder ambassadør White fra det amerikanske udenrigsministerium at "... statsminister Krag [vil måske] udsætte offentliggørelsen længst muligt for at undgå uheldig indflydelse på folketingsvalget i morgen". Den officielle forklaring i årene herefter blev, at alle bomber blev ødelagt ved nedslaget og at "... det [B-52'eren] fløj uden for grønlandsk territorium, da det blev tvunget til at nødlande" (citater fra Salling, Redaktionssekretær på DR).

"Thule-sagen" er en beretning om fire væsentlige punkter i den kolde krigs Danmarks- og Grønlandshistorie. Dels begynder den helt tilbage i 1953 med tvangsflytningen af lokale inuitter fra Thule. Med kun fire dages varsel får inuitterne besked på at rømme deres boplads og flytte til andre bopladser i

området eller til Qaanaq 150 kilometer væk fordi "Amerikanerne skulle bruge området til at stille kanoner op på" (s. 15).

I 1957 vinder socialdemokrat H.C. Hansen valget i Danmark. Han vinder bl.a. på følgende udtalelse om "... at Danmark ikke har fået tilbudt atomvåben, og at det er opfattelsen, at et sådan tilbud, om det skulle komme til at foreligge, ikke bør modtages". Men allerede i november 1957 giver H.C. Hansen i et hemmeligt brev til den amerikanske ambassadør Val Peterson amerikanerne lov til at opstille atomvåben på Grønland. Brevet var helt tys-tys, og er nu kendt som "H. C. Hansens brev".

I 1958 er der derfor 15 (muligvis op til 48) atombomber og 4 brintbomber opstillet på Thulebasen. Mens officiel dansk politik er et nej til a-våben og a-kraft.

Næste afgørende punkt i historien om Thulebasen er fremme i året 1986, hvor Journalist fra DR, Poul Brink, indleder en dækning af thulearbejderes sagsanlæg mod den danske stat. Thulearbejderne hævder, at de er blevet syge efter indånding af plutoniumforurenet sne under oprydningsarbejdet i 1968. Af de 130 arbejdere var 22 døde af kræft i 1986. Andre igen led af diverse følgesygdomme. Poul Brink kommer dermed på sporet af, og begynder optrævlingen af, en af danmarkshistoriens måske største skandaler. Journalistens eget arbejde bliver en væsentlig brik i historien om Thule-sagen. Noget der kan give den eftertænkssomme læser overvejelser om tendens i læsningen af bogen – overvejelser jeg vil overlade til læserne hver i sær.

Bogen er opbygget omkring spring i tid - frem og tilbage. Selvom dette til tider kan virke lidt retorisk og litterært kunstigt, er det alligevel med til at øge spændingskurven i bogen. Læseren følger med spænding i journalisten fodspor som opklaringsarbejde udfoldes. Det er journalistisk og historisk detektivarbejde i et efterretningsagtigt koldkrigslys. Langsomt bliver man klar over, at det materiale, som blev opsamlet efter B-52'erenes styrt med stor sandsynlighed kun svarer til 3 bomber. Og da Brink finder frem til en 17 timer lang undervandsfilm optaget fra en amerikansk u-båd, bliver man klar over, at den fjerde bombe måske stadig ligger på bunden af havet ud for Thule (s. 180).

Sidste afgørende udvikling i sagen sker i sommeren 1995, hvor det kommer Brink for øre, at en medarbejder i udenrigsministeriet har fundet det hemmelige H. C. Hansen brev ved en tilfældighed i et arkiv i udenrigsministeriet. Politiker-hykleriet vokser yderligere, da Helveg Petersen efterfølgende nægter at udlevere brevet fra udenrigsministeriets arkiver. Helveg Petersen har på dette tidspunkt kendt til brevet i et år. Presset fra offentligheden stiger dog eksponentielt som timerne går; man vil se de pågældende dokumenter! Den 14. juli 1995 afsløres det endelig, at der har været atomvåben på Thulebasen. Helveg Petersen udtaler at "Efter fornyet kontakt med USA, så er det nu klargjort, at USA i to tilfælde har haft oplagret et begrænset antal atomvåben på Grønland... i perioden 1959-65 om i alt 48 våben...". Herefter udleveres dokumenterne fra Thulesagen, inklusiv "H.C. Hansens brev" til journalist Poul Brink.

Væsentlige sager

I "Thule-sagen" er de danske politiske magthaveres taktik og hykleri et hovedtema i bogen. Selv konkluderer Brink på baggrund af de 10 år med Thule-sagen at "... desværre har jeg også ændret min opfattelse af politikere og dansk politisk moral... sandheden var kun kendt af en lille eksklusiv kreds i toppen af Statsministeriet og Udenrigsministeriet. Men da hemmeligheden skulle beskyttes... bevægede [man] sig i en slags løgnens univers" (s. 329). Så: Folkevalgte politikere der lyver for befolkningen; Thule-sagen er ikke kun en beretning om flystyrt og den kolde krigs hovedproblematikker, som våbenkapløb,

ideologi og det bipolære system, men den er også en beretning om danske politikere, der handler direkte antidemokratisk.

Brink får afdækket en sammenhængende historie, hvor det viser sig at Danmarkshistorien også er verdenshistorie. Mens man kan blive indigneret over de danske politikeres manglende demokratiske sindelag, synes den overordnede morale at følge en klassisk dannelsepointe: Ingen kan gemme sig for verden. Heller ikke det mindste land. Danmark er lige så fedtet ind i den kolde krigs problematik som stormagterne USA og Sovjet.

Danmarks tilknytning til Grønland, og den historie der dertil hører, er et alt for overset aspekt i undervisningen. Uddrag fra Poul Brinks spændende bog vil derfor snildt kunne indgå i den tiltrængte undervisning af danske elever i væsentlige forhold om Danmarks relation til Grønland. Men uddrag fra bogen kan også være et ideelt udgangspunkt for arbejdet med Danmarks inden- og udenrigspolitiske strategier under den kolde krig.

Eksempelvis kan det actionfyldte første kapitel med fordel benyttes som en opstart på et koldkrigsforløb. Evt. sammen med Rasmussens kapitel "Danmark og den kolde krig" i samme forlags Danmarkshistorie (*Danmarkshistorie - dannelse og forandring*, 2014). Eller man kan inddrage afsnittet "Grønland og den kolde krig" fra Schroeders *Det 20. århundredes Danmarkshistorie* (Columbus 2007).

Efter Poul Brinks død blussede Thule-sagen igen op. I 2008 fandt BBC-journalister kilder der hævdede, at en fjerde atombombe med serienummer 78252 stadig lå i havet ud for Thule og at man havde fundet et amerikansk dokument der beordrede denne information skjult for danskerne. I den forbindelse skrev journalist Christian Brøndum en række artikler for Berlingske tidende (eks "Brintbombe i Grønland skaber igen overskrifter" Berlingske Tidende 11. nov. 2008) også disse artikler ville kunne indgå i et forløb om Thule-sagen.

Til dette og i endnu højere grad som udgangspunkt for en elevs SRP- eller SSO-arbejde har bogen mine varme anbefalinger.

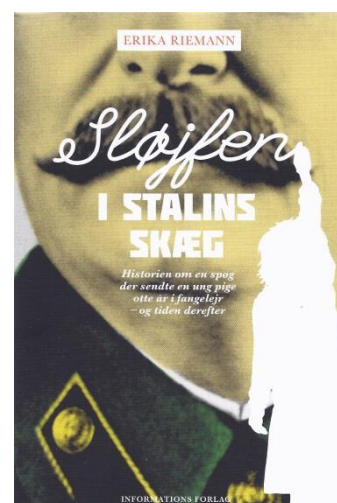
Thomas P. Larsen

Stalin

ERIKA RIEMANN: *"Sløjfen i Stalins skæg"*. Informations Forlag 2015. 236 sider, 250 kr.

I sommeren 1945 boede den 14-årige Erika i Mühlhausen sammen med sin mor og sine tre yngre søskende. Faderen var i amerikansk krigsfangenskab. Det er alt, der berettes om ham i bogen, han nævnes kun denne ene gang. Mühlhausen lå i den sovjetiske besættelseszone. Skolebygningen var endnu ikke klar til undervisning, så Erika arbejdede hos den lokale frisør. En dag kom en kvindelig sovjetisk major ind på salonen for at få ordnet sit hår, men Erika nægtede at vaske det med den begrundelse, at det var fuldt af lus, så kvinden måtte gå igen.

Nogle dage senere var Erika sammen med nogle kammerater oppe for at se

på skolebygningen, hvor de skulle gå. Der hang en plakat af Stalin. Erika syntes, han så så trist ud, så med en læbestift tegnede hun en munter sløjfe om Stalins overskæg.

Få dage senere blev hun hentet i frisørsalonen af to uniformerede russere, og dermed begyndte et mareridt, som strakte sig frem til 1954. Hun blev fængslet og i 1946 dømt til ti års tvangsarbejde i Sibirien for "fornærmelse af den røde armé og Varulveaktiviteter".

Hun blev imidlertid ikke sendt til Sibirien, men holdt indespærret i forskellige fængsler i den sovjetiske sektor/DDR, først med russiske fangevogtere, senere med tyske. Hun sad bl.a. en periode i den tidligere kz-lejr Sachsenhausen.

I forbindelse med tårbruddet efter Stalins død blev hun løsladt med ar på krop og ikke mindst på sjæl. Hun havde minimal skolegang, ingen uddannelse og ingen opdragelse. Efter at have tilbragt så mange af sine formative år i et system, hvor alt drejede sig om overlevelse og den stærkes ret gjaldt, havde hun ingen fornemmelse for omgangsformerne i et normalt, civilt samfund, men hun havde et stærkt fightergen. Som hun beskrives i bogen, led hun tydeligvis af posttraumatisk stresssyndrom, men i 1950'ernes Tyskland var der ikke just ressourcer til at behandle folk, som led af traumer efter langvarigt ophold i fangenskab.

I bogen beskrives hendes problemfyldte liv efter løsladelsen. Hun tog til Hamburg, hvortil hendes mor var flyttet og kæmpede sig igennem. Hun giftede sig tre gange, men de to første ægteskaber var ulykkelige og blev opløst, og hun fik tre børn. I 1990'erne begyndte hun at holde foredrag om sit liv. Da hendes tredje ægtefælle døde efter mange års sygdom, begyndte hun at overveje at skrive om sine oplevelser, men magtede det ikke selv. Hun fik kontakt til en forfatter, som interviewede hende og skrev og redigerede teksten. Bogen blev udgivet i Tyskland i 2002.

Det er på mange måder en grum og rystende bog, men læseren sidder også tilbage med indtryk af, at dette ikke er "sandheden, hele sandheden og intet andet end sandheden". Erindringsmateriale er ofte metodisk vanskeligt at arbejde med, og det gælder specielt erindringer om traumatiske oplevelser, hvor der er sket fortrængninger, forvrængninger og bevidste udeladelser. Dette gælder i udpræget grad denne bog. Det gør det ikke bedre, at beretningerne er nedskrevet omkring 50 år efter begivenhederne og via en anden person.

Bogen er ikke nogen konsistent gennemgang af den psykologiske udvikling hos et ungt menneske, som udsættes for belastninger af den type, Erika Riemann har været udsat for. Det er en personlig beretning om det, Erika Riemann har villet lægge ud offentligt. Der mangler også historisk kontekst om forholdene, specielt om retsforholdene i Tyskland i årene efter 2. verdenskrig. Der er derfor store udfordringer for den lærer, som ønsker at bruge uddrag af bogen i sin undervisning.

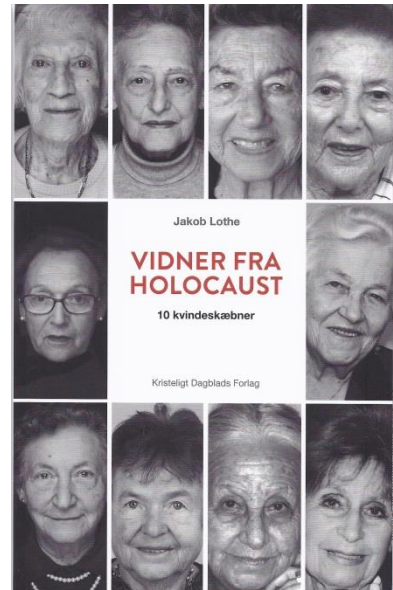
Bente Thomsen

Der er stadig tidsvidner, der kan fortælle!

JAKOB LOTHE: *"Vidner fra Holocaust. 10 kvindeskæbner"*.
Kristeligt Dagblads Forlag 2014. 260 sider, 250 kr.

Den norske litteraturprofessor, Jakob Lothe, der tidligere sammen med Anette Storeide har udgivet bogen *"Tidsvitner. Fortællinger fra Auschwitz og Sachsenhausen"*, udgav sidste år denne samling af fortællinger fra ti kvinder, der overlevede Holocaust efter at have konstateret, at kvindelige stemmer ofte er fraværende i erindringslitteraturen fra Holocaust – bl.a. døde samtlige deporterede jødiske norske kvinder og børn.

Lothe har derfor både interviewet nogle, der efter krigen er kommet til Norge – og dels opsøgt andre på forskellige steder som Cape Town, Californien og Australien. Fortællingerne er opbygget temmelig skematisk efter 4 forskellige spørgsmål, hvad der kan ærgre lidt, fordi nogle af fortællerne måske kunne have fortalt mere om andre episoder – f.eks. tiden før Holocaust.

Bogens helt store fordel set fra et gymnasiesynspunkt er, at vi her får ti beretninger fra steder, hvor der ikke foreligger så meget på dansk. Vi har meget litteratur om de danske jøder – også filmen om *"Danske børn i Theresienstadt"* – vi har en del om tyske og franske jøder – både på dansk og på tysk og fransk til undervisningsbrug. Men her får vi fortællinger fra Wien, Polen, Litauen, Tjekkoslaviet og Ungarn.

Fortællingen fra Wien er skræmmende læsning, fordi en ikke-jødisk mor melder sin egen, jødiske, mand og senere sine tre ældste børn til Gestapo. Men den viser også det problematiske i blot at lade tidsvidnet fortælle – 70 år efter hun som 10-årig kom til Theresienstadt. For hun er jo kommet til det, Lothe rigtigt i sit efterskrift kalder *"en kombination af ghetto, translejr og koncentrationslejr"* – når hun fortæller, at hun første morgen så skiltet *"Arbeit macht frei"*, så er det jo nok fordi hun senere har set billeder fra fængslet udenfor Theresienstadt – *"Kleine Festung"*, hvor der rigtignok står dette med *"Arbeit macht frei"*. Men hvad gør man, hvis vidnet fastholder **sin** fortælling? Som f.eks. Maria Segal, der fortæller om sin ikke-jødiske beskytter, der efter Warszawa-oprøret i august 1944 i en avis skulle have stødt på en liste over sårede polske og tyske soldater ...

Det er tydeligt, at Ella Blumental fra Warszawa var 19 år, da hun bliver deporteret til Warszawa-ghettoen – hendes fortælling er ekstra spændende, fordi hun også er med i opstanden i ghettoen i april 1943, overlever denne, deporteres til Majdanek, derefter Auschwitz og senere Bergen-Belsen. Her er det igen ærgerligt, med den *"skematiske samtale"*, da hun beretter om sin hjemkomst til Polen i sommeren 1945 og fortæller, at hun bliver advaret af nogle jøder *"mod at*

rejse videre, for der var en pogrom i gang der, og polakkerne dræbte jøder". Hvorfor spørger Lothe ikke mere ind til dette, som næppe mange læsere er klar over?

Som sagt er der også tekster, der kan bruges i forbindelse med rejser til de baltiske lande, Tjekkiet, Slovakiet og især Ungarn: Judith Meisel fortæller fra Litauen. Hun husker den sovjetiske besættelse i 1940 – "alt blev kaos" – og et år senere den tyske besættelse i 1941 - "*... de blev mødt af kvinder med blomster – så glade var de for at slippe af med russerne*". Det gjaldt selvfølgelig ikke jøderne, og Judith Meisel ender da også i Stutthof. Hendes beretning kan i en undervisningssammenhæng jo fint suppleres med familien Rachlins historie.

Ungarn har her i år 2015 formandskabet i "The International Holocaust Remembrance Alliance", hvor også Danmark er medlem – noget problematisk, idet den ungarske regering jo er ved at omskrive landets historie under 2. Verdenskrig. Lothe har nedskrevet tre beretninger fra ungarske Holocaust-overlevende – og alle kan bruges som vidner mod den nye, ungarske fortælling om, at jødeforfølgelserne i Ungarn først begyndte med den tyske invasion i marts 1944. Isabella Wolf fortæller om "*... de jødelove, der blev indført sidst i 1930'erne*" – at det var "*ungarsk gendarmeri, der holdt øje med dem*" og "*i opsamlingslejren blev de mødt af både ungarsk politi og SS-folk*". Også Edith Notowicz fortæller om den stigende antisemitisme i 1930'erne, og Blance Major viser, at denne antisemitisme i høj grad var den traditionelle kristne anti-judaisme – hendes første møde med denne er, da hun som 6-årig i første klasse beskyldes for at være medansvarlig for Jesu død: "*Det hele kulminerede med, at en veninde rasende råbte: "Blance – I dræbte Jesus"*". Og hun fortæller også om tiden efter den tyske indmarch: "*Efter dette forværredes situationen for os jøder. Og der gik ikke lang tid fra de første antisemitiske forordninger til deportationerne. Men sandt at sige behøvede det nye regime ikke at anstrenge sig særligt meget. Rigtig mange af vores egne landsmænd, ikke mindst medlemmerne af "Pilekorspartiet", var ivrige efter at udføre besættelsesmagtens ordrer."*

Også Den slovakiske Republik" under den katolske præst Jozef Tiso samarbejdede jo tæt med Tyskland om jødeudryddelsen – vi har en fortælling herfra ved Olga Horak, der var 13 år, da krigen brød ud. Interessant her er bl.a., at familien i foråret 1942 flygter til - Ungarn. Efter den tyske besættelse flygter de så tilbage til Slovakiet, hvor forholdene dog også skærpedes efter oprøret mod Tiso og den tyske besættelse i efteråret 1944.

Alle ti beretninger er læseværdige. Der er beretninger fra transporten til lejrene, barske beskrivelser af selektionen og som en del kolleger vil have bemærket, når Arlette Andersen har været ude om fortælle sin historie fra Auschwitz – selve opholdet er næsten ikke muligt at fortælle om – for hvilke ord skal man bruge. Beretningerne er også repræsentative ved, at mange fortæller, at de i årtier ikke har fortalt deres historie. "*Det tog mig 50 år at komme dertil, hvor jeg kunne tale om det, jeg havde oplevet. Jeg talte ikke med mine børn eller mand om Holocaust.*", fortæller f.eks. Marie Segal – som også kommer med en anden ofte gentaget refleksion: "*Jeg har været plaget af*

skyldfølelse over, at jeg overlevede". Takket være, at disse ti overlevede og nu – højt oppe i årene – er parat til at fortælle, kan vi andre stadig lytte og forhåbentlig lære.

Otto Rühl

Undergrundshærens soldater

JACOB HALVAS BJERRE: *"Udsigt til forfølgelse. Det danske udenrigsministerium og de europæiske jødeforfølgelser 1938-45"*. Odense Universitetsforlag 2015. 278 sider (ill.), 299 kr.

Jacob Halvas Bjerres bog er, som han selv anfører det i sit forord, en "omskrivning af mit magisterkonferensspeciale". En nu hedengangen, akademisk øvelse, der er druknet i det store ph.d.-hav. Det bliver også bogens store styrke og svaghed, fordi kampen om ikke at sætte sig mellem to stole er uendelig svær. Bogens systematik og struktur, dens videnskabelige redelighed og insisteren på at gøre det ordentligt, har ikke gjort omskrivningen og formidlingen til et bredere publikum nem, for ikke at sige vanskelig. Fremstillingen kommer aldrig til at flyde, men må stedse henvise til senere eller tidligere i bogen, som primært føres frem af sit kronologiske skelet. En mulighed kunne have været simpelthen at tage enkelte af de mest profilerede embedsmænd og så give los med en gennemgående skildring af dem og deres rolle i den menneskelige tragedie, der udfoldede sig i kølvandet på Hitler - Tysklands grænseløse forfølgelse af jøder, dissidenter og andre uønskede "elementer". Der optræder mange forfulgte med fornavns nævnelse, og det kunne have løftet historierne og historien, hvis en eller flere af disse havde fået fortalt deres skæbne i sammenhæng og ikke med henvisning til senere sider.

På den anden side er Bjerres bog desværre så aktuel, som den kan være. Uden at skulle hverken kvantificere eller kvalificere sammenligningens berettigelse, fordi der er så store forskelle på 2. verdenskrig og 2015, blev herværende anmelder uvægerligt opmærksom på relevansen. Jeg havde valgt at tage Bjerres bog med på en togrejse fra Århus til Modena i Norditalien. Dels mindet om fortiden, da det ældre tyske ægtepar over for mig så længe og tavse på forsidebilledet af jøder på vej til en uvis skæbne. Armen i vejret, med jødestjernen på brystet og frygt i øjnene. Dels fordi vi, det vil sige 150 passagerer blev efterladt først i en lille tysk grænsestation, fordi der skulle være paskontrol. Det endte i stedet med en nat på banegården i Salzburg sammen med lokale, hjemløse, strandede turister som os og så flygtninge på vej et eller andet sted hen. Et luksusproblem for en dansker med et sted at komme hjem til.

Bjerre giver et meget nøgternt billede af de europæiske jøder, der fratages alt, kynisk og uden skrupler, formue, rettigheder, værdighed og for de fleste vedkommende også livet. Det er også fortællingen om et Danmark, der først af frygt for den sydlige nabos vrede og senere uden valgmuligheder lukkede grænserne.

Hans-Henrik Christensen

Solid og aktuel Kaj Munk udgivelse

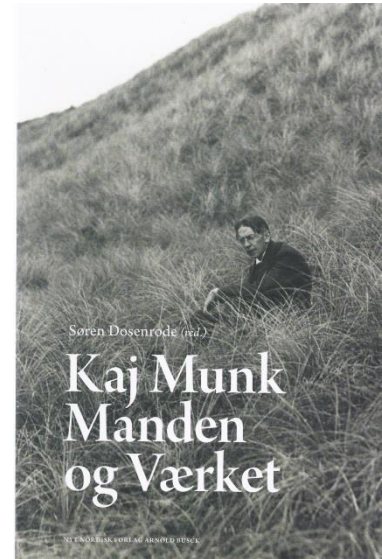
SØREN DOSENRODE (red.): *"Kaj Munk. Manden og værket"*. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck 2015. 357 sider, 300 kr.

Siden Per Stig Møller i 2000 udgav sin Kaj Munk-biografi *Munk* (hvis anden udvidede udgave *Kaj Munk – Digter, præst og urostifter* kom i 2014), har der været fornyet interesse for og debat om den politiserende digterpræst, som blev offer for det første clearingmord i Danmark, da han blev likvideret af tyskerne den 4. januar 1944.

Kaj Munk. Manden og Værket er endnu et udslag af denne Munk-revival, og den er udgivet af fire forskere med tilknytning til Kaj Munk Forskningscenteret på Aalborg Universitet. De forsøger, som titlen antyder, at give et opdateret billede af og smagsprøver på forskellige sider af Kaj Munks virke. Bogen er inddelt i seks kapitler: det første giver et rids af Kaj Munks 46-årige liv; det andet handler om Kaj Munk som dramatiker; det tredje har fokus på Munk som lyriker og prosaist; og i det fjerde behandles hans teologi. I de to sidste kapitler diskuteres henholdsvis Kaj Munks politiske ståsted frem til ca. 1940 og hans modstand mod den tyske besættelse.

De sidste fem kapitler er opbygget på den måde, at en forsker giver en 10-15 siders introduktion til den pågældende side af Kaj Munks virke, hvorefter der følger et fyldigt udvalg af Munk-tekster, som belyser væsentlige temaer og problematikker i forfatterskabet. Tekstudvalget fylder mere end to tredjedel af bogen.

Kaj Munk. Manden og Værket lader altså i høj grad Munk selv komme til orde. Og bogen er på flere niveauer velredigeret. Dels er introduktionerne fagligt solide og problemorienterede: de er ikke ude på at give en fremstilling af Kaj Munk som helgen og helt, men snarere om diskuterende at karakterisere hans værker og holdninger. Dels mærker man, at de fire forfattere har arbejdet tæt sammen: de samme temaer belyses ud fra flere vinkler, og der er mange krydshenvisninger, men også en del måske uundgåelige gentagelser. Endelig virker tekstudvalget dækkende for den store spændvidde i forfatterskabet, og i mange tilfælde er der valgt tekster, som virker både relevante og spændende – også i et nutidigt perspektiv.

Mod bogens komposition kunne man indvende, at Kaj Munks værk var sammenhængende. Uanset om han skrev prædikener, dramatik, digte eller politiske tekster var han ude i det samme kristent-nationale ærinde. Munk var i udpræget grad et aktivistisk idé- og holdningsmenneske, som ville flytte folk med sine tekster. På den led er han en moderne skribent.

I forhold til historieundervisningen er det nok kun de to sidste kapitler, som er relevante. Blandt historikere har debatten om Kaj Munks politiske ståsted og dets konsekvenser været intens. I denne bog fremgår det klart, at Munk var stærkt fascineret af 1930'ernes diktatorer, Hitler og især Mussolini. Han mente fra omkring 1920, at der skulle en stærk mand til at samle Danmark omkring en kristen-national agenda. Ved krigens udbrud og Danmarks besættelse bevægede han sig over i en position, hvor de kristent-nationale værdier stadig var centrale, men han blev mere kritisk over for førertanken i almindelighed og Hitler i særdeleshed. Men det var ikke ensbetydende med, at Kaj Munk så bekendte sig til demokratiske værdier.

Selv om Kaj Munks tanker og værker på nogle punkter kan forekomme forældede i dag, er han set i en historisk sammenhæng ikke uden interesse. I de senere års intense debat om, hvorvidt den danske regerings forhandlingspolitik med den tyske besættelsesmagt, var det fornuftige og velovervejede valg eller udtryk for en tilpasningspolitik, som var *foragtelig og forkastelig* (Anders Fogh Rasmussen), stod Kaj Munk klart og konsekvent på det sidste standpunkt. Og han ser på et tidligt tidspunkt i øjnene, hvad de personlige omkostninger for hans kritik kan blive. Meget tyder faktisk på, at Kaj Munk stiledede mod martyriet.

Også Kaj Munks heftige forsvar for en kristen-national politik finder vi jo oplagte aktuelle panderter til i det politiske landskab her i det 21. århundredes Danmark.

Bogen kan anbefales i til skolens studiecenter. En ide til et SRP kunne være at sammenligne Kaj Munks optræden og standpunkter under besættelsen med den jævnaldrende Hal Kochs. Hal Koch var formand for Dansk Ungdoms Samvirke og stod på et klart demokratisk grundlag og forsvarede forhandlingspolitikken. Men han var også kritisk over for tyskerne og besættelsen, og Hal Koch oplevede også flere livstruende attentater

Henrik Bonne Larsen

Markedstænkning og etik

MIKKEL WOLD (red.): *"Tag etikken tilbage. Markedstænkningen og dens konsekvenser"*. Jensen & Dalgaard 2015. 98 sider, 148 kr.

Bogens syv forfattere – der foruden redaktøren, præsten Mikkel Wold, tæller økonomen Jesper Jespersen, teolog og forfatter Ole Jensen, ledelsesteoretikeren Steen Hildebrandt, formanden for Justitia et Pax (den katolske kommission for fred og retfærdighed) Nik Bredholt, filosofen Peter Kemp og psykolog Nadja Prætorius – er, som det hedder i forlagets pressemeddelelse, "gået sammen om en skarp kritik af det markedsstyrede samfund". Flere af titlerne på artiklerne – hvilke altså belyser bogens tema fra forskelligt fagligt hold, men også på basis af forskellige holdningsmæssige og teologiske standpunkter, fx et protestantisk skabelsesteologisk og et romersk-katolsk – taler allerede sigende om denne polemiske 'skarphed'; Den umenneskelige 'økonomiske fornuft', Markedstænkning uden etik, Menneskets opløsning i markedet samt Opgøret med konkurrencestatens primitive menneskesyn er således titlerne på fire af dem. Der er på den vis tale om en samtidskritisk debatbog, men rigtignok på basis af stor og grundig viden.

I sin indledning skriver Mikkel Wold:

"Det er vigtigt at understrege, at kritikken i denne bog ikke retter sig imod kapitalismen som sådan, men mod den utæmmede og rå version, der har domineret de senere år".

Det må imidlertid endnu i dag eller netop i dag være tilladt i det mindste at stille det spørgsmål, om der essentielt betragtet findes andet end en sådan 'rå kapitalisme'? Begrebet kapitalisme betyder i sin kerne, at kapital, dvs. penges forøgelse igennem handel og vareproduktion, er eller tænkes indsat som højeste princip og myndighed i samfundet, og den kan derfor som sådan principielt sætte sig ud over, hvad et folk demokratisk beslutter sig for – 'minimalstat' eller helst slet ingen stat eller rent ud helst intet samfund bliver derfor også et ideal for kapitalismen, der selv har til formål at råde igennem varemarkedets mekanismer. Den kan følgelig betegnes som en tyrann, sådan som Pave Frans udtrykker det i dette citat fra en tale om verdensøkonomien holdt i 2013, her gengivet efter Nik Bredholts artikel:

"Pengene skal tjene og ikke herske. Det frie marked er blevet et tyranni, hvor mennesker kun bliver værdsat for deres evne til at forbruge... Vi har skabt nye afgudsbilleder. Den gamle dans om guldkalven har fundet et nyt og hjerteløst udtryk i pengekulden og et økonomisk diktatur, der er uden ansigt og ikke har plads til menneskelige mål".

Dog er det utvivlsomt ikke blot 'evnen til at forbruge', der værdsættes under kapitalismen; foruden (pengenes) vækst gælder værdsættelsen i højeste grad (ja måske især) også arbejdet, sådan som det fremhæves af Peter Kemp:

"(.) Etikken må i et samfund af myndige borgere blive en appel til det politiske liv om at tænke på andet og mere end arbejde og ren økonomisk vækst".

Og hvad kunne dette andet så mon være? Der turde være nok at tage af, men for nu at nævne et par, rigtignok temmelig abstrakte, nøgleord fra bogen: fællesskab, solidaritet, velfærdsstat (der ifølge forfatterne, hvilket er plausibelt nok, ikke har noget at gøre med 'konkurrencestaten'), dannelse og civilisation.

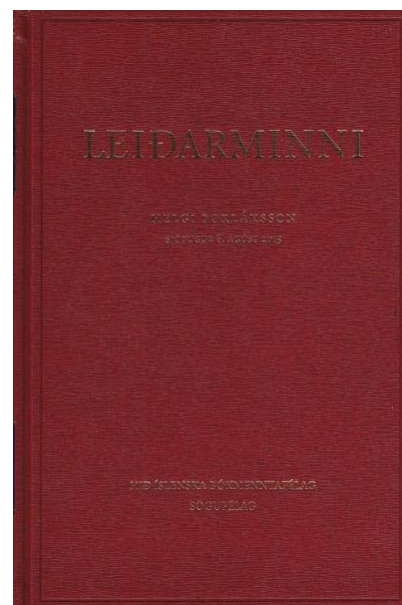
Bogens artikler stiller en på mange måder rigtig diagnose i polemisk form af en samtidig samfundsorden, der ikke tager tilstrækkeligt hensyn til eller udviser passende respekt for hverken mennesker – alle mennesker uden undtagelse – som det bl.a. hævdes at stresser ud over adskillige grænser, eller deres omverden. Men nogen fælles etik forekommer dog ikke klart skelnelig. Og et centralt spørgsmål er, om der overhovedet er behov for en sådan? Selv mener jeg, den kan undværes – ja rimeligvis er det slet ikke legitimt at forpligte andre på sine egne moralske normer. Men hvad der derimod synes at være et endog meget påtrængende behov for, er kritikken af en både empirisk observerbar og for teorien overbevisende umenneskelighed og unaturlighed iboende i det markedsstyrede samfund. Til dette sidste hjælper denne bog ganske godt på vej. Så måske lever bemeldte samfund, om ikke på lånt tid, så, som titlen er på en bog af den tyske sociolog Wolfgang Streeck, på 'købt tid' (Gekaufte Zeit).

Poul Ferland

Middelalderens Island, historisk set

HELGI ÞORLAKSON: *"Leiðarminni. Greinar gefnar út í tilefni 70 ára afmælis Helga Þorlákssonar"*. Reykjavík: Bókmentafélagið & Sögufélag 2015. 520 sider. 7.990 ÍSK.

Dette festskrift (hvis titel, *Leiðarminni*, betyder 'ledemotiv') i anledning af historikeren Helgi Þorlákssons 70-årsdag er et vægtigt bidrag til studiet af de historiske forhold på Island i middelalderen. Mange af bogens 24 større og mindre afhandlinger er på islandsk, men hele syv er på engelsk eller norsk, så bogen har ærinde ud over den snævert islandske kreds, ikke mindst til Danmark og Norden, og den lægger sig i naturlig forlængelse af den netop udgivne, samlede oversættelse af islændinge sagaerne i fem bind (*"Islændingesagaerne. Samtlige sagaer og niogfyrre totter"*), (red.) Annette Lassen, 2014, Reykjavík: Saga forlag).

Bogens struktur

Bogens bidrag er fordelt på ni kategorier, bl.a. historieskrivning og historiesyn, administration, hævn og ære, fortælling og samfund i 1300-tallet, handel, kvinder og børn og stednavne. Endvidere findes der i forbindelse med flere af de ikke-islandske bidrag gode kort, hvilket dels er nyttigt for fremstillingen, men også videre, hvis man vil benytte teksterne i forbindelse med læsning af islandsk middelalderlitteratur. De ikke-islandske bidrag er:

- (1) Urbaniseringstendenser på Island i middelalderen

(2) Why were the 12th Century Staðir Established?

(3) The Vínland Sagas in a Contemporary Light

(4) Social Ideals and the Concept of Profit in Thirteenth Century Iceland

(5) Gásar og den islandske handelen i middelalderen

(6) Arbejdskvinnens, særlig væverskens, økonomiske stilling på Island i middelalderen

(7) A Seat of a Settler? A Centre of a Magnate: Breiðabólstaðir and Reykholt

Bogens indhold

(1) handler om de tendenser, der var i middelalderen til egentlig bydannelse. I den ældste tid var handelspladser spredte over hele landet, men efter omkr. 1200 blev handelspladserne færre og større. Imidlertid resulterede det aldrig i egentlig bydannelse. Forfatteren kommer ind på en række samspilende årsager:

* Der var ingen stærk centralmagt på Island.

* Høvdingene lå i indbyrdes strid.

* Indenlandske købmænd stod svagt over for udenlandske købmænd, ikke mindst fordi der efter 1200 "så å si ikke [fantas] islandske kjøpmenn med egne skip i utenlandshandelen." (s. 107)

* Selvforsyningshusholdningen gjorde økonomisk specialisering utryg; således havde håndværkere svært ved at klare sig.

* Det har formentlig været en udbredt holdning, at egentlig bydannelse ikke var mulig på Island.

* Endelig var den islandske befolkning ikke stor i middelalderen.

(2) Dette bidrag handler om de såkaldte *staðir* (ental *staðir*), der på Island betegner gårde, der tilhørte kirken, egl. præstegårde eller kirkesteder. Indledende inddeles *staðir* i tre grupper, de største, egentlige *kirkecentre*, mellemgruppen og de mindre gårde.

Staðir opstod i det 12. århundrede, og forfatteren undersøger årsagerne til grundlæggelsen. Forfatteren mener, at det snarere har været ønsket om at få sit navn forbundet med religiøse centre samt de derved opståede gode informationskanaler (de lå ved alfarvej) et ønske om at få større indtægter ved tiende, der har ansporet til at grundlægge *staðir*.

(3) I dette bidrag kaster forfatteren sig over de sagaer, der beskæftiger sig med rejserne til Grønland og Vinland (dvs. Amerika), jf. *Islændingsagerne*, bd. I. Det undersøges, om disse sagaer kan benyttes som kilder til begivenhederne i det 11. århundrede. Det mener forfatteren ikke: den mundtlige overlevering forandredes for hver generation, og den skriftlige overlevering har også undergået store forandringer. Teksterne er fra det 13. og 14. århundrede, dvs. flere hundrede år efter at begivenhederne udspillede sig. Der er ikke tvivl om, at nordboerne vitterligt rejste til Grønland og Amerika i det 11. århundrede, men de

bevarede tekster er snarere kilder til den viden, man havde i det 13. hhv. 14. århundrede om dette, og det er givet utilfredsstillende kilder til de nærmere detaljer omkring disse første rejser vestpå.

Sagaerne er dog ikke ubrugelige som kilder til Grønlands- og Amerikarejser. Forfatteren foreslår, at de eksempelvis kunne bygge på senere efterretninger om sådanne rejser, der næppe ophørte, men fortsatte i de følgende århundreder. Således fortjener disse sagaer, fremhæver forfatteren, bestemt at tages alvorligt i forskningen.

(4) Her behandles overgangen fra en økonomi, hvor hovedsageligt høvdingene styrede prissætningen til en mere markedsstyret økonomi på Island. På baggrund af islændingesagaer, såsom *Totten om Øgmund Hug og Gunnar Halvdel*, *Ølhættes saga*, *Røgdølernes og Dræber-Skudes saga* og *Forbundsfællernes saga*, forsøger forfatteren her at kaste lys over denne udvikling. Dette bidrag er et eksempel på, at sagaer også sagtens kan anvendes i historieskrivningen.

(5) Dette bidrag går nærmere ind på handelspladsen Gásar, der i middelalderen var en af de tre største handelspladser på Island.

(6) Det typiske billede, vi får, af den islandske kvinde i islændingesagerne er en stærk, egenrådig kvinde, der ofte rådtte lige så meget som manden; f.eks. råder kvinderne i *Njals saga* ligeså ofte mord som mændene. Men er nu dette et retvisende billede af, hvordan det almindeligvis var for kvinder som flest? Dette undersøges nærmere ved at se på den almindelige kvinde, arbejdskvindens forhold. Konklusionen er, at hun bestemt ikke passer ind i sagaernes billede.

(7) I denne samplings sidste bidrag er en undersøgelse af stednavnet *Breiðabólstaðr*. Navnets første led tydes som ordet *breið* med betydningen 'fladt eller jævnt, frodigt og fugtigt land'.

Afrunding

Festskriftet bidrager på mange væsentlige sider til Islands middelalderlige historie. Der findes bl.a. glimrende eksempler på, hvordan man hhv. kan og ikke kan benytte sagaerne til kilder om fortiden (bidrag 3 og 4), og forfatteren forsøger også at efterprøve det billede af fortiden, islændingesagaerne giver (bidrag 6). Samlet set får man et alsidigt billede af Islandsk middelalder. Sidder man ved læsningen af islændingesagaerne vil bogen afgjort vise sig at være et nyttigt værktøj til at trænge dybere ind i deres verden.

Johnny Lindholm